۴۹۷

۱- درهٔ فاخره در کشف التباس اسم صوفیه و صوفی و ذکر جلی و خفی، للمؤلف
تألیف عبد الرشید بن نور الدین شوشتری مؤلف سال ۱۰۵۸ منقوله عن خط ید ا
صاحب الذریعه از این کتاب بی خبر است
۲- رساله فی نفی عینیة صلوة الجمعة تألیف عبد الله بن حاجی محمد المعروف بنفسه
الخراسانی فرغ منه فی منتصف شعبان سنة ۱۰۵۸ منقوله عن خط المؤلف
۳- حقائق المؤمنین تألیف محمد صالح بن رضا قلی القاری در اصول عقائد
فارسی

۱

بازدید شد
۱۳۸۲

بازرسی شد
۳۶ - ۲۷

کتابخانه مجلس شورای اسلامی بهارستان

ف ـ ن ۵۴۴۷

کتابخانه مجلس شورای ملی
کتاب مجموعه شامل ۳ رساله ۱- دره فاخره و غیره
مؤلف
موضوع
شماره قفسه
شماره ثبت کتاب
۶۲۹۳۱
۳۲۰۳

فهرست شد
۴۲۸۶

۱- درهٔ فاخره در کشف التباس اسم صوفیه و صوفی و ذکر جلی و خفی، للمؤلف
تألیف عبد الرشید بن نور الدین شوشتری مؤلف سال ۱۰۵۸ منقوله عن خط ید ا
صاحب الذریعه از این کتاب بی خبر است
۲- رساله فی نفی عینیة صلوة الجمعة تألیف عبد الله بن حاجی محمد المعروف بنفسه
الخراسانی فرغ منه فی منتصف شعبان سنة ۱۰۵۸ منقوله عن خط المؤلف
۳- حقائق المؤمنین تألیف محمد صالح بن رضا قلی القاری در اصول عقائد
فارسی

۱

بازدید شد
۱۳۸۲

بازرسی شد
۳۶ - ۲۷

کتابخانه مجلس شورای اسلامی بهارستان

ف ـ ن ۵۴۴۷

کتابخانه مجلس شورای ملی
کتاب مجموعه شامل ۳ رساله ۱- دره فاخره و غیره
مؤلف
موضوع
شماره قفسه
شماره ثبت کتاب
۶۲۹۳۱
۳۲۰۳

فهرست شد
۴۲۸۶

مجلس شورای ملی
کتابخانه

۱

هو الله نور السموات والارض

بسم الله الرحمن الرحیم وبه نستعین الحمد لله رب العالمین
والصلوة والسلم علی خیر خلقه محمد صلی الله علیه وآله الایمة المعصومین الهادین المهدیین
اما بعد این رساله ایست مختصر ومفید نام نهاده شده بدرّة فاخره جلی
در کشف التباس اسم صوفیه وصوفی وذکر جلی وخفی مرتب بر سه فصل فصل اول
در بیان اسم صوفی وجماعت صوفیه ای دوستان اهل بیت ایدکم الله بدانید
که در زمان حضرت پیغمبر آخر الزمان تا زمان حضرت امام جعفر صادق علیه السلم
اسم تصوف وصوفی در میان امت رسول الله صلی الله علیه وآله نبوده واین
تسمیه از مخترعات اهل سنت وجماعت که فی الحقیقه اهل سنة وجماعت اند
بوده همچنانکه ملا جامی باآن خامی در کتاب نفحات الانس از امام قشیری نقل
کرده که مسلمانان بعد از رسول الله صلی الله علیه وآله تسمیه نمینمودند افاضل خود را
در عصر خود بتسمیهٔ علم بجز تسمیه صحبت رسول زیرا که فضیلتی بالای صحبت رسول الله
نبوده پس افاضل خود را نام نهادند باسم صحابه وایشانرا صحابه نامیدند و
چون اهل عصر ثانی بشرف صحبت صحابه رسیدند وازین صفت بلندتر چیزی
نبود ایشانرا تابعین نام نهادند یعنی آنان که بصحبت صحابه رسیده اند وبهمین
قیاس تبع تابعین بعد از ان میان مردم اختلاف افتاد ومراتب ومشارب
از هم متباعد گشت لاجرم عقد صحبت از میان مردم برطرف شد پس خواص
آن طایفه را که عنایت ایشان بامر دین بیشتر بود زهاد وعباد نام نهادند
بعد از ان بدعت در میان مردم بسیار شد وهر طایفه هر شخص را بطریق میخواندند
وهر طایفهٔ دعوی میکردند که زهاد وعباد در میان ایشان یافت میشود بنابرین اسم
زهاد ~~وهر طایفه دعوی میکردند~~ بنابرین اسم زهاد عمومی یافت بعد از ان خواص
اهل سنت که رعایت انفاس را با خدا لازم میشمردند ودلهای خود را نگاه
میداشتند از ین که غفلت دران دلها راه یابد بصفت تصوف متفرد شدند
از سایر طوایف واسم صوفیه برایشان افتاد واطلاق این اسم برایشان
پیش ازان بوده که از هجرت دویست سال تمام گردد تمام شد کلام قشیری دپوشیده نیست

تذکرة الاولیا

کذا فی النسخة الاصل التی هی بخط

انفاس جمع نفس بالفتح فا ۵

براولی الالباب که تسمیهٔ افاضل بعلما در زمان رسول الله صلی الله علیه وآله بوده والله تعالی
ایشانرا علما نامیده که انما یخشی الله من عباده العلماء وحضرت رسول الله صلی الله علیه وآله
تسمیهٔ افاضل بعلما نموده وفرموده ان الملائکة لتضع اجنحتها لطالب العلم
رضاء به انه لیستغفر لطالب العلم من فی السماء ومن فی الارض حتی الحوت
فی البحر وفضل العالم علی العابد کفضل القمر علی سایر النجوم لیلة البدر وان العلماء ورثة
الانبیاء ان الانبیاء لم یورثوا دینارا ولا درهما ولکن ورثوا العلم فمن اخذ منه اخذ بحظ وافر
ونظیر این در روایات بسیار است وبعد از رسول الله صلی الله علیه وآله قایلین
بامامت علی بن ابی طالب را بلا فصل شیعه ومحبین وموالین ومؤمنین می نامیده اند
وافاضل ایشانرا علما وفقها تسمیه مینموده اند همچنانکه علی بن ابی طالب علیه السلم
فرموده ان الناس آلوا بعد رسول الله صلی الله علیه وآله الی ثلثة آلوا الی عالم علی هدی
من الله قد اغناه الله بما علم عن علم غیره وجاهل مدّعی للعلم لا علم له معجب بما
عنده قد فتنته الدنیا وفتن غیره ومتعلم من عالم علی سبیل هدی من الله
ونجاة ثم هلک من ادّعی وخاب من افتری ونیز فرموده یا طالب العلم
ان للعالم ثلث علامات الحدیث وجماعت نواصب بسبب عداوت علی بن
ابی طالب وشیعهٔ او افاضل خود را مسمی باصحاب نمودند تا امتیازی میان
اهل حق وباطل باشد همچنانکه قشیری اعتراف نموده ودر زمان حضرت امام حسن
وامام حسین علیهما السلم ایشانرا شیعهٔ علی وحسن وحسین وموالین ومحبین و
علما وفقها نامیدند وجماعت نواصب باز جهت تمیز افاضل خود را چون
ادراک صحبت رسول الله صلعم ننموده بودند تابعین نام نهادند ودر زمان حضرت
علی بن الحسین علیهما السلم باز بدستور اصحاب ایشان مسمی باین اسامی بودند
وجماعت نواصب باز جهت تمیز افاضل خود را مسمی بتبع تابعین نمودند و
در زمان حضرت امام محمد باقر علیه السلم چون تقیه کمتر بود شد واسامی اصحاب
ایمه شهرت نمود واسامی جماعت نواصب کم شد همچنانکه کلام قشیری نیز
دلالت برین دارد خواص افاضل خود را که اهتمام ایشان در امر دین بیشتر بود

زهاد وعباد

۲

زهاد وعباد نام نهادند وچون همیشه خواص اصحاب ائمه که اهتمام ایشان در امر دین بیشتر بوده
مسمی باین اسم بودند ودر زمان حضرت امام جعفر صادق علیه السلم تقیه کمتر شد وشهرت
اسامی اصحاب ایمه بیشتر از پیشتر شد وجماعت نواصب دیدند که افاضل ایشانرا
اسمی خاص که مشترک نباشد میان ایشان ومیان اصحاب ائمه نیست وتسمیه
زهاد وعباد که بر خواص افاضل خود نموده بودند بر اصحاب ایمه جاری میشود اسم
تصوف را پیدا گردانیدند بدل انکه خواص اصحاب ایمه مسمی بزهاد وعباد بودند
پس مراد از صوفیه علماء اهل سنت اند که در دین داری دقیقهٔ فرو گذاشت
ننموده باشند همچنانکه علماء شیعه که نهایت دین داری داشته باشند مسمی بزهاد
وعباد واتقیا اند بر نهج قویم وطریق قدیم وچون اهل سنت این اسم را از روی
عناد وعداوت با ایمه واصحاب ایمه بر خواص افاضل خود نهادند لاجرم اکثر
اولیا نامان این سلسله زبان بمذمت زهاد وعباد گشوده اند واکثر اقوال وافعال
این طایفه مخالف اقوال وافعال ایمهٔ معصومین وعباد وزهاد شیعیان ایشان است
همچنانکه بر متتبع اقوال وافعال ایشان بروجهی که اهل سیر در احوال این طبقه نوشته اند
مخفی نیست واول کسی که مسمی بصوفی شد ابو هاشم صوفی کوفی بود واو معاصر سفیان ثوری
بود وجمعی که تابع ایشان بودند مسمی بصوفی شدند واین جمع را صوفیه نامیدند و لهذا
ثقة الاسلام محمد بن یعقوب قدس الله روحه در کافی فرموده باب دخول الصوفیه
علی ابی عبد الله علیه السلم واحتجاجهم علیه فیما ینهون الناس عنه من طلب الرزق و
درین باب همین حدیث سفیان ثوری واصحاب او را ذکر نموده چون محرک این سلسله
آن ناپاک بوده وهر که خواهد که برشمهٔ از حال سفیان واتباع او اطلاع یابد باید که
نظر کند دران باب که نسبت بحضرت چه مقدار بی ادبی نموده اند ومعارضه کرده اند
وحضرت امام جعفر صادق علیه السلم نسبت بآن لعین واصحاب او چه چیز فرموده اند
از انجمله در آخر روایتی که دران باب است فرموده فتادبوا ایها النفر بآداب الله عز
وجل واقتصروا علی امر الله ونهیه ودعوا عنکم ما اشتبه علیکم مما لا علم لکم به وردوا العلم

کردند خواص افاضل خود را مسمی بصوفیه

الی اہلہ توجروا وتعززوا عند اللہ تبارک وتعالی وکونوا فی طلب العلم علم ناسخ القرآن من منسوخہ ومحکمہ ومتشابہہ وما احل اللہ فیہ مما حرم فانہ اقرب لکم من اللہ وابعد لکم من الجہل و دعوا الجہالۃ لاہلہا فان اہل الجہل کثیر واہل العلم قلیل وقد قال اللہ عز وجل وفوق کل ذی علم علیم یعنی ای سفیان ثوری وای پیروان سفیان بانچہ اللہ تعالی پیغمبر خود را تادیب نمودہ وتعلیم اداب کردہ عمل ہمان نمایید واقتصار کنید برامر خدا ونہی او و واگذارید آنچہ مشتبہ است ازان چیزہایی کہ شما را علم بآن نیست از تاویل آیہای قرآن واحادیث رسالت پناہی وعمل بعقل خود مکنید کہ علم نیست مگر آنچہ تعلیم آن از عالم ربانی حاصل شود ہمچنانکہ آیہ وما یعلم تاویلہ الا اللہ والراسخون فی العلم برین شاہد است قوی وعمل بمضمون اطیعوا اللہ واطیعوا الرسول واولی الامر منکم نمودہ رد نمایید علم را بسوی اہل علم تا مثاب و ماجور گردید ومعذور باشید نزد اللہ تعالی ومصداق توبیخ ولو ردوہ الی الرسول والی اولی الامر الآیہ نگردید و باشید در طلب علم ناسخ قرآن از منسوخ آن او وعلم محکم او از متشابہ او وآنچہ حلال گردانیدہ اللہ تعالی در قرآن وتمییز کنید آنرا از آنچہ حرام گردانیدہ زیرا کہ باین حال بودن شما را موجب نزدیکی خدا است ودوری شما از جہل و واگذارید جہالت را از برای اہل جہل زیرا کہ اہل جہل بسیار اند واکثر مردمان بر جہل اند ولازم است کہ ازالۂ جہل خود نمایند واہل علم جمعی اند اندک پس سعی باید نمود کہ خیری کہ اندک است بسیار شود نہ شری کہ بسیار است زیادہ شود زیرا کہ بالا بر صاحب علمی عالمی ہست کہ علم او از وی بیشتر است پس ظاہر شد کہ اسم صوفی وصوفیہ از مخترعات اہل سنت است واین اسم اول مرتبہ بر ابوہاشم صوفی وسفیان ثوری واصحاب ایشان افتادہ کہ در عصر امام جعفر صادق علیہ السلام بودہ اند واین جماعت از مخالفین بودہ اند وعلم عداوت صادق آل محمد جعفر بن محمد علیہما السلام بر می افراشتہ اند ومیخواستہ اند کہ بباطل حق امام را ضایع سازند واقوال وافعال امام را نمی پسندیدہ اند ومخالفت می کردہ اند ہمچنانکہ از حدیثی کہ در کافی مذکور شدہ مستفاد گردیدہ وبی دغدغہ این جماعت ملعون بودہ اند وہمت ایشان ہمیشہ مصروف بودہ کہ بفریب وحیلہ دلہای مردمانرا بسوی خود مایل گردانند گاہی بقولی چند

کہ در

کہ فرضی ہم عقول بشریہ بودہ واز شریعت مصطفویہ در نہایت بعد متکلم میشدہ اند واحتجاج بآیات قرآنی کہ از متشابہات بودہ یا از منسوخات مینمودہ اند یا باحادیث حضرت رسالت پناہی کہ حال آن مثل حال آیات قرآنی است کہ در وناسخ ومنسوخ ومحکم ومتشابہ ہست ہمچنانکہ از روایات ائمۂ معصومین علیہم السلام مستفاد ومعلوم است متمسک میشدہ اند وگاہی بافعالی چند کہ طریقۂ رہبانان بودہ طریقہ وشیوۂ خود میساختہ اند مثل ترک اطعمۂ طیبہ والبسۂ نفیسہ وشب بیدار بودن وروزہ داشتن وترک مجامعت زنان کردن وزہد در دنیا نمودن باین طریق کہ اگر چیزی از اموال دنیا صاحب بودہ اند نگاہ نمیداشتہ اند وبغیر میدادہ اند وآیہ یوثرون علی انفسہم ولو کان بہم خصاصۃ ومن یوق شح نفسہ فاولئک ہم المفلحون کہ از منسوخات آیہای قرآنی است قدوہ ساختہ عمل بآیۂ والذین اذا انفقوا لم یسرفوا ولم یقتروا وکان بین ذلک قواما وآیہ ولا تجعل یدک مغلولۃ الی عنقک ولا تبسطہا کل البسط فتقعد ملوما محسورا کہ ناسخ آیہ اولی است نمی نمودہ اند وحضرت پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ نہی از رہبانیت نمودہ فی الکافی فی باب کراہۃ الرہبانیۃ عن ابن القداح عن ابی عبد اللہ علیہ السلام قال جاءت امراۃ عثمان بن مظعون الی النبی صلی اللہ علیہ وآلہ فقالت یا رسول اللہ ان عثمان یصوم النہار ویقوم اللیل فخرج رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ مغضبا یحمل نعلیہ حتی جاء الی عثمان فوجدہ یصلی فانصرف عثمان حین رای رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ فقال لہ یا عثمان لم یرسلنی اللہ تعالی بالرہبانیۃ ولکن بعثنی اللہ بالحنیفیۃ السہلۃ السمحۃ اصوم واصلی والمس اہلی فمن احب فطرتی فلیستن بسنتی ومن سنتی النکاح یعنی در کافی در باب کراہت رہبانیت از عبد اللہ بن قداح از حضرت ابی عبد اللہ علیہ السلام روایت نمودہ کہ زوجۂ عثمان بن مظعون کہ برادر رضاعی حضرت خاتم الانبیا صلی اللہ علیہ وآلہ بود آمد بسوی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ پس گفت ای رسول خدا عثمان بن مظعون روز خود را بروزہ میگذراند وشب خود را بنماز یعنی خود را از قوت انداختہ بروجہی کہ میل مباشرت او را نماندہ پس حضرت رسول اللہ صلعم غضبناک شد بحیثیتی کہ نعلین مبارک خود را ہم بدست مبارک خود گرفتہ بیرون رفت تا آنکہ آمد بسوی عثمان بن مظعون پس دید او را کہ نماز میکرد عثمان بن مظعون چون دید حضرت خاتم الانبیا را کہ بجانب او می آید

وبا او کار دارد زود تر نماز خود را اتمام نمود واز نماز منصرف شد پس حضرت رسول صلعم فرمود کہ ای عثمان بن مظعون اللہ تعالی مرا بہ بندگان خود نفرستادہ بطریقۂ رہبانیت یعنی بطریقۂ کہ در زمان حضرت عیسی علی نبینا وعلیہ السلام معمول بودہ بلکہ دین من ناسخ دین اوست اللہ تعالی مرا فرستادہ بدینی کہ در نہایت استقامت است واصلا اعوجاجی دران نیست ہمہ کس باین راہ میتوانند رفت ودر غایت سہولت وآسانی است واز من دشوار نخواستہ بلکہ مراد اللہ تعالی از من وامت من آسان است ہمچنانکہ فرمودہ کہ یرید اللہ بکم الیسر ولا یرید بکم العسر روزہ میگیرم ونماز میکنم ومباشرت زنان مینمایم یعنی در نماز کردن وروزہ گرفتن ضعیف نمیکردانم خود را بطریقی کہ میل مباشرت از من برطرف شود پس کسی کہ دوست داشتہ دین مرا کہ بران دین مفطور گرداندہ ام وفرستادہ شدہ ام باید کہ عمل بسنت وطریقۂ من نماید واز طریقۂ سنت نکاح یعنی مباشرت زنان وقیاس کن برین باقی اعمالی کہ طریقۂ رہبانیان بودہ از ترک اطعمہ والبسۂ فاخرہ وزہد در دنیا ونظیر اینہا وحضرت رسول اللہ صلعم اشارہ بنفی جمیع طرق اینہا نمودہ بقولی بر سبیل عموم وفرمودہ کہ لم یرسلنی اللہ تعالی بالرہبانیۃ وروایات بسیار از ائمۂ معصومین علیہم السلام در نہی ازین طرق ہمہ واردہ شدہ لیکن این رسالہ گنجایش ذکر آن روایات ندارد پس ظاہر وہویدا گردید کہ جماعت اہل سنت چون صوفیہ اطلاق کنند مراد ایشان علماء دین دار یست کہ پیروی سفیان ثوری واتباع او نمودہ باشند در طریقتی کہ در بطون دفاتر ثبت نمودہ اند وکتابہا درین باب تصنیف نمودہ اند واز حدیث مذکور در کافی ظاہر میشود کہ اگر کسی علما وشیعۂ ائمۂ معصومین را علیہم السلام کہ نہایت دین داری داشتہ باشند صوفیہ نامند مواخذ خواہند بود زیرا کہ این اسم مخصوص جماعت اہل سنت بودہ ہمچنانکہ اگر کسی شیعیان را اہل سنت خواند مواخذ است باآنکہ شیعیان سزاوارند باین اسم نہ مخالفین زیرا کہ اسم شیعہ بر پیروان علی بن ابی طالب علیہ السلام افتادہ واسم اہل سنت بر پیروان عمر ہمچنانکہ اسم زہاد وعباد واتقیا بر علماء شیعۂ دین دار افتادہ واسم صوفیہ بر علماء دین دار اہل سنت پس اگر کسی لعن بر صوفیہ کند ویافتہ باشد کہ این اسم مخصوص جماعت اہل سنت بودہ وبر شیعہ جاری نبودہ اصلا قدحی ندارد وعلماء اہل سنت ضبط اسامی صوفیہ در ہر زمان نمودہ اند واز متاخرین ایشان ملا جامی ذکر اسامی

صوفیہ

صوفیہ کہ باعتقاد ایشان اولیا اند نمودہ وکتاب خود را نفحات نامیدہ لیکن جمعی کہ درین کتاب مذکور اند بمجرد اینکہ ملا جامی ذکر ایشان نمودہ وباعتقاد او این جماعت از صوفیہ واولیا اند جزم ما حاصل نمیشود کہ ایشان از صوفیہ اند وکلمات واہیہ ایشانرا کہ ذکر نمودہ ہر چند دلالت میکند بر اینکہ اقوال وافعال ایشان موافق اقوال وافعال صوفیہ است لیکن موجب جزم باین نیست کہ صاحب این کلام باشند بلی جمعی از ایشان کہ صاحب تصنیف اند باشند مثل محیی الدین اعرابی وغزالی وملای روم وعطار وامثال اینہا از اہل تصنیف اگر در تصنیفات ایشان چیزی یافت شود کہ موافق اقوال وافعال این جماعت باشد ومخالفت با اقوال وافعال ائمۂ طیبین علیہم السلام داشتہ باشد در اصول یا فروع بی شبہہ مستحق لعنند یا آنکہ از روایات ائمۂ طیبین علیہم السلام معلوم شود کہ اینہا از مخالفین ایشان بودہ اند ہمچنین مستحق لعنند بلی چون تبرا از اعدای ائمۂ اطہار خصوصا وعموما لازم است اعتقاد چنین باید نمود کہ ہر کہ مخالف ائمۂ معصومین باشد در اصول دین ایشان یا فروع ملعون است وآن جماعت جمعی اند از صوفیہ کہ لباس پشمینہ را بر خود بستہ اند وخشونت آن

در جارحهٔ لسان ایشان سرایت نموده زبان بمذمت زهّاد و عُبّاد گشوده اند و بدل
عبادت که میوهٔ علم است عشقی پیدا کرده اند بدل و زبان انکار عبادت نموده اند
و عوض علم که موجب حیاة قلب است جهل اختیار کرده قلب حیاة نموده بلکه قلب قلب
کرده باطمینان قلب مضمون کلام رسول رب العالمین که قلوبهم مقلوبة برخود راست
داشته اند و بخیال باطلی که تعلق موجب ضلال است و سدّ راه اهل حال علم را
از تعلقات گرفته توهم کرده اند که گذشتن ازین تعلق موجب وصول بدرجهٔ کمال است
و بجهل از خود راضی گشته اند و طایفهٔ از قوی جگران بی متصرفه و بی منفعله اند
که صفای باطن را در اهمال جوارح و ارکان ادعا نموده علی الدوام بمجاهدات شاقه
در ضعیف گردانیدن حواس ظاهری کوشیده اند و از شریعت سهلهٔ سمحهٔ مصطفویه
که مؤید است بکلام الله تعالی که ما جعل علیکم فی الدین من حرج و یرید الله بکم الیسر
ولا یرید بکم العسر ولا یکلف الله نفسا الا وسعها اعراض نموده اند و نیافته اند
که صفای باطن از اعمال جوارح و ارکانست نه از اهمال وبسبب عدم منفعله
از آیه و ما خلقت الجن والانس الا لیعبدون و آیه هدی للمتقین الذین یؤمنون
بالغیب و یقیمون الصلوة و مما رزقناهم ینفقون منفعل نگردیده اند و برخی از
سیاه دلان بی صفایند که بمرض جهل گرفتار بوده نیافته اند که دوای مرض ایشان
سؤال است نه خیال و بامر عقل عمل نموده از امر فاسئلوا اهل الذکر ان کنتم لا
تعلمون روگردان شده اند و متابعت هوی نموده مرتکب نهی و من اضل ممن
اتبع هویه بغیر هدی من الله گردیده اند **رباعی** جهل از مرض درون دوا است سؤال
زایل نشود جهل باوهام و خیال ٥ جهل از باطن باطن و جهم از وصف درون ٥٥
امراض ز اضداد بیابند زوال ٥ و گروهی بی حجاب اند که حجاب حیا از ایشان کناره
گرفته بتوهم باطل که حجاب انانیت از ایشان مرتفع گشته خود را از واصلین
دانسته اند و اصلا از حق شرم ننموده خالق عالم تعالی و تقدس فرموده
انا ربک فاخلع نعلیک و سید البشر صلعم گفته انما انا بشر مثلکم ایشان
انا الحق

انا الحق و سبحانی ما اعظم شانی و سبحان الذی خلق الاشیاء
و هو عینها گفته اند و گمان کرده اند که الله تعالی زبان ایشان را چون
شجرهٔ موسی باین کلمات گویا گردانیده خود را بی اختیار شمرده اند و
نطق که ذاتی انسان است و فصل او از باقی حیوانات بفصل راضی نگشته
بجنس قرار داده اند و قیاس حیوان ناطق بجسم نامی کرده نموده گفته اند که **بیت**
روا باشد انا الحق از درختی ٥ چرا نبود روا از نیکبختی ٥ و نیافته اند که کلام خدا ایجاد
حروف و اصوات است در جسمی که قوت نطق نداشته باشد نه در انسان که قوت
نطق باو داده و قدرت ایجاد حروف و اصوات در جارحهٔ لسان او نموده و اینقدر
قوت متصرفه نداشته اند که بیابند که بالفرض والتقدیر که حکمتی باشد نزد عقل ناقص
که زبان انسان را الله تعالی گویا کند باین کلمات و سلب اختیار از ایشان نماید
شبهه نیست که خلق حروف و اصوات در جسمی از اجسام که قوت ~~ناطقه~~ نطق
نداشته باشد موجب جزم و یقینی است که این کلام الله تعالی است اما در انسانی
که قوت نطق باو داده کدام ذی عقل و شعور توهم تواند نمود که این کلام الله تعالی است
و کلام انسان نیست چه جای آنکه ظن یا یقین باین نماید قد تشبهوا و الحدوا تعالی الله
عن ذلک علوا کبیرا **رباعی** این قوم قوی جگر که در مذهبشان ٥ از هستی خلق خلق را نیست نشان ٥
گویند که بگذر ز بد از هستیها ٥ جز وحدت هستی نبود مطلبشان ٥ **فصل دویم در ذکر جلی**
بدانکه آنچه از عبادات است واجب است که از طریقهٔ ایمهٔ معصومین علیهم السلم باشد
پس لازم است که واجب باشد یا سنت و عبادتی که واجب یا سنت نباشد بدعت
خواهد بود و هر بدعت ضلالت است و ضلالت موجب دخول در نار است و نزد
اولی الالباب عار است اگرچه نزد امام اهل سنت باعث اعتبار است و مضمون کلام
النار ولا العار تا بعمان عمر را شعار است پس واجب و متحتم گردید که بیان این کنیم که
کلمهٔ لا اله الا الله بنهجی که اهل سنت و جماعت طریقهٔ خود ساخته اند و جمعیت نموده
بهای و هوی بلند ورد خود گردانیده و این را ذکر جلی نامیده اند طریقهٔ ایمهٔ معصومین
بوده یا نه زیرا که شکی نیست که گفتن لا اله الا الله عبادت است و عبادت لازم است که

واجب باشد یا سنت و هرگاه این دو وصف منتفی باشد ضلالت
خواهد بود همچنانکه دانستی بدانکه هیچ شک و شبهه نیست که لا اله
الا الله گفتن بطریقی که مذکور شد طریقهٔ ایمهٔ طیبین علیهم السلم
نبوده و از اصحاب ایمه علیهم السلم رضوان الله علیهم بما نرسیده که
فعل ایشان بوده ~~و باشد~~ یا فرموده باشند پیروان خود را که این کلمه را باین طریقه
بگویند و همچنین شبهه نیست که این طریقه طریقهٔ اهل سنت بوده و در میان ایشان
معروف و مشهور بوده و بالفعل فعل ایشان است و کتب صوفیه از ذکر این طریقه
مملو است و حضرات ایمهٔ اطهار علیهم السلم فرموده اند که هرگاه قولی از ما بشما رسد
یا فعلی که موافق قول و فعل اهل سنت باشد عمل بخلاف آن نمایید زیرا که رشد
در مخالفت اهل خلاف است چه جای آنکه از قول و فعل ایمهٔ هدی علیهم السلم چیزی
بما نرسیده که موجب عمل باین طریقه باشد در کافی ثقة الاسلام محمد بن یعقوب قدس الله
روحه بابی ذکر نموده درین که واجب است نزد اجتماع مومنین و منعقد شدن
هر مجلس ذکر الله تعالی و روایتی نقل نموده که از ذکر مجلس ~~است~~ این کلمه است که
سبحان ربک رب العزة عما یصفون و سلام علی المرسلین والحمد لله رب العالمین
و در کافی در همین باب ذکر نموده بسند متصل از حضرت ابی جعفر امام محمد باقر علیه
السلم که فرموده که هر که خواسته باشد که عمل او را بسنجند بتر از ویی که از و برتر
نباشد این آیه را بخواند وقتی که از مجلس برخیزد و نیز ~~روایت~~ روایت نموده
از ابی جعفر محمد بن علی علیهما السلم که در مجلسی که قومی اجتماع نمایند و ذکر خدا نکنند
و ذکر ما ننمایند آن مجلس در روز قیامت حسرت خواهد بود برایشان و نیز روایت
~~شده نموده از ابی جعفر محمد بن علی علیهما السلم که در مجلسی که قومی اجتماع نمایند~~
نموده از حضرت امام جعفر صادق علیه السلم که الله تعالی خطاب نموده به بنی آدم که ای
بنی آدم ذکر من کنید در میان جماعت آدمیان تا من ذکر شما نمایم در میان جمعی که
بهتر از شما باشند یعنی در میان ملائکه و شبهه نیست که مراد از ذکر خدا در مجلس
و نزد اجتماع آدمیان ذکر خداست باسما و صفات او که موجب ثنا و تعظیم او
باشد و ذکر نعمتهای خدا نمودن و ذکر امر و نهی او کردن نیز ذکر خداست
و لهذا

و لهذا حضرت امام محمد باقر علیه السلم فرمود که ذکر ما نیز از ذکر خداست و ذکر دشمن ما از
ذکر شیطان است و در کافی در باب اشتغال بذکر الله تعالی روایت نموده از حضرت
ابی عبد الله علیه السلم که حضرت امام فرمود که الله تعالی فرموده که هر کس مشغول شود بذکر من
از سؤال من یعنی بسبب این اشتغال چیزی از من نطلبد تفضل میکنم باو بهتر از آنچه تفضل
مینمایم بکسی که از من سؤال نموده باشد ~~و~~ و در روایتی دیگر کیفیت این را بیان نموده
و فرموده که بنده هرگاه حاجتی داشته باشد بسوی الله تعالی پس ابتدا کند بثنا و تعظیم
الله تعالی و صلوة بر پیغمبر و فراموشی نماید که حاجت خود را از الله تعالی طلب نماید الله تعالی
قضاء حاجت او مینماید هرچند طلب حاجت خود ننموده باشد پس معلوم شد که
صلوة بر پیغمبر و بر آل او نیز از ذکر خداست و در کافی در باب ذکر کثیر از حضرت ابی عبد الله روایت
نموده که فرمود که تسبیح فاطمهٔ زهرا علیها السلم از ذکر کثیر است که الله تعالی فرموده اذکروا الله ذکرا کثیرا
و ازین قداح از حضرت ابی عبد الله علیه السلم روایت نموده که حضرت امام علیه السلم فرمود
که هیچ چیزی نیست که حضرت الله تعالی حدی و نهایتی از برای آن قرار نداده باشد که بآن حد
که رسد منتهی شود الا ذکر از آن جمله فرموده که الله تعالی واجب گردانیده نماز و روزه و حج را
پس هرگاه که بجا آورد اینها را همین است حد اینها الا ذکر که بجایی نمیرسد که منتهی شود
و حد او باشد پس کثرت صفت ذکر است یعنی ذکر کنید الله تعالی را ذکر کردنی که موصوف است
بکثرت یعنی حد و نهایت او را نیست و مراد درین مقام اینست که بسیار ذکر خدا کنید بلکه از
روایات مستفاد است و در بابی دیگر بعد ازین باب ثقة الاسلام روایت نموده از حضرت ابی عبد الله
علیه السلم که فرمود که صاعقها نمیرسد مر ذاکر را حلبی راوی گفت که گفتم مراد ازین ذاکر کیست حضرت
امام علیه السلم فرمود که هر که صد آیه از قرآن بخواند و ازین روایت معلوم شد که قراءت قرآن نیز
از ذکر خداست و در کافی در باب معانی اسما و اشتقاق آنها روایت نموده از ابی هاشم جعفری
از حضرت امام محمد تقی علیه السلم که فرمود که اسما و صفات الله تعالی ذکر خداست پس مراد
از ذکر در ملاء آدمیان که در مقابل ذکر سر است ذکر خداست در میان آدمیان بجاری ساختن
اسما و صفات الله تعالی یا ذکر نعمتهای او یا ذکر امر و نهی او یا خواندن قرآن یا ذکر پیغمبر و ایمهٔ
معصومین علیهم السلم یا ذکر اسما و صفات ایشان یا احادیث ایشان بروجهی که آدمیان
شنوند و از جملهٔ ذکر کلمهٔ لا اله الا الله است و گفتن این کلمه در میان آدمیان بروجهی که

شنوند ذکر جهر است و بر وجهی که خود شنود از ذکر سر است این است مستفاد از کلام اهل ذکر در
حقیقت ذکر جهر و علانیه و از جمله این روایات معلوم گردید که تخصیص ذکر بکلمهٔ لا اله الا الله و
منحصر دانستن آن باین کلمه از طریقهٔ ایمهٔ معصومین علیهم السلم نیست و تخصیص ذکر در ملاء
آدمیان که مراد از ذکر جهر است بذکر جلی باواز بلند بر وجهی که از طریق معتاد بیرون باشد
از طریقهٔ ایمهٔ معصومین نیست بلکه از طریقهٔ اهل سنت و جماعت است که همیشه علم مخالفت
ایمهٔ هدی علیهم السلم برافراشته اند و چون حضرات ایمهٔ طیبین علیهم السلم امر بذکر جهر در ملاء
آدمیان نموده اند باینمعنی که بر وجهی باید که آدمیان شنوند بهر نحوی که از ان آنچه که باشد
خواه الله تعالی را باسما و صفات خوانند و خواه نعمتهای او را شمرند و غیر این از آنچه پیشتر
مذکور شد این نواصب از روی عناد ذکر جلی را احداث نموده تخصیص ذکر بکلمهٔ لا اله الا الله
کرده اند و از جهر این معنی خواسته اند که باواز بلند بیرون از حد معتاد های و هو کنند و حضرت
امیر المومنین علیه السلم مطلق ذکر نمودن الله تعالی را در میان آدمیان و ذکر ننمودن در سر و خفیه
و منحصر ساختن ذکر خدا را بذکر آشکارا میان خلق صفت منافقین شمرده فی الکافی عن
ابی المغرا الخصاف رفعه قال قال امیر المومنین علیه السلم من ذکر الله عز و جل فی السر فقد
ذکر الله کثیرا ان المنافقین کانوا یذکرون الله علانیة و لا یذکرونه فی السر فقال یراؤن
الناس و لا یذکرون الله الا قلیلا یعنی در کافی روایت نموده از ابی مغرای خصاف از بعضی
از بعضی از اصحاب ایمهٔ معصومین که در حدیث مذکور نیست شد از حضرت امیر المومنین
علیه السلم که آنحضرت فرمود که هر که ذکر خدا کند بهر طریقی که باشد از ان طرق که مذکور
شد در خفیه و پنهانی پس به تحقیق که او از ان جماعتی است که ذکر خدا نموده اند
آن ذکری که کثیر است یعنی حد و نهایتی ندارد و عمل بمضمون اذکروا الله ذکرا کثیرا
نموده و ذکر خفیه از ذکر کثیر است و مخالفت منافقین کرده زیرا که جماعت منافقین
ذکر خدا علانیة و آشکارا میکنند و بخفیه ذکر خدا نمی نمایند لهذا حق سبحانه و تعالی در
شان ایشان این آیه را نازل ساخته که یراؤن الناس و لا یذکرون الله الا قلیلا یعنی
جماعت منافقین جهت ریاء مردمان ذکر خدا علانیة میکنند و ذکر خدا خفیه و پنهانی
نمیکنند پس اینجماعت از انهایی اند که ذکر نمیکنند الله تعالی را مگر بذکر اندک و داخل آن
جماعت نیستند که ذکر خدا میکنند بذکر بسیار و عمل بمضمون آیهٔ اذکروا الله ذکرا کثیرا

نموده اند

نموده اند زیرا که مراد ازین آیه ذکر خفیه است پس هر چند بسیار ذکر خدا کنند در میان خلایق آشکارا
ذکر اندک کرده اند خدا را و جمعی که به پنهانی و آهسته ذکر خدا کنند هر چند اندک ذکر نمایند ذکر بسیار
الله تعالی کرده اند و ازین روایت معلوم شد که مطلق ذکر خدا بهر طریق از ان طرق که معلوم شد
آشکارا کردن میان خلایق داخل ذکر کثیر نیست که الله تعالی امر بآن نموده و فرموده که اذکروا الله
ذکرا کثیرا بلکه داخل ذکر قلیل است که خدای تعالی در مقام مذمت و وصف منافقین ساخته
و فرموده یراؤن الناس و لا یذکرون الله الا قلیلا چه جای انکه ذکر خدا را کسی منحصر سازد
بکلمهٔ طیبهٔ لا اله الا الله و بخلاف معتاد و باواز بلند در میان مردمان فریاد کند و ازین روایات
معلوم شد که مطلق ذکر خدا بهر طریقی از ان طرق که معلوم شد آشکارا کردن میان خلایق
داخل ذکر کثیر نیست که الله تعالی امر بان نموده و فرموده اذکروا الله ذکرا کثیرا بلکه
داخل ذکر قلیل است له ظاهر و هویدا گردید که گفتن لا اله الا الله در جمعیت خلایق باواز
بلند بخلاف معتاد جماعتی که در میان خلایق ذکر خدا کنند و اسما و صفات و نعمتهای او را
او را بزبان جاری سازند تا مردمان را نزدیکی بخدا حاصل شود طریقهٔ ایمهٔ معصومین علیهم السلم
نبوده بلکه طریقهٔ اهل سنت بوده که میخواسته اند بحیله و فریب با فعالی چند که دلهای
عوام الناس بآن مایل است مردمان را بسوی خود کشند و صفت صنعی از خیال پرستان
صوفیهٔ اهل سنت بوده که کلمهٔ طیبهٔ لا اله الا الله را که از عظیم ترین آیههای قرانی است باواز
بلند و ورد زبان خود ساخته چون گم گشتگان در بادیها فریاد کنان نوبادرسی میطلبیده اند
که از بیابانهای خرابخوار جان کداز اب نرا بیرون آورد و از آیهٔ انا اقرب الیکم الیه
من حبل الورید غافل گشته بنعره و فریاد خدا را می طلبیده اند الله تعالی فرموده ادعوا
ربکم تضرعا و خفیه این جماعت بی ادبانه از روی استیلا و مجاهره الله الله گفته اند
و باین بی ادبی نیز اکتفا ننموده ترجیع صوت مطرب چون نوحه گران بمقام سوزناک کلمهٔ لا اله
الا الله را میخوانده اند تا شاید که مردمان را بگریه در آورند و نیافته اند که گریه عجیج که بسبب
آواز خوش از مقامی سوزناک خیزد مقامی نزد خدا ندارد و اجری برای مرتب نیست و کامی
چون مطربان مغنی از اهل فسوق بمقامی دل پذیر این کلمه را تغنی مینموده اند تا شاید مردمان را
شوقی حاصل شود و تغیری در حال ایشان بدید آید و دلهای ایشان آشفته گردد بلکه طریقهٔ

بعضی از ایشان این بوده که جوانان امرد صاحب جمال حسن را در مجلس ذکر حاضر میساخته اند
و نظر برایشان انداخته بشوق حسن ایشان از خود رفته بیهوشی میشده اند و مردمان را فریب
میداده اند که اهل ذکر از عشق مجازی منتقل بعشق حقیقی شده اند و به تدلیسی که این فعل
قبیح را در نظر مردمان حسن وانمایند حدیث المجاز قنطرة الحقیقه از خود میساخته اند و
نفهمیده اند که اولی الالباب از تدلیسات ایشان گول نخورند و الله تعالی نمیگذارد که
محبان و موالیان اهل البیت باغوای غولان دین مبین و به تلبیسات محیلان در شریعت
سهله سمحهٔ ایمهٔ معصومین علیهم السلم از جادهٔ مستقیم اطاعت باری تعالی بطریقهٔ کج احولان دو
دوبینی متوجه شوند یریدون لیطفئوا نور الله بافواههم و الله متم نوره و لو کره المشرکون
الکافرون و شبهه نیست که شوقی که از صوت مطرب بهم رسد و باعث آشفتگی دلها شود از عمل
شیطانست و شوقی که از جانب رحمن است موجب اطمینان جنان است چنانکه آیهٔ الا بذکر الله تطمئن
القلوب برین شاهد است قوی و ثقة الاسلام محمد بن یعقوب قدس الله روحه در باب آن
کسی که ظاهر سازد غش و بیهوشی را نزد خواندن قران روایت نموده از جابر از حضرت امام
محمد باقر علیه السلم که جابر گفت گفتم حضرت امام را علیه السلم که قومی هستند که هرگاه ذکر کنند آیات
قرانی را یا حدیث قران نمایند بیهوش شوند بمرتبه که اگر دستها و پایهای ایشان بریده شود
یا پایهای ایشان خبردار نمی شوند پس حضرت امام علیه السلم فرمود که سبحان الله این عمل از
عمل شیطانست بندگان را خدای تعالی باین صفت موصوف نساخته و مدح ایشان باین
عمل ننموده بلکه موصوف شده اند بنرمی و رقت قلب و اشک چشم و ترس خدا و الله تعالی
مدح ایشان باین صفات نموده و ازین روایت معلوم شد که شوقی که اینجماعت را بهم
میرسد از تغنی بکلمهٔ لا اله الا الله بمرتبهٔ که غش نمایند از عمل شیطانست و شبهه نیست
که کلمهٔ لا اله الا الله آیه ایست از آیههای قرانی و در حدیث نهی شده از تغنی در آیههای
قرانی در کافی در باب ترتیل قران بصوت حسن روایت نموده از عبد الله بن سنان
از حضرت امام جعفر بن محمد علیهما السلم قال قال رسول الله صلی الله علیه و آله اقرؤا القران
بالحان العرب و اصواتها و ایاکم و لحون اهل الفسوق و اهل الکبائر فانه سیجی من بعدی
اقوام یرجعون القران ترجیع الغناء و النوح و الرهبانیه لا یجوز تراقیهم قلوبهم مقلوبة
و قلوب من یعجبه شانهم یعنی حضرت ابی عبد الله علیه السلم فرمود که حضرت رسول الله

صلی الله

صلی الله علیه و آله فرمود بخوانید قران را بلحنهای عرب و اصوات ایشان یعنی بلهجه و آواز عرب
قران را بخوانید و حذر کنید از ینکه قران را بلهجه و آواز اهل فسق و اهل گناهان کبیره بخوانید
زیرا که بعد ازین خواهد آمد قومی چند که ترجیع میکنند قران را مثل ترجیع غنا که مغنیان
در مجلسها چیزها میخوانند که مردمان را بطرب انداز ند و مثل ترجیع نوحه گران که در
تعزیها چیزها خوانند بمقامی چند دلسوز که مردمان را بگریه در آورند لا یجوز تراقیهم یعنی
نمیگذرد از زمین باسمان خواندن ایشان یعنی ملکی که موکل است که اعمال خیر را باسمان
برد این عمل و را باسمان نمی برد دلهای ایشان برگردیده شده و دلهای جماعتی که
فعل ایشان را پسندد هم نیز برگردیده شده بلکه الله تعالی فرموده که در خواندن قران
تعجیل نباید نمود و حروف هر کلمه را از یکدیگر ممتاز باید ساخت و دانستی که لا اله الا
الله آیه ایست از آیههای قرانی و بطریقی که صوفیهٔ اهل سنت این کلمه را باواز بلند در مجلس
و جمعیت آدمیان خوانند هر چند مشتمل بر ترجیع نباشد بی شبهه بر وجه ترتیل که الله تعالی
امر بان فرموده واقع نخواهد شد و مخالفت امر خدا کردن حرام است یا مکروه زیرا که امر
یا محمول است بر وجوب یا استحباب اگر چه ظاهر از امر و رتل القران ترتیلا وجوب است
روایت شده از امیر المومنین علیه السلم در معنی آیه و رتل القران ترتیلا که بیان کن
آیه را بیان کردنی یعنی ظاهر ساز حروف و کلمات آنرا مثل انکه شعر را میخوانی
آیههای قرانی را مخوان و مثل انکه ریگ را پاشانی حروف کلمه را از هم مپاشان و هر کلمه را از یکدیگر
حضرت ابی عبد الله علیه السلم روایت شده که مخوان قران را بشتاب و مخلوط مساز بعضی را
با بعضی قال لا یقراء هذرمة و لکن یرتل ترتیلا

فصل سیم در ذکر خفی

بدانکه از روایاتی که گذشت معلوم شد که ذکر نمی باشد مگر بزبان و در کافی در کتاب
روضه در حدیث عیسی بن مریم مذکور است که ای عیسی زنده گردان ذکر مرا بزبان
خود و دوستی مرا در دل خود و ازین حدیث نیز معلوم و ظاهر گردید که ذکر بزبان است
و دوستی خدا در دل است نه ذکر او و ذکر خفی آنست که بر وجهی بر زبان جاری
شود که ذاکر خود بشنود و دیگری نشنود و ذکر خفی از ذکر کثیر است که الله تعالی
امر بان کرده نموده و فرموده که یا ایها الذین آمنوا اذکروا الله ذکرا کثیرا و در

كافی عن ثقة الاسلام در باب ذكر خدای تعالی بذكر كثیر كه حدی و نهایتی از برای او نیست روایت نموده از
ابن قداح از حضرت ابی عبد الله علیه السلام از انجمله این است كه حضرت امام علیه السلم فرمود كه پدرم كثیر الذكر بود
یعنی ذكر خدا میمود بذكر كثیر كه حدی و نهایتی از برای او نیست و بیان ذكر كثیر نموده و فرموده كه بتحقیق كه میهم
بودم با او در راه رفتن و حضرت امام علیه السلم ذكر خدا مینمود و با او طعام میخوردم و او ذكر خدا میكرد و
بتحقیق كه امام ع با اصحاب خود حدیث مینمود و ذكر خدا میكرد و مشغول نمیكرد نمی ساخت از ذكر خدا
او را حدیث فرمودن با اصحاب و بیان مراد ازین ذكر كرده و فرموده كه میدیدم كه زبان او چسپیده
بود بحنك او و میگفت لا اله الا الله و چنین بود كه جمع میكرد ما را پیش از طلوع افتاب بعد از
ادای نماز صبح پس امر مینمود ما را بذكر تا وقتی كه طلوع افتاب میشد یعنی چون نكروه است
بعد از نماز صبح قبل از طلوع افتاب خوابیدن ما را جمع میكرد ماموره میساخت بذكر خدا تا
نخوابیم و امر مینمود بخواندن قران انكه از ما قران میتوانست خواندن و انكه نمیتوانست قران خواند
امر مینمود او را بذكر خدا و مراد ازین ذكر اوراد یست كه در عقب صلوة صبح خوانند و حدیث طولی
داشت ذكر كردیم از حدیث آنچه موضع حاجت بود و روایت چنین است كه قال ما من شیء
الا و له حد ینتهی الیه الا الذكر فلیس له حد ینتهی الیه فرض الله عز و جل الفرایض فمن اداهن
فهو حدهن و شهر رمضان فمن صامه فهو حده و الحج فمن حجه فهو حده الا الذكر فان الله
عز و جل لم یرض منه بالقلیل و لم یجعل الله عز و جل له حدا ینتهی الیه قال و كان ابی علیه السلم
كثیر الذكر لقد كنت امشی معه و انه لیذكر الله و آكل معه الطعام و انه لیذكر الله و لقد كان
یحدث القوم و ما یشغله ذلك من ذكر الله و كنت ارى لسانه لازقا بحنكه یقول لا اله
الا الله و كان یجمعنا فیامرنا بالذكر حتی تطلع الشمس و یامر بالقراءة من كان یقرا منا
و من كان لا یقرا منا امره بالذكر الحدیث و ازین روایت معلوم میشود كه چند امر
اول انكه مراد از ذكر خدا جاری ساختن اسما و صفات خداست و غیر این از امور بر زبان
دویم انكه خواندن قران نیز از ذكر خداست سیم انكه خواندن قران در تعقیب نماز صبح افضل است
از باقی اذكار و اورادی كه از ایمه معصومین وارد شده چهارم انكه ذكر كثیر كه الله تعالی امر بان نموده
در آیه مذكوره ذكر سر است نه ذكر در میان ادمیان بروجهی كه بشنوند پنجم انكه مراد از كثرت كثرت
از جهت كیفیت است باین معنی كه نهایتی و حدی ندارد نه كثرت از جهت كمیت ششم انكه مراد
حضرت

9

حضرت امام علیه السلم از لم یرض منه بالقلیل اینست كه الله تعالی از ذكر راضی بقلیل نیست یعنی ثوابی عظیم كه
الله تعالی بر ذكر مقرر ساخته آن ذكری نیست كه در میان مردمان علانیة كنند و بخفیه نكنند بلكه ثواب عظیم
ذكری است كه الله تعالی امر بان كرده یعنی بر ذكر كثیر است كه بخفیه و پنهانی باشد نه بر ذكر قلیل كه در میان مردمان
علانیه ذكر كنند ~~بخفیه و پنهانی ذكر نكنند~~ همچنانكه الله تعالی در وصف منافقین فرموده كه یراؤن الناس
و لا یذكرون الله الا قلیلا پس هر كه ذكر خدا كند به پنهانی بثوابی عظیم كه از ذكر خدا مقرر شده میرسد
و اگر ذكر خدا علانیة میان مردمان كند و بخفیه نیز ذكر خدا كند باز بثواب عظیم ذكر میرسد و هر كه ذكر خدا
علانیه میان مردمان كند و بخفیه و پنهانی نكند بهره از ثواب ذكر ندارد و فی الكافی عن ابی بصیر عن
ابی عبد الله علیه السلم قال شیعتنا الذین اذا خلوا ذكروا الله كثیرا یعنی در كافی از ابی بصیر
از ابی عبد الله ع روایت نموده كه حضرت امام علیه السلم فرمودند كه صفت شیعه ما است اینكه
هرگاه در خلوت باشند ذكر خدا نمایند بذكر كثیر یعنی مراد از ذكر كثیر كه الله تعالی امر بان نموده و
فرموده كه یا ایها الذین آمنوا اذكروا الله ذكرا كثیرا ذكری است كه بخفیه و پنهانی باشد و شیعه ما عمل
مینمایند باین امر و لهذا الله تعالی درین امر خطاب بمومنین نموده و صفت منافقین است كه
علانیة و آشكارا ذكر خدا نمایند و بخفیه ذكر نكنند و الله تعالی در شان ایشان این آیه را نازل
ساخته كه یراؤن الناس و لا یذكرون الله ~~ذكرا كثیرا~~ الا قلیلا پس هر كه اكتفا نماید بذكر سر نماید
از شیعه ما است و از مومنین است و عمل بایه اولی نموده و هر كه اكتفا بذكر جهر نماید از شیعه
ما نیست و از مومنین نیست و عمل بمضمون آیه ثانیه كرده و فی الكافی عن ابن فضال رفعه
قال قال الله عز و جل لعیسی علیه السلم یا عیسی اذكرنی فی نفسك اذكرك فی نفسی و اذكرنی فی
ملاك اذكرك فی ملاء خیر من ملاء الآدمیین یا عیسی الن لی قلبك و اكثر ذكری فی الخلوات
و اعلم ان سروری ان تبصبص الی و كن فی ذلك حیا و لا تكن میتا یعنی در كافی از حسن بن
علی بن فضال روایت نموده و ابن فضال از یكی از ایمه علیهم السلم روایت نموده كه فرمودند كه
الله تعالی خطاب نمود بحضرت عیسی علی نبینا و علیه السلم كه ای عیسی ذكر من كن در نفس خود تا من ذكر
تو نمایم در نفس خود یعنی ~~جاری~~ بر زبان خود اسما و صفات مرا كه موجب ثنا و تعظیم من باشد
به پنهانی همچنانكه خود بشنوی تا من نیز ثنا و تعظیم تو نمایم بروجهی كه غیر مطلع نشود و اسما و صفات
كه موجب تعظیم و ثنای من باشد بر زبان خود جاری ساز در میان آدمیان تا من نیز ثنا و تعظیم
تو نمایم در میان جمعی كه بهتر از جماعت تو باشند یعنی در میان ملائكه و درین اشارتیست كه اكتفا

بذكر جهر مكن بلكه ضم ذكر جهر بذكر خفیه كن تا كه ثواب در ذكر خفیه است و لهذا ذكر خفیه را مقدم داشت
و ذكر جهر را تابع ذكر خفیه گردانید تا اشارت باین نماید كه ذكر جهر به تبعیت ذكر خفیه موجب ثواب است
و ذكر خفیه اصل است و ازین جهت است كه بعد ازین خطاب خطاب بحضرت عیسی نمود كه
ای عیسی نرم ساز از برای من دل خود را و ذكر بسیار مرا در خلوتها خود بر زبان جاری ساز و درین
اشارت فرموده كه اسما و صفات مرا بر زبان جاری ساختن در خلوت موجب نرمی دل است
و بدان ای عیسی كه سرور من یعنی ثوابی كه در ذكر سر مقرر ساخته ام از برای تو بر تقدیریست كه
بصفت تبصبص موصوف باشی یعنی نه بسیار خوفناك باشی و نه بسیار طمع داشته
باشی نه خوف تو باید كه زیادتی كند بر امید و طمع تو تا از ترس چیزی از من نطلبی و
خوف بر تو غلبه كند و نتوانی كه اسما و صفات مرا بر زبان خود جاری سازی و بوسیله
ثنا و تعظیم من مطالب خود را از من مسئلت نمایی بلكه در میان خوف و رجا باش
و ذكر مرا چنین كن كه موجب زندگی دل تو باشد و دل ترا زنده گرداند و چنین ذكر مرا
مكن كه دل تو خبردار نشود كه بر زبان تو چه چیز جاری میشود تا باعث مردن دل تو شود
و فی الكافی عن زراره عن احدهما علیهما السلم قال لا یكتب الملك الا ما سمع و قال الله عز
و جل و اذكر ربك فی نفسك تضرعا و خیفة فلا یعلم ثواب ذلك الذكر فی نفس الرجل غیر الله
عز و جل لعظمته یعنی در كافی روایت نموده از زراره از امام محمد باقر یا امام جعفر صادق علیهما السلم
كه فرمودند كه ملكی كه موكل است كه اعمال خیر را نویسد و باسمان برد نمی نویسد از عمل خیر انسانی
مگر آنچه شنیده باشد و الله تعالی فرموده كه ای بندگان ذكر الله تعالی نمایید در نفسهای خود
از روی تضرع و حضور قلب و از روی پنهانی زیرا كه ذكری كه به پنهانی باشد بروجهی كه
خود بشنود و دیگری نشنود ملك آنرا نمی نویسد و بر خدا مخفی نیست و بخدا میرسد بی واسطه
ملك پس ثواب این ذكر را نمی داند هیچ ملك مگر خدای تعالی بجهت عظمت این ذكر یعنی این
ذكر انقدر عظیم است كه هیچ ملكی بر ثواب آن مطلع نیست و همین الله تعالی ثواب
این را میداند نه غیر او و درین روایت اشارتیست باینكه مطلق ذكر سر بهتر از
ذكر جهر است و ازین جمله است قران خواندن مگر آن مواضعی كه از شارع نصی بما رسیده
باشد كه در ان مواضع جهر باید نمود و ازین روایات ظاهر گردید كه ذكر خفی ان است
كه آنچه موجب ثنا و تعظیم الله تعالی باشد بر زبان جاری سازد بروجهی كه ذاكر بشنود و دیگری
نشنود

۱۰

نشنود نه انكه بدل باشد بلكه آنچه باید بدل باشد دوستی خداست و نفی آنچه بر زبان جاری
میسازد تا ذاكر مصداق آیه یقولون بالسنتهم ما لیس فی قلوبهم نگردد و بی شبهه انچه بر دل
گذرد و بر زبان جاری نشود ذكر نیست بلكه تفكر است و ذكری كه بر زبان جاری شود و دل از ان
خبر نداشته باشد موجب ثواب عظیم نیست كه در ذكر مقرر شده و نیست چنین كه ذكر
نباشد همچنانكه افلا یتدبرون القرآن ام علی قلوب اقفالها برین شاهدیست قوی
این است مراد از ذكر خفی بروجهی كه از روایات اهل ذكر مستفاد است و نواصب صوفیه
از اهل سنت از روی عناد و دشمنی با ایمه معصومین علیهم السلم چون ایمه هدی علیهم السلم
مبالغه بسیار در ذكر سر نموده اند و آیه یا ایها الذین آمنوا اذكروا الله ذكرا كثیرا را از ذكر
سر حمل نموده اند و مخصوص شیعه خود ~~ساخته اند~~ گردانیده اند و آیه یراؤن الناس و لا
یذكرون الله الا قلیلا را مخصوص منافقین گردانیده اند ذكر خفی را در مقابل ذكر سری كه
مخصوص شیعه بوده احداث كرده اند و گفته اند كه ذكر خفی آنست كه كلمه طیبه لا اله الا الله
را كه فردی است از ذكر مطلق در دل گذرانند و بر زبان جاری نسازند باین طریق كه نفی
گیر شوند و لا را از سینه كشند و اله را بجانب چپ خود مایل شوند و در الا الله بجانب
راست منتهی گردانند تا توحید بر جمیع اعضا واقع شود و بمناسبات و همیه خیالیه
تحریف ذكر خفی نموده اند و آیه یا ایها الذین آمنوا اذكروا الله ذكرا كثیرا كه مراد از و
ذكر سر است بر ذكر جهر حمل نموده اند و آیه اذكر ربك فی نفسك تضرعا و خیفة كه مراد
از و نیز ذكر سر است و بر زبان لازم است كه آنچه موجب ثنا و تعظیم الله تعالی باشد
جاری سازند بروجهی كه ذاكر خود بشنود و دیگری نشنود بر ذكر خفی حمل نموده اند باین
معنی كه كلمه طیبه لا اله الا الله بر زبان جاری نشود بلكه بدل جاری شود برین وجه كه ابتدا
او از سینه باشد و انتهای او بجانب راست به كیفیتی كه دانستی و اینقدر آثار عظیم
برین ذكر متفرع ساخته اند و بمدد عقل ناقص خود بمناسبات و همیه خواص از
خود بافته اند و بدبستیاری هوا فواید ~~تراشیده اند~~ كه نه زبان را قوت گفتار است
و نه بنانرا قوت نگار یریدون لیطفوا نور الله بافواههم و الله متم نوره و لو كره
الكافرون رباعی در خانه دین هر كه نه از در آید ٥ چون كور كه بیعصا بتن بر سر آید ٥
از بهر وی عمر شود دستر حاصل ٥ بی شبهه ز شر تیر همیش بر آید اخری رو به صفتی چند كه
در حیله سرند ٥ ایمان بد هند مكر و تزویر خرند ٥ غافل منشین ز مكر ایشان حیله گران ٥

٣

بسم الله الرحمن الرحيم والحمد لله وحده

هذه الرسالة فی نفی عینیة صلوة الجمعه فی زمان الغیبة

فهرست مافی هذه الرسالة من المطالب

بسم الله الرحمن الرحیم وبه نقتی

الحمد لله علی جمیل بلائه وله الشکر علی جزیل نعمائه والصلوة علی اشرف انبیائه محمد والطیبین من آله وبعد فهذه رسالة مختصرة فی بیان نفی وجوب العینی لصلوة الجمعه فی زمن الغیبه والله الموفق والمعین

مقدمه اعلم ان لاخلاف فی وجوب صلوة الجمعة وجوباً عینیاً عند سلطنة الامام علیه السلام **فذهب** جماعة الی تحریمها وجماعة الی جوازها وهو المعبر عنه بالوجوب التخییری **وقد ابتدع** جماعة من اهل عصرنا هذا قولا ثالثا فقالوا بانها واجبة عینیاً مطلقاً سواء کان الامام حاضراً اولا وسواء کان هناک فقیه ثقة اولا **والغرض** من وضع هذه الرسالة نفی هذا القول المبتدع والکلام مع هؤلاء ولکنی انقل صاحب کل مذهب علی ما وصل الیّ **فمن القایلین** بالتحریم ابن ابی عقیل فانه قال علی ما نقل عنه العلامه فی المختلف فی بحث اشتراط استیطان المصر صلوة الجمعه فرض علی المومنین حضورها مع الامام فی المصر الذی هو فیه وحضورها مع امرائه فی الامصار والقری النائیة عنه فانه ظاهر فی انحصار الوجوب فی الامام وامرائه والا لکان التخصیص بهما لغواً وهو شیخ عظیم المنزله رفیع الشان من

اجلاء

اجلاء هذه الطائفة وقدمائهم **ومنهم** السید المرتضی رحمه الله فانه قال لا جمعة الا مع امام عادل او من ینصب الامام العادل فاذا عدم صلیت الظهر اربع رکعات وقال فی کتابه الفقه الملکی علی ما نقل عنه والاحوط ان لا یصلی الجمعه الا باذن السلطان و امام الزمان لانها اذا صلیت علی هذا الوجه انعقدت وجازت باجماع واذا لم یکن فیها اذن السلطان لم نقطع علی صحتها واجزائها **فان قلت** هذا لا یدل علی التحریم لان قول الاحوط یدل علی تجویز نقیضه **قلت** لو کانت صحیحة عنده بدون اذن السلطان لم یحسن قوله لم نقطع علی صحتها اذ الفقیه اذا حصل له الظن الشرعی بوجوب شیء حصل له الجزم بصحته وهذا ظاهر وایضاً الظاهر من کلام القدماء تعیین الامر الاحوط من قولهم علیهم السلام علیک بالاحتیاط وخذ بالحائطة لدینک **فان قلت** قوله یدل علی ان الاحوط اذن السلطان مع امکانه فلا یدل علی حکم وقت تعذر الاذن **قلت** قوله رحمه الله والاحوط ان لا یصلی الجمعه الا باذن السلطان صریح فی الحکم بترک الجمعه مع عدم حصول الاذن ولیس فی عبارته ما یشعر باختصاص هذا بامکان الاذن وهو ظاهر **ومنهم** سلار فانه قال ولفقهاء الطائفه ان یصلوا بالناس فی الاعیاد والاستسقاء

فاما الجمع فلا وهو صريح فى التحريم غير قابل للتأويل بوجه **وممن** نقل الاجماع على اشتراط الامام وان افتى بخلافه اعنى الوجوب التخييرى الشيخ ابو جعفر الطوسى رحمه الله فى الخلاف فانه قال من شرط انعقاد الجمعة الامام او من يأمره الامام بذلك من قاض او امير ونحو ذلك ومتى اقيمت بغير اذنه لم تصح **ثم قال** دليلنا انه لا خلاف انها تنعقد بالامام او من يأمره وليس على انعقادها اذا لم يكن امام ولا امره دليل **ثم قال** وايضا عليه اجماع الفرقة فانهم لا يختلفون فى ان من شرط الجمعة الامام او امره **ثم قال** وايضا فانه اجماع فان من عهد النبى صلى الله عليه وآله الى وقتنا هذا ما اقام الجمعة الا الخلفاء والامراء ومن ولى الصلوة وتحكم ان ذلك اهل الاعصار ولو انعقدت بالرعية لصلوها كذلك **ثم قال** اليس قد رويتم فيما مضى من كتبكم انه يجوز لاهل القرايا والسواد والمؤمنين اذا اجتمعوا العدد الذى تنعقد بهم ان يصلوا الجمعة **قلنا ذلك** مأذون فيه مرغب فيه فجرى ذلك مجرى ان ينصب الامام من يصلى بهم ولا يخفى انه نقل دليلا شرعيا وهو الاجماع وتأويله لهذا الدليل لا يوجب ضعف الدليل فتأمل **ومنهم** محمد بن ادريس فانه قال لا خلاف بين اصحابنا ان من شرط انعقاد الجمعة الامام او من نصبه الامام للصلوة وقد بالغ فيه غاية المبالغة ونقل عن الشيخ القول بالتخيير فى

النهاية

نهايته واعتذر عنه فقال وقد اعتذرنا فى عدة مواضع للشيخ ابى جعفر الطوسى رحمه الله فيما اورده فى كتاب النهاية وقلنا اورده ايرادا لا اعتقادا لان هذا الكتاب اعنى كتاب النهاية كتاب خبر لا كتاب بحث ونظر **ومنهم** العلامة رحمه الله فى المنتهى وظاهر التذكره والتحرير فى كتاب الامر بالمعروف والنهى عن المنكر وليس الكتاب الآن عندى حاضرا لانقل عبارته **ونقل** ايضا هذا القول عن الشهيد رحمه الله فى بعض كتبه وايضا نقل عنه انه فى البيان نسب هذا القول الى ابى الصلاح ولا دلالة لكلامه فى كتابه المسمى بالكافى عليه فكانه اطلع عليه من موضع آخر **واما القايلون بالجواز** المعبر عنه بالوجوب التخييرى فمنهم الشيخ ابو جعفر الطوسى فى نهايته وتبعه جمع ممن تأخر عنه من الفقهاء غير المذكورين سابقا وتوقف العلامه بين التحريم والوجوب التخييرى فى بعض كتبه كالتحرير فى بحث صلوة الجمعه والارشاد **وممن** نقل الاجماع صريحا على عدم الوجوب العينى فى زمان الغيبه غير المذكورين سابقا المحقق فى المعتبر والعلامه فى التذكره والمنتهى والشهيد الاول فى الذكرى على ما لا يخفى والمحقق الشيخ علی والشهيد الثانى فى بعض شروحه **والقول المخترع** مما لا يظهر له قايل ممن يعتد به وقد نقل رسالة فى الوجوب العينى ونسب الى الشهيد الثانى زين الملة والدين والظاهر انه مختاره فى اوايل سنه فى الذكرى بعد نقل القول بالمنع ودليل القايلين به وهذا القول متوجه والالزم

الجواز الى التحريم فتامل منه

ذكر ادلة القايلين بالعينية وجوابهم

ثم رجع عنه فى كتبه الاخرى ان كانت النسبة صحيحة واختاره الشيخ حسين بن عبد الصمد والسيد محمد فى المدارك وجماعة من اهل عصرنا وهؤلاء اسندوا هذا القول الى بعض القدماء كابى جعفر الكلينى وابن بابويه والمفيد وابى الصلاح والشيخ فى الخلاف والقاضى ابى الفتح الكراجكى وسانقل كلامهم حتى يظهر لك حقيقة الحال

فصل فى استدلال هؤلاء على الوجوب العينى وجوابهم ولا اورد الا ادلتهم المعتمدة بزعمهم فاستدلوا منها بوجوه **الاول** قوله تعالى يا ايها الذين آمنوا اذا نودى للصلوة من يوم الجمعة فاسعوا الى ذكر الله وذروا البيع ذلكم خير لكم ان كنتم تعلمون يفهم منها وجوب السعى الى ذكر الله وهو الخطبة او الصلوة وهو عام فمن ادعى التخصيص بوجود الامام او نايبه فعليه البيان **والجواب** عنه بوجوه **الاول** ان هذا الاستدلال موقوف على كون المراد بالصلوة ههنا الركعتين اللتين صليتا عند الظهر يوم الجمعة المسبوقة بالخطبتين مطلقا اى سواء وقعتا من الامام او نايبه اولا وسواء كان هناك عدد خاص اولا وسواء كانت صحيحة اولا الى غير ذلك وهو ممنوع بل هو ظاهر البطلان اذ ظاهر ان اللام فى الصلوة للعهد فيحتمل ان يكون ان يكون المراد بها ما صليتا صليهما الامام او نايبه الخاص فى وقت الخاص مع عدد الخاص خمسة او سبعة الى غير ذلك

اللام فى الصلوة للعهد

والحاصل

والحاصل انا نذعى انه يمكن ان يكون الصدور من الامام داخلا فى الحقيقه النوعيه لصلوة الجمعة او من شرايطها الخارجة عنه التى لا يصدق هذا العنوان على الافعال المخصوصة بدونها كالجماعة والخطبتين فبمجرد الامر بحضور مسمى هذا العنوان كيف يمكن الحكم بالوجوب العينى ما لم يثبت صدقه بدون هذا الشرط خصوصا ان هذا خطاب مشافهة والاحرام انما هو بحضور صلوة النبى صلى الله عليه وآله والاجماع على اشتراك جميع المكلفين مع المخاطبين انما هو على نحو ما كلف به المخاطبون فاذا كان صلوتهم مشروطة بامامة النبى صلى الله عليه وآله او نايبه فكيف يمكن بهذه الآية اثبات وجوبها على نحو آخر فيما بعد ما لم يكن هناك دليل آخر وهذا ظاهر والحمد لله **الثانى** انه موقوف على افادة اذا للعموم وهو ممنوع سيما فى العرف السابق وقد صرح المنطقيون بان اذا وان للاهمال والمهملة فى قوة الجزئية فيصير الحاصل وجوب الحضور فى بعض اوقات النداء فيحتمل اختصاصه بنداء الامام او نايبه **الثالث** انه موقوف على افادة الفعل الماضى اعنى نودى العموم حتى يصير المعنى اذا نودى اى نداء كان سواء كان النداء بامر الامام اولا وهو ممنوع اذ لا دلالة للفعل المثبت على العموم بل هو مطلق فيحتمل ان ينصرف الى الفرد الكامل وهو ما وقع بامر الامام عليه السلام **الرابع** انه موقوف على حجية قول المفسرين والا فيجوز العقل ان يكون المراد ايجاب ذكر الله تبارك وتعالى

لاذان

فی هذا الوقت لشرفه واستجابة الدعاء فیه او یکون المراد حکایة ا
ویکون الامر للوجوب او الندب **الخامس** انه موقوف علی حمل افعل
التفضیل علی غیر معناه الحقیقی والا فیکون مفاد الآیه علی ما هو
مقتضی افعل التفضیل ان فی السعی الی صلوة الجمعه خیریه وترکه ایضاً
خیریة ولکن للاول زیادة فی الخیریة علی الثانی فیکون دالة علی
الوجوب التخییری واستحباب اختیار الجمعه علی الظهر **الدلیل**
1 **الثانی لهم** الروایات **فمنها** ما رواه الکلینی عن محمد بن یحیی عن 1
احمد بن محمد عن الحسین بن سعید عن النضر بن سوید عن عاصم بن
حمید عن ابی بصیر ومحمد بن مسلم عن ابی عبد الله علیه السلم قال
ان الله فرض فی کل سبعة ایام خمساً وثلثین صلوة منها صلوة واجبة
علی کل مسلم ان یشهدها الا خمسة المریض والمملوک والمسافر و
2 المرأة والصبی **ومنها** ما رواه الشیخ بسنده عن الحسین بن 2
سعید عن صفوان عن منصور عن الصادق علیه السلم قال
یجمع القوم یوم الجمعه اذا کانوا خمسة فما زاد فان کانوا اقل من خمسة
فلا جمعة لهم والجمعة واجبة علی کل احد لا یعذر الناس فیها
3 الا خمسة المرأة والمملوک والمسافر والمریض والصبی **ومنها**
ما رواه ایضا عن الحسین بن سعید عن النضر عن عاصم عن
ابی بصیر ومحمد بن مسلم عن ابی جعفر علیه السلم قال من ترک
4 الجمعه ثلث جمع متوالیات طبع الله علی قلبه **ومنها** ما رواه
ایضا عن الحسین بن سعید عن فضالة عن ابان بن عثمن عن

عـ ورواه الشیخ ایضا بهذا الاسناد

الفضل

الفضل بن عبد الملک قال سمعت ابا عبد الله علیه السلم یقول اذا کان
قوم فی قریة صلوا الجمعه اربع رکعات فان کان لهم من یخطب جمعوا
5 اذا کانوا خمسة نفر وانما جعلت رکعتین لمکان الخطبتین **ومنها**
ما رواه ایضا عن الحسین بن سعید عن صفوان عن العلاء عن
محمد بن مسلم عن احدهما علیهما السلم قال سألته عن اناس فی قریة
هل یصلون الجمعة والجماعة قال نعم یصلون اربعا اذا لم یکن من یخطب
6 **ومنها** ما رواه ایضا عن الحسین بن سعید عن ابن ابی نجیر عن عمر بن
اذینه عن زراره قال قال ابو جعفر علیه السلم الجمعة واجبة علی من
ان صلی الغداة فی اهله ادرک الجمعه وکان رسول الله صلی الله علیه وآله
انما یصلی العصر فی وقت الظهر فی سایر الایام کی اذا قضوا الصلوة
7 مع رسول الله صلی الله علیه وآله رجعوا الی رحالهم قبل اللیل وذلک سنة
الی یوم القیمه **ومنها** ما رواه ایضا عن الحسین بن سعید عن ابن ابی
عمیر عن هشام بن سالم عن زراره قال حثنا ابو عبد الله علیه السلم
علی صلوة الجمعه حتی ظننت انه یرید ان نأتیه فقلت نغدوا
8 علیک فقال لا انما عنیت عندکم **ومنها** ما رواه محمد بن یعقوب
عن محمد بن اسمعیل عن الفضل بن شاذان وعلی بن ابرهیم عن
ابیه جمیعا عن حماد بن عیسی عن حریز عن زراره عن ابی جعفر علیه السلم
قال فرض الله علی الناس من الجمعة الی الجمعه خمساً وثلثین صلوة
منها صلوة واحدة فرضها الله فی جماعة وهی الجمعه ووضعها
عن تسعة عن الصغیر والکبیر والمجنون والمسافر والعبد و
9 المرأة والمریض والاعمی ومن کان علی رأس فرسخین **ومنها**

ن واحدة

9 ما رواه الشیخ بسنده عن محمد بن علی بن محبوب عن العباس عن حماد بن
عیسی عن ربعی عن عمر بن یزید عن ابی عبد الله علیه السلم قال اذا کانوا
سبعة یوم الجمعه فلیصلوا فی جماعة ولیلبس البرد والعمامه ولیتوکأ
علی قوس او عصا ولیقعد قعدة بین الخطبتین ویجهر بالقراءة و
10 یقنت فی الرکعة الاولی منها قبل الرکوع **ومنها** ما رواه ابن بابویه بسنده
عن زراره قال قلت لابی جعفر علیه السلم علی من تجب الجمعة قال
علی سبعة نفر من المسلمین ولا جمعة لاقل من خمسة من المسلمین
احدهم الامام فاذا اجتمع سبعة ولم یخافوا امّهم بعضهم وخطبهم **قال
السید محمد** رحمه الله فی المدارک بعد ایراد هذه الروایات
وحکمه بانها مستفیضة جداً بل تکاد ان تکون متواترة فهذه الاخبار
الصحیحة الطرق الواضحة الدلالة علی وجوب الجمعه علی کل مسلم عدا ما استثنی
یقتضی الوجوب العینی اذ لا اشعار فیها بالتخییر بینها وبین فرد آخر
خصوصاً قوله علیه السلم من ترک الجمعة ثلاث جمع متوالیات طبع الله علی
قلبه فانه لو جاز ترکها الی بدل لم یحسن هذا الاطلاق ولیس فیها دلالة
علی اعتبار حضور الامام علیه السلم او نایبه بوجه بل الظاهر من قوله ع
فان کان لهم من یخطب جمعوا وقوله امّهم بعضهم وخطبهم خلافه
واستدل بعض آخر باخبار ضعیفة السند قاصرة الدلالة جداً
ترکناها لظهور الجواب عنها سیما بعد الاطلاع علی جواب ما مرّ
ولنذکر منها ما رواه الشیخ وغیره فی الموثق بابن بکیر عن عبد الملک
عن ابی جعفر علیه السلم قال قال مثلک یهلک ولم یصل فریضة فرضها
الله قال قلت کیف اصنع قال صلوا جماعة یعنی صلوة الجمعة

لحن

ونحن نتکلم علی هذه الروایات واحدة واحدة مفصلا ثم نتکلم
1 علیها علی الجملة فالجواب عن الروایة الاولی **اولاً** بانه لیس فیها
الا بدّ من وجوب حضور صلوة الجمعه علی کل مسلم ونحن لا نشک فیه
ولکن یجب علیکم بیان حقیقة صلوة الجمعة ای شیء هی فانا نقول
یحتمل ان یکون صلوة الجمعة الواجب حضورها عبارة عن الرکعتین
اللتین یصلیهما الامام علیه السلم او نایبه الخاص بعد زوال الشمس من
یوم الجمعه بعدد خاص خمسة او سبعة فصاعدا مسبوقة بخطبتین
واقعتین علی شرایط مخصوصة ولا شک ولا خلاف فی وجوب
الحضور لکل مسلم لهذه الصلوة لا بدّ لنفی ذلک من دلیل مع ان
الحق ان صلوة الجمعة عبارة عن تلک والحق ان الاستدلال بهذه الروایة
علی کیفیة صلوة الجمعة مثل شرطیة وجود الامام او عدمها او
شرطیة العدد الخاص او عدمها او شرطیة الخطبتین او عدمها
من ما لا وجه له ولیس الاستدلال بهذه الروایة علی عدم شرطیة
الامام او نایبه الا مثل ان یستدل احد بهذه الروایة علی
نفی کیفیة فی بقیة الصلوات المذکورة فی هذه الروایة اعنی
بقیة الخمس وثلثین صلوة مثل ان یستدل بها علی عدم وجوب
السرّ فی صلوة الظهرین والجهر فی العشائین وعدم وجوب السورة
فی الصلوة الواجبة ونحو ذلک بلا تفاوت اصلا اذ لیس فی
هذه الروایة الا امر المسلمین بحضور صلوة الجمعه واما انها
کم هی وکیف هی فلیس فیها ذکر ولا اثر ولا دلالة بوجه من
الوجوه وهذا الجواب مشترک الورود علی اکثر ادلتهم

وغیرها من الصلوات الواجبة المخصوصة بعدد مخصوص وشرایط مخصوصة کالعیدین والکسوفین والصلوة علی الجنایز

نفصول والعیدین
اونایبه والجمعة
ونحوها فی
والتکبیرات الزایدة فی
الکسوفین والمسبوقیة
بالطواف والوقوع فی
المکان الخاص فی
صلوة الطواف وهکذا
والحاصل ان
دعوی ان المتبادر
من هذه الانواع
ایضا ما هو المتبادر من
مطلق الصلوة الجنس
مجرد دعوی ولا یصیر
حجة علی الغیر لو تم فتامل
مع انه یکفینا کونه شرطا
لا یصدق صلوة الجمعه
مع شرطها مع اختلال
هذا الشرط کالخطبة و
الجماعة ونحوها کما مر
منه

الروایة الاولی هی
ان الله فرض فی کل سبعة
ایام خمساً وثلثین صلوة
منها صلوة واجبة
علی کل مسلم ان یشهدها
الا خمسة المریض
والمملوک والمسافر
والمرأة والصبی

وقد مرّت الاشارة اليه فى الجواب عن الآية الشريفة **وثانيا**
بانها مشتملة على ما لا يقولون به لان الا استثناء الخمسة يستلزم
وجوب الحضور على الهم والمجنون والاعمى ومن كان على
رأس فرسخين وهو باطل وادخالهم فى الخمسة يحتاج الى التكلّفات
البارده وبالجملة فهذا مما يوجب قصور الروايه وضعف التمسك
بها كما لا يخفى **والجواب عن الرواية الثانيه** اما اوّلًا
فبمثل ما مرّ فانه ليس فيها ازيد من الامر باجتماع القوم يوم الجمعة ومعلوم
ان هذا الاجتماع انما هو لصلوة الجمعة واما ان من صلى بهم من هو
والصلوة كم هى وكيف هى فليس فيها ذكر ولا اثر بل يجوز ان يكون
اللام فى القوم للعهد ويكون اشارة الى قوم عين عليه السلم فيهم
من يصلى بهم فان اختلج فى ذهنك انه يرد على هذا الجواب
ان الاصل عدم شرطية ما لم يثبت شرطية فمن ادعى شرطية
شيء فعليه البيان **قلت** ظاهر ان حقيقة العبادات ليست
الا على نحو ما تلقى من الشارع ولا يمكن ان يقال ان الاصل
ان يكون هذه العباده على هذا النحو او على ذاك النحو
فيجب على هذا المستدل اثبات ان هذه الصلوة ليست
مشروطة بوجود الامام ونايبه وان حقيقتها ليست الا هذه
الافعال وان كيفيتها ليست الا هذه الكيفيات فقط والا فظهر
مبتدع وادعى استحباب مثل ما ذهب اليه الحسن البصرى من
استحباب الخطبتين لصلوة الجمعة وتمسك بهذه الروايات الصحيحة

المذكورة

واما ان من صلى

المذكوره التى ليس فيها ذكر الخطبتين على طريق الامر بهما وادّعى
استحباب الجماعة الخاصة فانصف هل يكون تمسكه بهذه الروايات
على مدّعاه صحيحا اولك ان تقول فى ردّه ان صلوة الجمعة عبارة عن
الركعتين الواقعتين بعد خطبتين بعدد خاص فما هو جوابك
عن مقتمسكه فهو جوابنا عن متمسكك والحاصل انا ندعى انه يمكن
ان يكون الصدور من الامام او نايبه داخلا فى حقيقة هذا الفعل
وماهيته اعنى صلوة الجمعة او من صفاتها الذاتيه التى لا يتحقق هذه
الحقيقة بدونه او من شرايطها الخارجة عنه التى لا يصدق على صورة
ذلك الفعل بدونه هذا العنوان اعنى صلوة الجمعة فلا بدّ لنفيه
من دليل فان وجد هناك ما يدلّ على ذلك فهو الذى يجب
ان يتمسك به الخصم والّا فلا فايدة اصلا فى ايراد هذه الروايات
فى هذا المقام والتمسك بها على هذا المدّعى **واما ثانيا**
فبانه يجب حمل الوجوب فى هذه الرواية على التخييرى والّا
لزم اطراح الروايات الكثيرة الدالة على اعتبار السبعة نفر فى
الوجوب **واما ثالثا** فباشتمالها على ما لا يقولون به من استثناء
الخمسة فقط دون السبعة فانه مما يوجب ضعف التمسك بظاهر
الخبر **والجواب عن الرواية الثالثه** اما اوّلا فبمثل ما مرّ
مرارًا بعينه **واما ثانيا** فبانه لا دلالة لها على الوجوب العينى
اذ هذا الذمّ يحتمل ان يكون باعتبار الاستمرار على الترك فان
المداومة على ترك العبادات الراجحة سواء كانت مندوبة

الاصل

اومندوبة الاختيار مما ينبئ عن التهاون والاستخفاف بالشرع
وهو محرّم ولهذا وقع الذمّ فى ترك الامور المندوبة بالاجماع
فى مواضع لا تحصى بل كثيرا ما يقع الذمّ على ترك المستحب من غير
تقييد الترك بالتكرار كما فى قوله عليه السلم من اتخذ شعرا فلم
يفرّقه فرّقه الله بمنشار من نار ومن تتبع كتب الاخبار ظهر
عليه انه اكثر من ان يعدّ ولا يحصى وينبغى الحمل على ترك المندوب
رغبة عنه فانه محرّم وبعد تسليم الدلالة على الوجوب
غايته وجوب الجمعة الثالثه لمن ترك جمعتين متواليين و
المدّعى اعمّ من ذلك فتامّل **والجواب عن الرواية الرابعة**
اما اوّلا وثانيا فبمثل ما مرّ بعينه وايضا فان من يخطب
من يجوز له خطبه الجمعه وصدقه على الامام ونايبه ممنوع
اذ ظاهر انه ليس المراد بمن يخطب من يكون مشتغلا بالخطبه
بالفعل بل المراد اما من يجوز له الخطبه او يصح منه او من يتمكن
من ايراد الخطبه على وجهها والمراد بجواز الخطبه وصحتها جواز
الاكتفاء بها فى صلوة الجمعه واذا احتمل ما قلناه فلا يمكن الاستدلال
بها على المدّعى **واما ثالثا** فبانه ليس ههنا ما يدلّ على الوجوب
والجملة الخبرية انما تدل على مطلق المطلب وقد صرح سيد
هؤلاء الجماعة فى كتابه المدارك فى مواضع من كتابه بعدم
صراحة الجملة الخبريه ~~انما تدلّ على مطلق المطلب~~ فى الوجوب

منها

ينبغى

منها عند قول المصنف فى سنن الغسل والبول امام الغسل
ومنها عند قوله الخطبتان فى العيدين بعد الصلوة وغير ذلك
مما لست اتذكرها الآن فليرجع ان كنت تقلّد والا فيما وضع له اللفظ
والجواب عن الرواية الخامسة بمثل ما مرّ من الاجوبة من
الرواية الرابعة بلا تفاوت ويزيد ههنا ان دلالتها على حكم
صلوة الجمعة انما هى من جهة مفهوم الشرط وهو ضعيف وان
الحق انه حجة للتفاهم بحسب العرف ولما رواه ابن بابويه
فى الفقيه انه سال عبيد بن زرارة اباعبدالله عليه السلم
عن قول الله عزّ وجلّ فمن شهد منكم الشهر فليصمه قال ما ابينها
من شهد فليصمه ومن سافر فلا يصمه فانه صريح فى ان من
سافر فلا يصمه مدلول الآيه مع ان دلالتها عليه من جهة
مفهوم الشرط وايضا فانها تدل بمنطوقها على حتمية الظهر مع
عدم من يخطب ومفهومها بحسب الشرط عدم حتمية الظهر مع وجود
من يخطب على ما هو مقتضى المنطوق والمفهوم وهذا اعمّ
من حتمية الجمعة وتخييريتها وهو ظاهر والعجب كل العجب
ممن له ادنى تفطن من الاستدلال بمثل هذين الخبرين
على العينية **والجواب عن السادسة** بمثل ما مرّ مرارًا وايضا
فانها صريحة فى ان الاتيان الى صلوة الجمعة للبعيد بهذه المسافة
ولا دلالة لها على كيفية صلوة الجمعة بوجه وايضا فان ظاهرها
مما لا يعمل به احد من الاصحاب سوا ابن ابى عقيل لمخالفتها للاخبار
المشتملة على تحديد البعيد البعد بفرسخين وحملها الشيخ

وهى قال سألته عن اناس فى قرية هل يصلون الجمعة جماعة قال نعم يصلون اربعا اذا لم يكن من يخطب

فى كتابى الاخبار على الاستحباب واستحسنه صاحب المدارك وح فيجب حمل قوله عليه السلم الجمعة واجبه على غير الوجوب الحقيقى فلا يبقى للاستدلال بها وجه وليس فى قوله عليه السلم وذلك سنة الى يوم القيمه ما يحتمل التشبث به كما هو ظاهر والجواب عن السابعه اما اولاً فبمثل ما مر مراراً اذ يمكن ان يكون الامام عليه السلم قد اذن لواحد من اصحابه بخصوصه ثم حثهم على صلوة الجمعه واما ثانيا فبانا لا نسلم دلالة لفظ الحث على الوجوب بل الظاهر منه الاستحباب و لهذا تمسك اكثر من قال بالتخيير بهذه الرواية سلمناه لكن يحتمل ان يكون مراده عليه السلم بقوله انما عنيت عندكم امرهم بحضور جماعة المخالفين فى بلادهم للتقية وهذا هو الذى يظهر من كلام المفيد رحمه الله فى المقنعه حيث قال يجب حضور الجماعة مع من وصفناه من الائمة فرضاً ويستحب مع من خالفهم تقية وندباً روى هشام بن سالم عن زراره بن اعين قال حثنا ابو عبد الله عليه السلم على صلوة الجمعه الى اخر الرواية فانه فهم من الحث الاستحباب ومن قوله عندكم حضور جماعة المخالفين تقية كما لا يخفى واما ثانيا فبان ترك صلوة الجمعه مع وجوبها العينى من مثل زراره و غيره من الاجلاء العلماء الغايصين فى المسايل مما لا يجوزه عقل

سليم وهل هذا الا سوء الظن بمثل هؤلاء الكبار الناشى من سوء السريرة والاعجاب بالنفس وقد ورد منهم عليهم السلم مجالسة الاشرار يورث سوء الظن بالاخيار فان قلت هذا الاثم على اى تقدير اذ لا نزاع فى الوجوب العينى فى زمان حضور الامام وانما الخلاف فى غيبته قلت لا نسلم ذلك بل الاكثر قيدوه بالسلطان العادل ومن ترك هذا القيد وعبر بحضور الامام وغيبته فمراده ذلك تعويلا على ظهور المراد اذ ظاهر عدم الفرق بين غيبة الامام وبين حضوره اذا لم يتمكن من اقامة الجمعة ولا من الاذن علانية وقد نبه عليه المحقق الشيخ على وغيره فان قلت يمكن ان يكون ترك زراره واصحابه لصلوة الجمعه انما هو لاجل كونهم فى بلاد المخالفين كالكوفه وغيرها ويعتدون بالمخالف والفاسق ولا يتمكنون هم من اقامتها فيما بينهم قلت لا نسلم اما ان كانوا متمكنين من صلوة الجمعة فيما بينهم اولا وعلى الثانى لا يجوز امرهم بها وعلى الاول لا يجوز تركهم لها فان تارك الصلوة اليوميه من اعظم الفساق وان جهل وجوبها وكيف يجوز العقل جهل مثل ~~هذا~~ زراره بوجوب صلوة واجبة عينيه يرى اقامتها كل جمعة مع كثرة خلطته برواة الحديث من اصحابنا وطول صحبته لابى جعفر الباقر عليه السلم ولابى عبد الله عليه السلم الى حين نقل هذه الرواية

عنه مع ان الرواية التى قد مرت قبل هذه الرواية وروايتين بعد هذه الرواية الدالة على وجوب العينى بزعم الخصم من روايات زراره عن ابى جعفر الباقر عليه السلم فكيف نسى مضمون الروايات التى رواها هو قبل ذلك بالكلية هل القول بذلك الا جهل او تجاهل نعوذ بالله منه و سنذكر مجملا آخر لهذه الروايات يشفى العليل انشاء الله تعالى والجواب عن الثامنه هو ما مر من الجواب عن الرواية الاولى بلا فرق ولا نعيده مع انها مشتملة على ما لم يعمل به الاكثر وهو سقوطها عمن كان على راس فرسخين فان المشهور وجوبها عليه و سقوطها عمن كان على راس ازيد من فرسخين وايضاً قدح فيها ابن بابويه بسبب اشتمالها على قنوتين وقال انه تفرد به حريز عن زراره وحاصل كلامه انى لا استعمله ولا افتى به و شك مثل ابن بابويه فى صحتها قدح عظيم فيها كما لا يخفى والجواب عن التاسعه اما اولاً فبان قوله عليه السلم اذا كانوا سبعة الخ ليس مرجع ضميره كانوا مذكوراً فيه فلعله كان قد جرى فى مجلس ابى عبد الله عليه السلم ذكر جماعة منهم الامام او نائبه فقال عليه السلم اذا كانوا سبعة يعنى هؤلاء الذين جرى ذكرهم ويؤيده قوله عليه السلم وليلبس البرد والعمامه الخ مع انه ليس فاعل يلبس مذكوراً فى هذه الرواية اصلاً فلم لم يكن جرى ذكر الامام لم يحسن هذا او يكون ترك ذكر الامام للتقية او لظهوره و معلوميته عند المخاطب والحاصل انه لا يمكن الاستدلال بهذه الرواية على عدم اشتراط الامام بوجه لاجمالها واما ثانيا فبانه قد اقترن بامر فليصلوا اوامر اخرى مثل وليلبس والتوكاء

ومعلوم انها للاستحباب وهذا مما يوجب ضعف دلالة صلوا على الوجوب بل يوجب ظهوره فى الاستحباب اعنى الوجوب التخييرى واما ثالثا فبمثل ما مر مرارا فان قوله ع فليصلوا يعنى صلوة الجمعة ونحن نمنع امكان امتثال هذا الامر بدون الاقتداء بالامام او نايبه واما الجواب عن الروايه العاشره فبان قوله عليه السلم احدهم الامام صريح فى اشتراطه اما لان اللام للعهد او لان اطلاق الامام ينصرف الى امام الاصل وان وقع لك شك فى هذا فارجع الى ما نقلنا من عبارات الفقهاء كابن ابى عقيل والسيد المرتضى والشيخ وابن ادريس وغيرهم فانهم اطلقوا الامام وارادوا به امام الاصل والاصل عدم حدوث هذا الاصطلاح فى زمانهم بل الظاهر انه كان عرفا شايعا فى زمان الائمة عليهم السلم ايضا والحاصل انا نمنع من عموم لفظ الامام فى هذا الموضع بحيث يشمل قدوة صلوة الجماعة ما لم يثبت ان معناه الحقيقى هو العموم بل اثبات ان معناه الخصوص اسهل من اثبات ان معناه العموم للتبادر فتامل وعلى هذا فصحة الجمعه بنايب الامام انما يثبت بدليل آخر فان قلت نحن نستدل على عدم اشتراط الامام من قوله عليه السلم فاذا اجتمع سبعة ولم يخافوا امهم بعضهم وخطبهم فان البعض مطلق فيحتمل الامام وغيره قلت لا نسلم احتمال غير الامام ههنا اذ قوله عليه السلم احدهم الامام يوجب صرف لفظ البعض اليه وتبادره منه فان الفاء فى قوله ع فاذا اجتمع سبعة الخ مما يابى ان يكون هذا كلاما مستانفا مستقلاً غير مرتبط بسابقه وايضاً

فان قوله عليه السلم اتهم بعضهم جملة فعلية لا دلالة لها على الوجوب العينى على ما مر وايضا راوى هذا الخبر وهو زراره غير عامل به كما يدل عليه قوله حثنا ابو عبد الله عليه السلم وحينئذ يظهر الجواب عن موثقة عبد الملك بن اعين بل هى لنا لا علينا **وقال الشيخ** فى التهذيب باسطر قبل باب فضل الجماعة واعلم ان الجمعة حقا قد ذكر عن ابى جعفر عليه السلم انه قال لعبد الملك مثلك يهلك ولم يصل فريضة فرضها الله قال قلت كيف اصنع قال صلها جماعة يعنى الجمعة والظاهر انه فهم من هذه الرواية انه ينبغى للانسان ان لا يترك الجمعة فى عمره بالكلية بل ينبغى ان يصليها ولو مرة فتامل **اما الكلام عليها على الجملة** فاولا بانها اخبار آحاد لا يجب العمل بها كما سنبين بعد ذلك وهذا الجواب انما هو بعد تسليم دلالة هذه الاخبار على الوجوب العينى مطلقا وعلى كيفية صلوة الجمعة وان حضور الامام ليس من كيفياتها وشرائطها **وثانيا** بانها صدرت عن الائمة عليهم السلم تقية منهم على شيعتهم لانهم كانوا لا يحضرون جمعة العامة لما علموا من انها مشروطة بحضور السلطان العادل ويؤيده ما نقل عن عماد الدين الطبرسى فى كتاب نهج العرفان الى هداية الايمان بعد نقل الخلاف بين المسلمين فى وجوب الجمعة ان الامامية اكثر ايجابا للجمعة من الجمهور ومع ذلك يشنعون عليهم بتركها حيث انهم لم يجوزوا الايتمام بالفاسق ومرتكب الكباير والمخالف فى العقيدة الصحيحة انتهى ويفهم من كلامه ان الجمهور كانوا يعدون ترك الجمعة من مذاهب الامامية ومن شنعتهم وما ذلك الا لعدم حضورهم مجامعهم وعدم فعلها ايضا فيما بينهم واظهر

ان ذلك مما يؤدى الى ضررهم بل الى قتلهم فلهذا وقع الامر من ائمتهم عليهم السلم بحضور الجمعة وحثهم عليها ويؤيده ايضا ما مر من استدلال المفيد رحمه الله فى المقنعة على استحباب حضور جماعة العامة تقية وندبا برواية زراره عن ابى عبد الله عليه السلم حثنا ابو عبد الله على صلوة الجمعة الى آخر الحديث وايضا يؤيده ما رواه الشيخ فى التهذيب فى باب الجماعة بسنده عن الحسين بن سعيد عن صفوان عن ابن بكير عن زراره عن حمران قال قال لى ابو عبد الله ع ان فى كتاب على عليه السلم اذا صلوا الجمعة فى وقت فصلوا معهم قال زراره قلت له هذا ما لا يكون اتقاك عدو الله اقتدى به قال حمران كيف اتقانى وانا لم اساله هو الذى ابتدانى وقال فى كتاب على عليه السلم اذا صلوا الجمعة فى وقت فصلوا معهم كيف يكون هذا منه تقية قال قلت قد اتقاك هذا ما لا يجوز حتى قضى انا اجتمعنا عند ابى عبد الله ع فقال له حمران اصلحك الله حدثت هذا الحديث الذى حدثتنى به ان فى كتاب على عليه السلم اذا صلوا الجمعة فى وقت فصلوا معهم فقال هذا ما لا يكون عدو الله فاسق لا ينبغى لنا ان نقتدى به ولا نصل معه فقال فى كتاب على عليه السلم اذا صلوا الجمعة فى وقت فصلوا معهم ولا تقومن من مقعدك حتى تصلى ركعتين اخريين قلت فاكون قد صليت اربعا لنفسى لم اقتد به فقال نعم قال فسكت وسكت صاحبى ورضينا **فتامل** انه عليه السلم اولا امر الشيعة بالصلوة مع المخالفين ولم يبين لهم اتمامها بركعتين اخريين خوفا عليهم وظاهر ان من صلى معهم يوم الجمعة واقتدى بهم اتباعا لهذه الاوامر يصح جمعته ويجزيه وان لم يتمها بركعتين اذا لم يعلم انها وردت مورد التقية فعلى هذا

يجوز ان يكون هذه الاوامر كلها وردت للتقية وعلم اصحابنا رضوان الله عليهم ذلك فلم يفتوا بها وتركوا اطلاقها الظاهرى وكان هذا هو الباعث لعدم فتوى الاصحاب بالوجوب العينى المطلق مع وجود هذه الاخبار على تقدير تسليم ظهورها فيه وهذا هو الجواب الثانى الموعود **فان قلت** الحمل على التقية خلاف الظاهر فلا يجوز الا بدليل موجب له وهذه المؤيدات لا توجبه **قلت** العمدة فى هذا الحمل هى ادلتنا الآتية على نفى العينية **فان قلت** يبعد الحمل على التقية فى مثل قوله عليه السلم فاذا اجتمع سبعة ولم يخافوا امهم بعضهم وخطبهم **قلت** ليس فيه بعد اذ قدمنا فى كلام الشيخ الطبرسى ان المخالفين كانوا يعدون ترك الجمعة من شعار الشيعة فاذا تركوا الجمعة عرفوهم واخذوا برقابهم فلذا امرهم عليه السلم بانه اذا اجتمع سبعة امهم بعضهم وهذا لا ينافى ما هو المشهور عندهم وجوب الجمعة باربعة فتامل **وثالثا** بانه لا منافاة بين فرض الجمعة مطلقا اى عند سلطنة الامام وعدمها وبين اشتراطها بسلطنة الامام اذ يجب على الناس تمكين الامام عليه السلم من السلطنة وصلوة الجمعة معه او مع نوابه فاذا لم يمكنوه لم يسقط عنهم الفرض وان لم يصح منهم ولكن الاثم هذا انما يتعلق بمن له مدخلية فى عدم تمكينه عليه السلم كالحكام واتباعهم ونظير هذا فى الشرع كثير ولكن هذا الجواب لا يجرى فى جميع الاخبار فتامل والله اعلم **الدليل الثالث لهم** الاستصحاب فان الجمعة كانت ثابتة فى زمن النبى صلى الله عليه وآله

والاصل بقاؤه حتى يتبين الرافع **والجواب** بعد حجية الاستصحاب ان الاستصحاب يقتضى بقاء الحكم الثابت فى الزمان الاول الى ما بعده من الازمان ولكن على نحو ما كان ثابتا فى الزمان الاول ونحن نقول لا نسلم انها لم تكن مشروطة فى عهد النبى بحضوره بل الاجماع من الكل واقع على انها كانت فى عهده صلعم مشروطة بحضوره بل الاستصحاب يقتضى نفى وجوبها بعد النبى وخلفائه عليهم السلم واستدل ايضا فى الرسالة المنسوبة الى الشهيد الثانى بان الاصل الجواز المقابل للتحريم وبملاحظة انتفاء الاباحة والكراهة عن العبادات وكذا الاستحباب بالمعنى المتعارف ههنا يلزم الوجوب العينى والتعرض لجواب هذا ليس الا تضييعا للعمر **واستدل ايضا** بعض المعاصرين بالتاسى بالنبى صلعم فانه واجب فيما علم جهة الوجوب ومجرد احتمال ان يكون الوجوب مقيدا بشرط حاصل بالنسبة الى النبى صلعم غير حاصل بالنسبة الينا غير قادح الا ان يثبت ودونه خرط القتاد **وجوابه** ظاهر فان التاسى انما هو فيما علم عدم مدخلية الرياسة العامة فيه ووجوب التاسى فيما لم يعلم هذه المدخلية ممنوع كالجهاد للدعوة واقامة الحدود واخذ القطايع والصفايا منها من المغنم وغير ذلك فتامل

فصل

فى الدليل على نفى العينية فى زمن الغيبة وما فى حكمه ولنقدم قبل الشروع فى ذكر الادلة مقدمتين **الاولى** فى حجية خبر الواحد

الدليل على نفى العينية وفيه مقدمتان

اعلم ان الخبر اما ان يفيد العلم بنفسه او لا يفيد والاول يسمّى بالمتواتر وله شرايط مذكورة في كتب الاصول والثاني يسمّى بخبر الواحد والظاهر انه لا نزاع في عدم حجّية ما لا يفيد الظن منه وما يفيده ولم يكن مخبره عدلاً لعدم الدليل عليه مع النصوص الناهية عن اتباع الظن كما انه لا نزاع في حجّية ما اقترن منه بقرينة تفيد القطع وان نوزع في امكانه والحق امكانه واختلفوا في وجوب العمل بما عدا ذلك من اخبار الآحاد فالظاهر من القدماء المنع منه واختاره ابن البراج وابن زهرة وابن ادريس وصار الشيخ وبعض المتاخرين الى الوجوب قال السيد المرتضى في جواب مسايل البنانيات ان اصحابنا لا يعملون بخبر الواحد وان ادّعاء خلاف ذلك عليهم دفع للضرورة قال لانا نعلم علما ضروريا لا يدخل في مثله ريب ولا شك ان علماء الشيعة الامامية يذهبون الى ان اخبار الآحاد لا يجوز العمل بها في الشريعة وقد ملاؤا الطوامير وسطروا الاساطير في الاحتجاج على ذلك ويجري ظهور مذهبهم في اخبار الآحاد مجرى ظهوره في ابطال القياس في الشريعة وحظره وقال في جواب المسائل البنانيات ان العلم الضروري حاصل لكل مخالف للامامية او موافق بانهم لا يعملون في الشريعة بخبر لا يوجب العلم وان ذلك قد صار شعاراً لهم يعرفون به كما ان نفي القياس في الشريعة من شعارهم ونحوه قال في كتاب الذريعة ويظهر من الشيخ الطوسي انه انما يعمل بخبر

الواحد

الواحد اذا اقترن بقرينة فانه قال في ديباجة التهذيب واذكر مسئلة مسئلة فاستدل عليها اما من ظاهر القران او من صريحه او فحواه او دليله او معناه واما من السنّة المقطوع بها من الاخبار المتواترة او الاخبار التي تقترن اليها القراين التي تدل على صحتها واما من اجماع المسلمين ان كان فيها او اجماع الفرقة المحقة فان الظاهر من جعله الاخبار التي تقترن اليها القراين التي تدل على صحتها من قسم السنة المقطوع بها وسكوته عما عدا ذلك يدل على انه انما يعمل بخبر الواحد اذا اقترن بقرينة يفيد العلم وايضا كثيراً يردّ الاخبار في التهذيب والاستبصار بانها اخبار آحاد لا يوجب عندنا علماً ولا عملاً فان لفظه عندنا ظاهر في عدم حجيتها عند الامامية ولكن يظهر من كلامه في ديباجة الاستبصار ان القراين التي تفيد العلم بمضمون الخبر هي الموافقة لظاهر القران او لدليل العقل او للسنّة المقطوع بها او لاجماع الفرقة المحقة وقال فيها كل خبر لا يكون متواتراً ويتعرى من واحد من هذه القراين فان ذلك خبر واحد ويجوز العمل به على شروط فاذا كان خبر لا يعارضه خبر آخر فان ذلك يجب العمل به لانه من الباب الذي عليه الاجماع في النقل الا ان تعرف فتاويهم بخلافه فيترك لاجلها العمل به ويظهر منه ان خبر الواحد المعرى عن القراين السابقة انما يجب العمل به اذا كان نقله مجمعا عليه ويكون مضمونه مما افتى به العلماء وقال في كتابه العدة فاما ما اخترته من المذهب يعني العمل بخبر الواحد هو ان خبر الواحد اذا كان وارداً من طريق اصحابنا القايلين بالامامة وكان ذلك

كذا او السنة التي كان في النسخة الاصل كما كتب في المتن

مروياً عن النبي صلعم وعن الائمة عليهم السلم وكان ممن لا يطعن في روايته ويكون سديدا في نقله ولم يكن هناك قرينة تدل على صحة ما تضمنه الخبر لانه اذا كان هناك قرينة تدل على صحة ذاك كان ذلك باعتبار القرينة وكان ذلك موجبا للعلم ونحن نذكرها فيما بعد والذي يدل على ذلك اجماع الفرقة المحقة فاني وجدتها مجتمعة على العمل بهذه الاخبار التي رووها في تصانيفهم ودونوها في اصولهم لا يتناكرون ذلك ولا يتدافعونه ثم قال فان قيل كيف تدعون اجماع الفرقة المحقة في العمل بخبر الواحد والمعلوم من حالها انها لا ترى العمل بخبر الواحد كما ان المعلوم من حالها انها لا ترى العمل بالقياس قيل لهم المعلوم من حالها الذي لا ينكر ولا يدفع انهم لا يرون العمل بخبر الواحد الذي يرويه مخالفهم في الاعتقاد ويختص بطريقه قال المحقق ذهب شيخنا ابو جعفر رحمه الله الى العمل بخبر العدل من رواة اصحابنا لكن لفظه وان كان مطلقا فعند التحقيق يتبين انه لا يعمل بالخبر مطلقا بل بهذه الاخبار التي رويت عن الائمة ودونها الاصحاب لا ان كل خبر يرويه امامي يجب العمل به وقال المحقق الشيخ حسن في المعالم وما فهمه المحقق من كلام الشيخ هو الذي ينبغي ان يعتمد عليه لا ما نسبه العلامة اليه من انه يعمل بخبر الواحد مطلقا وقال ابن ادريس في السراير قال السيد المرتضى فان قيل اليس شيوخ هذه الطائفة قد عولوا في كتبهم في الاحكام على الاخبار التي رووها عن ثقاتهم وجعلوها العمدة والحجة في هذه الاحكام حتى رووا عن ائمتهم عليهم السلم فيما يجيء مختلفا من الاخبار عند عدم الترجيح

كله

كله ان يوخذ منه ما هو ابعد من قول العامة وهذا ينقض ما قدمتموه قلنا ليس ينبغي ان يرجع عن الامور المعلومة والمذاهب المشهورة المقطوع عليها بما هو مشتبه ملتبس محتمل وقد علم كل موافق ومخالف ان الشيعة الامامية يبطل القياس في الشريعة من حيث لا يودي الى علم وكذلك نقول في الاخبار الآحاد فاما اصحاب الحديث من اصحابنا فانهم رووا ما سمعوا وحدثوا بما حدثوا به ونقلوا عن اسلافهم وليس عليهم ان يكون حجة ودليلاً في الاحكام الشرعية او لا يكون كذلك فان كان في اصحاب الحديث من يحتج في حكم شرعي بحديث غير مقطوع على صحته فقد زل وذهل بل لا يقع مثل ذلك الا من غافل وربما كان غير مكلف وقال المحقق في المعتبر في بحث كفارة الجمع من كتاب الصوم في رد رواية عبد السلم الهروي ان هذه الرواية لم يظهر العمل بها بين الاصحاب ظهوراً يوجب العمل بها ويظهر منه عدم حجية خبر الواحد عنده اذا لم يظهر عمل الاصحاب به ويظهر من ابن بابويه ايضا في اوايل كتابه كمال الدين وتمام النعمة انكار العمل بخبر الواحد الا انه قال في هذا الكتاب والمتواتر هو الذي يرويه ثلاثة فصاعدا وكثيرا ما يرد الرواية في كتاب من لا يحضره الفقيه بانه تفرد فلان بروايته وقد يكون ذلك الراوي ثقة اماميا كما مر في الجواب عن الرواية الثامنة انه طعن فيها بانها مما تفرد به حريز عن زراره وكانه لما كان كتاب حريز عنده متواترا لم يطعن في الرواة التي بينه وبين حريز وقال ابن الحاجب في مختصره

وقال الكليني في اول كتاب الكافي والاسر في الناس المودي بغير علم وبصيرة الى الله عزوجل انه تطول عليه نتعمل بعمله وان ان رد عليه لان الشرط عليه من الله عزوجل ان يودي المفروض بعلم وبصيرة ويقين ٥ سـ

فى الاصول فى بحث خبر الواحد وانكره الرافضة والحاصل ان الظاهر
من مذهب الاصحاب انكار العمل بخبر الواحد سيما اذا لم يكن محفوفا
بالقرينه **فان قيل** اليس قد روى ثقة الاسلام محمد بن يعقوب الكلينى
روايات تدل على جواز العمل بخبر الواحد منها ما رواه فى الموثق عن
عبيد بن زراره قال قال ابو عبد الله عليه السلم احتفظوا بكتبكم فانكم
سوف تحتاجون واذا جاز العمل بالكتاب فبخبر الواحد اولى ومنها
ما رواه بسنده عن المفضل بن عمر قال قال لى ابو عبد الله عليه السلم
اكتب وبث علمك فى اخوانك فان مت فاورث بنيك كتبك
فانه ياتى على الناس زمان هرج لا يانسون فيه الا بكتبكم ومنها
ما رواه عن محمد بن الحسين بن ابى خالد شينولة قال قلت لابى جعفر
الثانى عليه السلم جعلت فداك ان مشايخنا رووا عن ابى جعفر وابى
عبد الله عليهما السلم وكانت التقية شديدة فكتموا كتبهم فلم ترو عنهم
فلما ماتوا صارت الكتب الينا فقال حدثوا بها فانها حق ومنها
غير ذلك من الروايات اوردها فى باب اختلاف الحديث
وباب الاخذ بالسنة وشواهد الكتاب **قلت الجواب**
عن ذلك بوجوه كثيرة ظاهرة ولكن الحق جواز التعبد بخبر الواحد
العدل الامامى لكن بشرط اقترانه بقرينة يورث قوة الظن بصحته
والاقتران فيما ذكرت ظاهر والظاهر ان القرينة فى هذا الزمان
ليس الا عمل جماعة من الاصحاب كما نقل عن المحقق واما فى السابق
فلها انحاء ولهذا كان اكثر هذه الاخبار المتداولة عند السيد المرتضى
ومن يحذو حذوه مقطوعا بها وقال الشيخ حسن فى المعالم فى جواب كلام
الشيخ الانصاف انه لم يتضح من حالهم يعنى الشيعة المخالفة للسيد المرتضى
اذ كانت الاخبار يومئذ قريبة العهد بزمان لقاء المعصومين وكانت

القراين

في الاجماع

القراين الواضحة لها ميسرة ولم يعلم انهم اعتمدوا على الخبر المجرد
ليظهر مخالفتهم لرأيه فيه والله اعلم **المقدمة الثانيه** فى الاجماع
وهو عندنا عبارة عن اتفاق جماعة على امر علم دخول المعصوم ع
فيهم او تقريره لهم وهو قسمان احدهما ان يحكم جماعة بحكم علم
السامع دخول المعصوم فيهم ولكن هذا عزيز الوجود عزيز الوجود
بل الظاهر عدم وقوعه فى احكامنا اذ المعصوم كان معلوما
متميزا شخصه عن غيره فى كل زمان عند الشيعة **وثانيهما** اتفاق
جماعة من الشيعة على امر وعلم من حال هؤلاء الجماعة انهم لا يتفقون
عليه الا لما يصدر عن قدوتهم وامامهم عليه السلم ولا شك فى
حجيته ايضا فانا اذا راينا زرارة مثلا افتى بشئ ورأينا
الفضل بن يسار افتى به ورأينا محمد بن مسلم ايضا افتى به
ورأينا بريد بن معوية العجلى افتى به فانه يحصل لنا من العادة
علم قطعى بان هذا المفتى به مما صدر عن الامام عليه السلم اذ نعلم
من حال هؤلاء الجماعة ان واحدا منهم ليس ممن يفتى برأيه ويعلم بسمع
عن امامه فكيف باتفاقهم ومن انكر هذا فهو اما معاند او خارج
عن طبقة الانسانيه **ثم اعلم** ان الاطلاع على هذا القسم من الاجماع
فى غاية السهولة لقدماء اصحابنا الى قريب من زمان العلامة
الحلى حيث كان كتب هؤلاء الرواة عندهم موجودا متواترا وفتاويهم
عندهم معلوما فلا تجترى بتكذيب من ادعى الاجماع على امر بانه
مما يتعذر الاطلاع عليه فانه فرية بلا مرية ولا تظنن انه اذا ادعى
جماعة من علمائنا الاجماع على امر ان هذا الادعاء انما هو بسبب

هؤلاء

المراد بالفتوى العمل
فلا يرد انه لم يعهد من اصحاب
الائمه عليهم السلم الفتوى بل عادتهم
ضبط الاخبار والعمل بها

تقليدا ولهم من دون ان يطلع الباقون عليه بانفسهم فان ذلك
من بعض الظن وليس الا من وسوسة الشيطان فانه يزين
لنفسك ويريك انك اشد فحصا منهم وادق فهما فلا يمكن ان
يطلع هؤلاء على شئ وانت لا تطلع عليه او يريك ان قول غير
امامك ليس حجة عليك فلا تلتفت الى قولهم وعليك بالروايات
خالفت فتاويهم او وافقت فان هذا من غاية السفاهة و
الجهل فان خبر الواحد اذا لم يظهر العمل به لا دليل على حجيته فكيف
اذا ظهر عدم العمل به على ما مر وسيجئ انشاء الله بل لا يحصل
الظن بمضمون مثل هذا الخبر الا لمن ابتلى بالاعجاب بالنفس
وسوء الظن بالعلماء عصمنا الله منه **فان قلت** فكيف الاطلاع
على الاجماع فى هذا الزمان **قلت** هو بالنقل فان كان الناقل
ممن يجوز العقل كذبه فهو اجماع منقول بخبر الواحد وان كان
جماعة يمتنع تواطؤهم على الكذب فهو المنقول بالتواتر ولا تصغ
الى من يشكك ويقول ان المتواتر شرطه الاستناد الى الحس و
الاجماع هو تطابق الاعتقادات فلا يصير متواترا لان من الاجماع
يحصل القطع بان هذا المجمع عليه مما صدر من المعصوم
وهذا يكفينا للعمل ولا يضر احتمال التقية وغيرها كما فى الخبر
المتواتر بعينه من غير فرق اصلا فتامل **اذا عرفت هذا
فهذا اوان ان نشرع فى الاستدلال** على المطلوب ونرتب
فى الاستدلال الاضعف الى الاقوى على ما هو طريقة المستدلين
من انهم يبتدؤن بالشعر ثم بالخطابة ثم بالجدل ثم بالبرهان
كما ذكره الرازى فى المحاكمات وغيره فنستدل بوجوه **الاول**

ان

الاستدلال على المطلوب

ان صلوة الجمعه لو كانت واجبة عينا بمعنى انها لم تكن مشروطا
بوجود الامام ولا نايبه لتواتر وجوبه كذلك فلم يكن هناك
اختلاف فيه بل اتفاق فى عدمه ولا يكفى اخبار الاحاد على
تقدير ثبوته لانه مما يتوفر الدواعى عليه وما هذا سبيله لا يثبت
باخبار الاحاد على تقدير كونها حجة ايضا لان حجيتها مشروطة
بحصول الظن بمضمونها ولا يحصل الظن بها فيما يتوفر الدواعى
على نقله والمدعى لحصوله مكابر ولا يمكن ادعاء التواتر فى الاخبار
التى وردت فى باب صلوة الجمعه بل ولا استفاضتها اذ ليس
هناك خبر يتوهم امكان الاستدلال به سوى ما اوردناه من
الاخبار العشرة الصحيحة الطرق والسبعة الاول منها مشتركة
بحسين بن سعيد فهى فى حكم رواية واحدة وزراره ايضا
مشترك فى عدة منها وفى صحة الرواية الثامنه نظر وابن محبوب
ايضا مشترك بين عدة منها وايضا كما ان نقص عدد التواتر
فى اول السند ووسطه حضر بالتواتر فكذا فى آخره مع انها
لم يروها غير المشايخ الثلثه فان كان قولهم يفيد العلم فليس
من باب التواتر بل من باب الآحاد المحفوفه بالقراين وهذا
على تقدير تسليم دلالتها على المطلوب والحاصل ان الصحيح من هذه
الاخبار لا يبلغ ازيد من اثنين او ثلثه على تقدير صحة الثامنه
الثانى ان وجوب الجمعه عينا بالمعنى المذكور مع الحكم بعدم
جواز جمعتين فى فرسخ واحد مما لا يجتمعا والثانى ثابت بيانه
انه اذا كان فى بلدة عدة ممن يتصف بشرايط امامة الجمعه واراد كل منهم

فى ذكر الاشتراك

ان يحضر الباقون عنده على ما هو جبلي الانسان يصير هذا مثار الفتنة ومظهر الخصومة وتفريق الكلم ولا يرفع الا بوجوب الحضور عند واحد معين ولا يكون هذا بامام منصوص منه اذ ظاهر ان وجوب الحضور عند واحد غير معين لا يرفع هذا النزاع فليتامل فيه **الثالث** الاصل عدم الوجوب العيني بالمعنى المذكور حتى يثبت ولا دليل لما بينا من ضعف متمسك الخصم وهذا الجواب هو الباعث لتاخير هذا الفصل عن الفصل السابق **والرابع** ادعاء الاجماع من جماعة يحصل العلم القطعي بقولهم على عدم العينية في زمان الغيبة وقد عرفت امكانه وامكان الاطلاع عليه وعدم الدليل على حجية اخبار الآحاد اذا لم يظهر العمل بها بين الاصحاب **فان قلت** كل واحد من هؤلاء المدعين ربما يدعي اجماعا يعلم بعد الفحص انه اخطا في ادعائه فيكون الكل كذلك **قلت** هذا من قبيل ما اورده السمنية على افادة التواتر للعلم بامكان الكذب في حق كل واحد منهم فالكل كذلك وايضا لو كان ظهور خطا مدعي دليل موجبا لترك العمل بكل دليل ادعاه يلزم طرح الروايات باسرها اذ كثيرا ما يدعي ابن بابويه صحة رواية يظهر بعد الفحص خطاؤه في دعواه بمعنى عدم عمل غيره بها وظهور الخطاء في الاجماع ايضا على هذا

النحو وكذا الشيخ الطوسي وغيره من المحدثين واي فرق بين ان يدعي احد ان هناك اجماعا على هذا الحكم او رواية صحيحة دالة عليه حتى يكون ظهور الخطاء في الاول موجبا لترك جميع ما يدعيه من الاجماعات وان لم يظهر خطاؤه ولا يكون ظهور الخطاء في الثاني كذلك وهل ادعاء الاجماع الا ادعاء نص او تقرير من المعصوم مع زيادة وتوهم الارسال في الاجماع قد دفعناه ببيان امكان الاطلاع لكل احد عليه ما دام كتب اصحاب الائمة باقية وكان توهم عسر الاطلاع على الاجماع انما نشاء من الخلط بين الاجماع على طريقتنا والاجماع على طريقة العامة او من الغفلة من القسم الثاني من الاجماع مع انه هو الذي يدعيه فقهاؤنا رضوان الله عليهم في كتبهم الفقهية

ذكر عبارة جمع من الفقهاء

فصل في ذكر عبارة جمع من الفقهاء توهم الخصم انهم قالوا بالوجوب العيني بالمعنى المذكور وهم ثلاثة الشيخ المفيد رحمه الله وابو الصلاح الحلبي والقاضي ابو الفتح الكراجكي وتوهم من عبارة الشيخ الطوسي في الخلاف او من عبارة غيره بطلانه اظهر من ان يحتاج الى البيان **قال المفيد** ره في كتاب الاشراف على ما في المدارك باب عدد ما يجب به الاجتماع في صلوة الجمعة عدد ذلك ثماني عشر خصلة الحرية والبلوغ والتذكر وسلامة العقل وصحة الجسم والسلامة من العمى وحضور المصر والشهادة للنداء وتخلية السرب ووجود اربعة نفر بما تقدم ذكره من هذه الصفات ووجود خامس يؤمهم له صفات يختص بها على الايجاب ظاهر الايمان والطهارة في المولد من السفاح والسلامة من ثلاثة ادواء البرص والجذام والمعرة بالحدود المشينة لمن اقيمت عليه في الاسلام والمعرفة بفقه الصلوة والافصاح بالخطبة

كذا الاجتماع

والقرآن واقامة فرض الصلوة في وقتها من غير تقديم ولا تاخير عنه بحال والخطبة بما يصدق فيه من الكلام فاذا اجتمعت هذه الثماني عشر خصلة وجب الاجتماع في الظهر يوم الجمعة على ما ذكرناه وكان فرضها على النصف من فرض الظهر للحاضر في ساير الايام انتهى وقال في المدارك وظاهره عدم الفرق بين الازمان وان الوجوب مع اجتماع هذه الخصال عيني على كافة الانام وقريب منه عبارته في المقنعة ايضا وزاد فيها معتقدا للحق باسره صادقا في خطبته انتهى ولا انصاف ان ظاهر كلامه الوجوب العيني على مطلقا ما قاله في المدارك الا ان نقل الاجماع على عدم العينية في زمان الغيبة من جماعة من فحول العلماء مما يستنكره العقول غاية الاستنكار مع مخالفة قدوة مثل المفيد فالظاهر انهم سمعوا منه مشافهة وعلموا من تصانيفه الاخر التي اندرست في هذا الزمان فان اكثر تصانيفه لم يبق الى زماننا هذا وايضا يمكن ان يكون المراد من الشرايط التي شرطها في امام الجمعة ان النايب الذي ينصبه امام الاصل لا بد ان يتحقق فيه هذه الشرايط فان من تتبع الفروع الفقهية يظهر عليه ان الفقهاء كثيرا ما يقولون يجب على الامام ان يفعل كذا وان يفعل كذا وان لا يفعل كذا حتى ان صاحب المدارك كثيرا ما يعرض عن الاستدلال على مثل هذا ويقول ان الامام اعلم بما يجب عليه وما ينبغي له ولما كان اذن الامام امرا معلوما لم يلتفت

الى اعتباره كما لم يلتفت الى ذكر امام الاصل لذلك وايضا يمكن ان يقال طوى ذكر الامام ونايبه للتقية وذكر صفات لا يكاد يعلم تحققها في غير امام الاصل ونايبه من صدقه فيما يقول في خطبته من المواعظ والزهد في الدنيا واعتقاده للحق باسره وغير ذلك وايضا لما اختار الوجوب بخمسة نفر لا يبعد ان يكون مراده الوجوب التخييري كما هو راي تلميذه الشيخ الطوسي رحمه الله وقال ابو الصلاح الحلبي ولا تنعقد الجمعة الا بامام الملة او منصوب من قبله او من يتكامل له صفة امام الجماعة عند تعذر الامرين وقال بعد ذلك واذا تكاملت هذه الشروط انعقدت جمعة وانتقل فرض الظهر من اربع ركعات الى ركعتين بعد الخطبة وتعين فرض الحضور على كل رجل بالغ حر سليم مخلى السرب حاضر بينه وبينها فرسخان فما دونهما ويسقط فرضها عمن عداه فان حضرها تعين عليه فرض الدخول فيها جمعة وفيه ما مر في كلام المفيد رحمه الله وايضا يمكن ان يكون قوله واذا تكاملت هذه الشروط اشارة الى شروط وجوب الجمعة لا شروط انعقادها وجواز فعلها اعني الوجوب التخييري فينبغي ملاحظة كلامه رحمه الله وقال القاضي ابو الفتح الكراجكي واذا حضرت العدة التي يصح ان تنعقد بحضورها الجماعة يوم الجمعة وكان امامهم

مرضيا متمكنًا من اقامة الصلوة فى وقتها وايراد الخطبة على وجهها
وكانوا حاضرين امنين ذكورًا بالغين كاملى العقول اصحاء وجبت عليهم
فريضة الجمعه وكان على الامام ان يخطب بهم خطبتين ويصلى بهم
بعدهما ركعتين انتهى وهذه العباره ايضا مثل سابقته فى ظهور
الوجوب العينى منها والكلام فيها كالكلام فى سابقتها مع امكان
ان يقال الامام المرضى لصلوة الجمعه لا يصدق على غير الامام ونايبه
وكذا مورد الخطبة على وجهها فيمكن ان يكون اشارة اليهما مع ان
هذا الرجل ليس ممن يضر مخالفته بما ادعوه من الاجماع وليس فى تعدادهم
وقد اسند بعض القول بالوجوب العينى الى ثقة الاسلام محمد بن
يعقوب الكلينى والى رييس المحدثين محمد بن على بن بابويه القمى
حيث قال الاول باب وجوب الجمعه وعلى كم تجب واورد بعض ما
مضى من الاخبار وكذا الثانى فى الثانى وانه وصف فى كتابه المقنع
مذهب الاماميه وعلامة صلوة الجمعه فانظر الى هذا الاستناد
والعصبة وهل عبادتهما الا عبارة الحديث وهل شك احد
فى وجوب الجمعة اذا كانت جمعة وانها مذهب الاماميه وايضا
فان هذه الاخبار قد اوردها اكثر الفقهاء كالمحقق والعلامة
وغيرهما واستدلوا بها على المطالب فلو كان مجرد الاعتقاد بصحة
هذه الاخبار يستلزم القول بالوجوب العينى بالمعنى المذكور لينبغى
اسناده الى هؤلاء الفقهاء ايضا مع انهم صرحوا بعدمه **فصل**
قد ظهر مما مر انتفاء الوجوب العينى فى صلوة الجمعة فى زمان الغيبة

الخ

فى بيان وجوب التخييرى والتحريم فى زمان الغيبه وفيه مقامات

ونحوه ولكن هل يجوز فعلها ح ويسقط بها صلوة الظهر اولا وعلى الاول
هل يشترط فى انعقادها وجود الفقيه المستجمع لشرايط الحكم والافتاء
اولا فههنا مقامان **الاول** فى جواز فعلها حال الغيبة وهو المشهور
بين المتاخرين اصحابنا واستدلوا عليه بما مر من قول ابى عبد الله عليه السلام
لزراره انما عنيت عندكم وقد مر فى الرواية السابعة ومن قول الباقر عليه السلام
لعبد الملك صلوها جماعة يعنى الجمعة وقد مر فى آخر الروايات المذكوره ومن قول الباقر
عليه السلام فاذا اجتمع سبعة ولم يخافوا امهم بعضهم وخطبهم وبالرواية الرابعه
فان الظاهر من الحث الاستحباب وكذا من رواية عبد الملك لان ظاهرها
ان الانسان لا ينبغى ان يخرج من الدنيا ولم يكن صلى هذه الفريضة يعنى
صلوة الجمعة التى فرضها على نبيه صلى الله عليه وآله ومن يحذو حذوه وكذا من الرواية
الاخيره والرابعه لان الجملة الخبرية ظاهرة فى الاستحباب ويشكل بانه بما يرد
على هذه الادلة ومن ان الظاهر ثبوت الاجماع على اشتراط هذه الصلوه بالامام
ونايبه بل يمكن القطع بالاجماع عند حضور الامام عليه السلام فثبوت ان
هذه الحقيقه مما يقع على نحو آخر فى زمان الغيبه مما يحتاج الى الدليل وبعد
تسليم ان لهذه الروايات دلالة على اذن عام لمن تمكن من الخطبتين لا دلالة
لها على جواز فعلها فى زمان الغيبة اذ ظاهر ان صلوة الجمعة امر يتعلق بالنبى والامام
ونوابهما كالقضاء والجهاد واقامة الحدود وغيرها فان عدم جواز نصب

فى الاستحباب

نسخه بدل: مع ظهور ...
الجزء ثالث

شيء من هذه الامور فى حين سلطنة الامام العادل بغير الاذن من اجلى الضروريات
المجمع عليها ويؤيده ما رواه الباقر عن على عليه السلام اذا قدم الخليفة مصرا من
الامصار جمع بالناس ليس ذلك لاحد غيره وقد اجمعوا على الافتاء بمضمونها
وبانه لا يجوز للمسلم التقدم على الامام والاستخلاف فيما مع حضوره وتمكنه وينضم الى هذه المقدمه
ان ما يفعله الامام بالامامة والرياسة انما يكون الى زمان امام آخر بعده الا ما دل
دليل على عمومه كالقضاء ولم يقع من صاحب الامر عليه السلام الاذن العام
فى صلوة الجمعه وقد يستدل على الجواز بما ورد من الروايات من قولهم عليهم السلام
فى رواية الاخبار وحملة الآثار فانى قد جعلته عليكم حاكما كما فى مقبولة
عمر بن حنظلة وصحيحة احمد بن عايذ المذكوره فى اول كتاب القضاء من
الفقيه وغيرهما اذا يثبت بهذا ان الفقيه نايب الامام ومنصوب من قبله
وكل منصوب من قبله يجوز له صلوة الجمعة وفيه ان غاية ما يمكن فهمه من
ظاهر الروايات النيابة فى الفتوى وقطع النزاع بين الناس لا فى كل الامور
ولما ظهر على جماعة ممن قال بالتخيير ضعف المتمسك بالروايات
السابقة التجاوا الى هذه الطريقة من الاستدلال ولهذا اعتبروا
وجود الفقيه فى صلوة الجمعة كما سيجيء بعد فالمسئلة محل تامل وتوقف

المقام

المقام الثانى

المقام الثانى فى اعتبار وجود الفقيه على تقدير القول بالجواز و
عدمه وظاهر جماعة اعتباره وصرح الشهيد به فى الدروس واللمعه
وفى شرح الارشاد والذكرى اجاب عن دليل المحرم بقوله ثم نقول
الفقيه منصوب من قبله الامام لوجوب الترافع اليه وقال ابو
الصلاح رحمه الله لا ينعقد الجمعة الا بامام الملة او منصوب من قبله او بمن
يتكامل له صفات امام الجماعة عند تعذر الامرين وقال العلامة فى لف
بعد ذكره نفى هذا الكلام حكان الاول فعل الجمعه فى غيبة الامام مع
تمكن الفقهاء من اقامتها والخطبة وهو صريح فى حمل كلام ابى الصلاح
على اعتبار الفقيه وقال هو ايضا فى جواب الخصم وايضا فانا نقول
بموجبه لان الفقيه المامون منصوب من قبل الامام ع وقال المفيد
فى المقنعه فى باب الامر بالمعروف والنهى عن المنكر وللفقهاء من
شيعة الائمة عليهم السلام ان يجمعوا باخوانهم فى الصلوات الخمس وصلوات
الاعياد والاستسقاء والكسوف والخسوف **وقال سلار** وللفقهاء
الطايفه ان يصلوا بالناس فى الاعياد والاستسقاء فاما الجمع فلا فاعتبر
الفقيه فى العيدين مع اشتراكهما مع الجمعه فى دليل الوجوب واعتبار
الامام وغيرهما **وقال فى التذكره** وهل لفقهاء المومنين حال الغيبه
والتمكن من الاجتماع والخطبتين صلوة الجمعه اطبق علماؤنا على عدم الوجوب
لانتفاء الشرط وهو ظهور الاذن من الامام واختلفوا فى استحبابها
فالمشهور ذلك فنسب اعتبار الفقيه الى الشهرة **والمحقق الشيخ على**

وايضا

ادعى الاجماع على اعتبار الفقيه ونسب توهم الخلاف فيه الى الوهم والغفله ولم يذكره الشيخ وجماعة وقد عرفت مبنى خلافهم فلما انجر الكلام على اعتبار الفقيه والمجتهد فى هذا المقام فلا علينا ان نذكر حقيقة الاجتهاد وشرايطها وتنبه على بطلان قول من انكرها من بعض اهل هذا العصر ممن لا دراية له فنقول وبالله التوفيق

في معنى الاجتهاد

الاجتهاد فى الاصطلاح استفراغ الوسع ممن اتصف بالصفات الآتية فى تحصيل الظن بحكم شرعى مما ثبت وجوب العمل به فى الشرع من الكتاب والسنة والاجماع ودليل العقل فشرايط الاجتهاد وهى التى عبرنا عنها بالصفات امور الاول ان يعلم من اللغة ومعانى الالفاظ العرفيه ما يتوقف عليه استناد الاحكام من الكتاب والسنة ويدخل فى ذلك معرفة الصرف والنحو وشرطية هذا ظاهر لان الكتاب والسنة عربيان ولا يعلم الكلام العربى الا بمعرفة مفردات اللغة ولو بالرجوع الى اصل معتمد علم بالقراين اعتباره والاعتماد عليه كالصحاح وغيره وايضا قد يتغير المعنى بتغير هيئة الكلام بالرفع والنصب والجر وتقديم المبتداء والمفعول وغير ذلك فلا بد من العلم بالنحو وقد يفتقر فهم المفردات الى العلم باشتقاقها والرجوع الى اصلها واعلالها الى غير ذلك فيحتاج الى العلم بالتصريف فان قلت لا يحتاج الى هذه العلوم بل يمكن ضبط معانى الكتاب والسنة بالسماع من ثقات اولى معرفة يجزم العقل بصدقهم اذا اتفقوا قلت هذا حسن لو اتفق تحققه لكنه مجرد فرض لا يكاد ان يقع له

بتغير

يقال لهذه الثلثة العلوم الادبيه

مصداق

٣١

مصداق ومع هذا فهذا يحتاج الى حافظة قوية لا يطرى عليها النسيان وهو ممتنع عادة الثانى ان يعلم من القران قدر ما يتعلق بالاحكام بان يكون عالما بمواقعها ويتمكن عند الحاجة من الرجوع اليها ولو فى كتب ~~السنة~~ الاستدلال فان قلت قد ورد ان القران انما يعلم من خوطب به يعنى النبى والائمة عليهم السلم وذلك يقتضى ان لا يمكن الاستدلال بالقران على شىء للرعية قلت القران اسم للجملة وح يكون المعنى انه لا يعلم مجموع القران احد غير النبى والائمة عليهم السلم وهذا لا ينكره احد منا لان فيه المتشابهات التى لا يعلمها الا الله والراسخون فى العلم وفى بالى ان ابن بابويه فى بعض مصنفاته عقد بابا لايراد الاخبار التى تدل على ان القران اسم للجملة ولكن المصطلح بين العلماء ان القران لفظ مشترك بين الكل والبعض وعلى اى تقدير يتم المطلوب وايضا قد ورد فى الحديثين المتعاضدين بالاخذ بما وافق كتاب الله وطرح ما خالفه وذلك يقتضى فهم كتاب الله وايضا كثيرا ما يستدل الائمة عليهم السلم بايات القران على الناس وذلك يقتضى فهمهم اياها وايضا قراءة النبى القران على الناس عند نزوله يقتضى ذلك وايضا كتب قدماء اصحابنا مملوة من الاستدلال على المسايل بايات القران كمن لا يحضره الفقيه والكافى فى ادله وغيره وهذا ليس محل الاستدلال اذ هو من اجلى البديهيات لكنى لما سمعت بعض الجهلة يقول ذلك اوردت بعض ما عسى ان يزيل جهله الثالث ان يعلم من السنة المطهرة الاحاديث المتعلقة بالاحكام بان يكون عنده من الاصول المصححة ما يجمعها ويعرف موقع كل باب بحيث يتمكن

قد ورد فى الحديثين المتعاضدين

الرواة

من الرجوع اليها اذا اراد الوقوف على ما هو بصدده الرابع ان يعلم احوال الرواة فى الجرح والتعديل ولو بالمراجعة الى الكتب المعتمدة فى الحديث والرجال وزعم بعض اهل العصر ان هذا لا يحتاج اليه فتمسك تارة بان احاديث الكتب الاربعة يعنى الكافى والفقيه والتهذيب والاستبصار متواترة فلا يحتاج الى ملاحظة السند وزعم من هو اشد حماقة منه بان احاديث كل كتاب كان مصنفه من الامامية كذلك ولم يدر ان مناط التواتر ان يكون ذلك المتواتر مقطوعا به ولا يكاد يكون شىء من احاديث هذه الكتب كذلك فى زماننا هذا نعم فى سالف الزمان كزمان المفيد والمرتضى وقبلهما يمكن ان يكون بعض هذه الاحاديث او كثير منها متواترة لقرب زمانهم من زمن الائمة عليهم السلم واما فى زماننا هذا فلا يكاد يوجد شىء من احاديث الاحكام يكون نقلته فى كل طبقة ثلاثة ولهذا كان الاحتياج فى السابق الى احوال الرواة اقل فان قلت هل يكفى عمل من لا يعمل الا بالمتواتر فى اثبات تواتر الحديث كالسيد المرتضى وابن ادريس ومن يحذو حذوهما او شهادتهم بان هذا الخبر متواتر قلت لا يكفى اذ الظاهر انه لا يخرج الخبر بذلك من باب المظنون الى المقطوع غايته ان يكون متواترا منقولا بخبر الواحد فيصير من قبيل الاجماع المنقول بخبر الواحد وحكمه حكم خبر الواحد وتارة يتمسك بان هذه الاحاديث صحيحة فلا يحتاج فيها الى الاطلاع على احوال الرواة لانه لاجل تميز الصحيح من غيره اما الثانى فظاهر واما الاول فلان ابن بابويه رحمه الله يقول فى اول كتابه انى لا اورد فى هذا الكتاب الا ما احكم بصحته وافتى به وما هو حجة بينى وبين ربى ويقول ثقة الاسلام فى اول الكافى الذى صنفه لبعض اخوانه الذى شكى اليه ان امورا اشكلت عليه لا يعرف حقايقها لاختلاف الرواية فيها ولا يجد بحضرته من يذاكره ويفاوضه

وعلم التفسير والحديث والرجال يسمى بعلوم النقليه

ممن

٣٢

ممن يثق بعلمه وانه يجب ان يكون عنده كتاب كاف يجمع من جميع فنون علم الدين ما يكتفى به المتعلم ويرجع اليه المسترشد ويأخذ منه من يريد علم الدين والعمل به بالآثار الصحيحة عن الصادقين عليهم السلم والسنن القائمة التى عليها العمل وبها يؤدى فرض الله وسنة نبيه قال مخاطبا له ان تميز الروايات المختلفة لا يمكن بالرأى بل بما اطلعه العالم عليه السلم بقوله اعرضوها على كتاب الله فما وافق كتاب الله فخذوه وما خالف كتاب الله فردوه وقوله دعوا ما وافق القوم فان الرشد فى خلافهم وقوله خذوا بالمجمع عليه فان المجمع عليه لا ريب فيه ونحن لا نعرف من جميع ذلك الا اقله ولا نجد شيئا احوط ولا اوسع من رد علم ذلك كله الى العالم عليه السلم وقبول ما وسع من الامر فيه بقوله بايما اخذتم من باب التسليم وسعكم وقد يسر الله وله الحمد تاليف ما سالت وارجو ان يكون بحيث توخيت فمهما كان فيه من تقصير فلم تقصر نيتنا فى اهداء النصيحة اذ كانت واجبة لاخواننا واهل ملتنا انتهى وهذا شهادة منه على صحة احاديث كتابه وجوابه منع شهادة هذين الشيخين بصحة احاديث كتابيهما فان قول ابن بابويه افتى به واحكم بصحته مسامحة منه فانه كثيرا ما يورد فى كتابه روايات يطرحها وكثيرا ما يورد فيه روايات متنافية لا يمكن الحكم بصحتهما والافتاء بهما ولو لا مخافة الاطناب لاوردت طرفا منها فالظاهر ان مراده الافتاء والحكم بالصحة لاكثر احاديث كتابه واما محمد بن يعقوب فانه ليس فى كلامه ما يدل على حكمه بصحة احاديث كتابه بل هو صرح بان تميز الصحيح وغيره لا يمكن الا بما اطلعه العالم عليه السلم وصرح بانه هو لا يعرف الصحيح من غيره الا فى قليل من الروايات المختلفة بقوله ونحن لا نعرف من جميع ذلك

رجل ينفق على رجل ليس من عياله الا انه يتكلف له نفقته وكسوته ايكون عليه فطرته

الا اقله وقوله وقد يسر الله وله الحمد تاليف ما سأله السائل لا يدل على صحة اخبار
كتابه لانه اعتذر اولا وايضا لم يسأل السائل ان لا يكون فى كتابه غير الاخبار الصحيحه
بل سأل تصنيف كتاب يشتمل على الاخبار الصحيحه ليرجع اليه فى احكامه فاجابه بسؤله
وذكر اسانيده سال فى عدم تركنا الخلاف وليتميز الصحيح عن غيرها بالاسانيد ادبا [مع] العلماء
عن العالم عليه السلم وبعد تسليم شهادة كل منهما بصحة احاديث كتابه فليس ذلك حجة
على غيرهما اذ ليس معنى قول الثقة هذا الحديث صحيح الا ظنه بصدوره عن المعصوم
ولا يجوز لنا اتباع ظننا فيما لا دليل عليه فكيف فى اتباع ظن غيرنا فان قلت ما الفرق
بين ما اذا قال الثقة سمعت هذا الحديث من المعصوم وبين ما اذا قال فى حديث
رواته مجروح انى اظنه صدر من المعصوم قلت الفرق ظاهر اذ الدليل حجية خبر الواحد
تشمل الاول دون الثانى وايضا اتباع القرآن اولى من اتباعهما قال الله تعالى
ان جاءكم فاسق بنبأ فتبينوا او فتثبتوا فاحاديث كتابيهما اذا كانت الرواة مجروحين
يجب التثبت فيها بمقتضى الآية الشريفة ولا يخرجها عن مقتضى الآية شهادتهما
بصحتها فان قلت اذا قال الفاسق كذا سمعت من المعصوم وقال عدل انه صحيح
فيصير هذا الخبر خبر العدل لا خبر الفاسق فلا يكون داخلا تحت قوله تعالى
ان جاءكم فاسق بنبأ قلت هذا حق اذا كان السماع من المعصوم محتملا فى حق هذا

العدل

فى ان جاءكم فاسق بنبأ

العدل ايضا وان لم يكن كذلك فالجائى بالنبأ والمخبر ليس الا الفاسق والعدل
ليس بمخبر غايته انه يشهد على نفسه بانه قد حصل له الظن بصدق هذا
الفاسق فاذا اخبر فاسق يجب التثبت بمقتضى الآية ولا دليل على سقوط هذا
الواجب بمجرد هذه الشهادة فيكون حكم الوجوب باقيا فيجب الرجوع فى
تصحيح خبره الى الامور الخارجة من الاطلاع على احوال المخبر ونحو ذلك فان قلت
قولهم عليهم السلام اعرضوها على كتاب الله ودعوا ما وافق القوم وخذوا بالمجمع عليه
ليس فيه ترجيح احد الروايتين المتنافيتين بحسب احوال الرواة بل بما فى هذه الروايات
قلت كما انه ليس فيه الترجيح بالراوى كذلك ليس فيه الترجيح بشهادة عدل
على صحة احديهما فالترجيح بهذا على هذا التقدير اجتهاد باطل فى مقابل النص بل
النصوص والحق اذ مرادهم عليهم السلام بالترجيح بما ذكروا انما هو اذا كان الترجيح
بشيء مما ذكروه ممكنا ويكون الخبران متساويين فى الصحة اذ ظاهر ان ما رواه
القصاصون لا يعارض ما رواه مثل ابن بابويه والكلينى ولو لم يكن الترجيح فى هذه
الحال بما ذكروا عليهم السلام فلا بد من الرجوع الى معرفة احوال الرواة من الجرح و
التعديل ويكفيك للاطلاع على بطلان دعواك ذكر الكلينى اسانيده بجميعها فى
جميع احاديثه وكذا جرح ابن بابويه وتعديله للرواة فى كتابه وذكره المشيخة

فى آخر كتابه ولو كان حكمهما بصحة احاديث كتابيهما كافيا فى حق غيرهما لكان
ذكر الاسناد والمشيخة عبثا لغوا بل يكفيهما ان يتركا اسانيدهما ويقولا عذرا لهذا
الترك ان شهادتنا تكفى لغيرنا فى الحكم بصحة احاديث كتابنا فظهر انهما ايضا
لم يعتقدا ذلك وهذا ظاهر والحمد لله وايضا كثيرا ما يطرح ابن بابويه احاديث
فى من لا يحضره الفقيه ويقول انى لا افتى به ولا استعمله مع ان هذا الحديث
مذكور فى الكافى من غير جرح فيه وكثيرا ما يفتى الصدوق بان للاسلام الشيخ المفيد
والطوسى بخلاف الاحاديث المذكورة فى الفقيه او الكافى مع ان اكثر احاديث
الاحكام ليس مذكورا فى الكافى والفقيه بل ما فيهما بالنسبة الى التهذيب من الاحكام
خاصة ليس الا قطرة من بحر فظهر ان ما شهد احد هؤلاء الفحول بصحته كثيرا ما
يشهد بعدم صحته الآخر منهم فلا بد فى الترجيح من العلم باحوال الرواة وبعد
هذا كله فالعلم باحوال الرواة مما تحتاج اليه احاديث التهذيب وهذا
القدر يكفينا فى هذا المقام فان قلت نحن نحكم بما حصل لنا الظن بانه كلام
المعصوم ومراده او فعله او تقريره سواء كانت الرواية صحيحة السند او لا مسندة
كانت او مرسلة مضمرة كانت او مقطوعة الى غير ذلك لانا علمنا بالتتبع ان
علمائنا السلف كانوا يعملون بما حصل لهم الظن بانه مراد المعصوم عليه السلم

مطلقا

فى النهى عن اتباع الظن

مطلقا وح فلا حاجة الى العلم باحوال الرواة قلت هذا باطل من وجوه
الاول ان النصوص الدالة باطلاقها او عمومها من القرآن والسنة على النهى عن
اتباع الظن مطلقا كثيرة بحيث لا تقبل التخصيص الا بقاطع والظن الحاصل
للفقيه عن آيات القرآن او خبر العدل او الاجماع مما ثبت وجوب العمل به لا من
حيث انه عمل بالظن واتباع له بل من حيث انه اتباع للقرآن والحديث وعمل
بهما فبالحقيقة ليس هذا داخلا تحت النصوص الناهية عن اتباع الظن اذ
هذا اتباع لكلام المعصوم لكن يكتفى فى هذه النسبة اى فى الحكم بانه كلام المعصوم
حصول الظن الناشئ عن اخبار العدل بانه كلام المعصوم بناء على حجية خبر الواحد
كما قالوا فى الحكم بشهادة الشاهدين انه ليس حكما بالظن بل بما ثبت من الشرع
اعتباره وهو شهادتهما فههنا ايضا ليس اتباعا للظن بل لما ثبت شرعا وجوب
اتباعه وهو القرآن والسنة المطهرة واما فيما نحن فيه فظاهر انه ليس
كذلك اذ لم يثبت عن الشرع وجوب اتباع كل ما نسب الى المعصوم حتى يقال
انه ليس اتباعا للظن بل لما ثبت اعتباره شرعا وهو المنسوب الى المعصوم مطلقا
بل ثبت عدم اعتباره لقوله ان جاءكم فاسق بنبأ فتبينوا فلا يمكن جعل
مجرد حصول الظن مناط الاحكام الشرعية وقولك ان السلف كانوا

يعلمون بالظنون انه مراد المعصوم باطل بطلانا بينا اما اولا فلان كثيرا من القدماء منعوا من العمل بخبر الواحد وعللوه بانه لا يفيد الا الظن كالقياس وهو ممنوع في الشرع فكيف يمكن نسبة العمل بالظن اليهم بل هذا فريه بلا مرية تظهر لمن تتبع كلام ابن ادريس والسيد المرتضى في كتبه الاصولية كالذريعة وغيرها واما ثانيا فلان الاطلاع على الاجماع على العمل بالمظنون اجماعا فصل فيه قول المعصوم او تقريره تقريرا يرضا به مما لا سبيل اليه غايته الاطلاع على انهم عملوا بما هو مظنون لنا على ان عملهم ليس منقولا لانتقاله بغير العلم الا في قليل من المسائل نادرة ان يعرف مواقع الاجماع لانه احد المدارك كما مر ويجيء وللتحرز عن مخالفته في الفتوى وقد عرفت امكانه وامكان الاطلاع عليه فلا نغفل وهذا هو الباعث لاحتياج المجتهد الى ممارسة الفروع الفقهية السادس ان يعلم الناسخ والمنسوخ واحكامهما وكذا احكام الاوامر والنواهي والعموم والخصوص والاطلاق والتقييد والاجمال والبيان وما يتعلق بمقتضيات الالفاظ عرفا ولغة مما يتوقف عليه فهم الخطاب وهذا هو الباعث للاحتياج الى علم الاصول اذ استعلام هذه المذكورات من غير هذا العلم مما يحتاج الى تتبع تام لمواقع كلمات العرب وفطنة ثاقبة وقوة قوية فلما يحصل لابناء هذا الزمان واستعلامها من علم الاصول اسهل اذ هي مستدل عليها في هذا العلم بلا

الافكار

الافكار وهذا القسم اهم للفقيه من غيره من شرايط الاجتهاد لتحصيل مداركه وقد نبه عليه جمع من المحققين السابع ان يعلم شرايط البرهان والحد لامتناع الاستدلال من دونه لا من فاز بقوة قدسية تغنيه عن ذلك الثامن ان يعلم جملة من القواعد الكلامية وتوهم اذ هذا مما يحتاج اليه للايمان لا للاجتهاد فاسد اذ كثير من المسايل الفقهيه مما يتوقف العلم بها الى العلم بمباحث العدل مثل انه تعالى لا يفعل القبيح ولا يامر به وغير ذلك مما يطول هذه الرسالة ببيانه التاسع ان يكون له قوة قوية وملكة نفسانية تقتدر معها على اقتناص الفروع من الاصول ورد الجزئيات الى قواعدها وتقوية القوي وتضعيف الضعيف والترجيح في موضع التعارض ولا بد مع ذلك من ممارسة اهل الصناعة وظهور الاستقامة على صفحات احواله بينهم فلا يجوز لاحد ان يقدم على القول على الله ورسوله وائمة صلوات الله عليهم بمجرد اعتقاده في نفسه فهم المراد وظنه سلوك نهج السداد ومطالعة عبارة الاولين ولنعم ما قال بعض المحققين ان خياطة ثوب واصلاح طعام مع كونه من الامور الحسية لا يتم بدون التوقيف فاظنك بالشريعة المطهرة ومن خفي عليه فليصغ الى قوله عليه السلام خذ العلم من افواه الرجال وقوله لا يغرنكم الصحفيون ولا تغير بجواز تجزي الاجتهاد اذ المراد

منه القدرة على الاستنباط في بعض ابواب الفقه دون بعض العلم بالامور المذكورة كلها على الوجه المعتبر ان امكن هذا الغرض والى هذه الامور المذكوره كلها وقعت الاشارة بقوله عليه السلام وروى حديثنا وعرف احكامنا اذ من اجل البديهيات ان معرفة الاحكام بدون ذلك ممتنع تتمه ادلة الشرع اربعة الكتاب والسنة والاجماع ودليل العقل اما الثلاثة الاول فقدم في هذه الرسالة ما يكفيك للعلم بوجوب العمل بها ويدخل فيها ما ثبت حجيتها من المفهومات وهي مفهوم الشرط والغاية والصفة عند جمع والحصر وانما عند جمع والعدد عند بعض ومفهوم الموافقة بكم بمعنييها عند جماعة اذ هذه كلها من مدلولات كلام الشارع عند من قال بها فلا يمكن ردها واما وجوب مقدمة الواجب وتحريم ضد الواجب فالحق انهما عند من قال بهما ليس من مجرد دلالة اللفظ ولا من مجرد حكم العقل بل منهما معا كما يظهر عند تامل ادلتهم عليها وليس هذا موضع ذكرها واما القياس الذي نص على علته فهو عند من قال به قسم من الادلة غير الاربعة المذكورة والاقرب رجوعه الى احد الثلاثة الاول والبيه مع دليل العقل واما دليل العقل فهو عندنا قسمان الاول استصحاب النفي الازلي ويعبر

عنه

حجيتها

عنه باصالة براءة الذمة وباستصحاب حكم العقل وهو قسمان احدهما اصالة براءة الذمة من حقوق الله تعالى ما لم ينصب دليلا ناقلا عنها كاصالة براءة الذمة من وجوب صلوة يومية زائدة على الخمس ووجوب صوم بالاصالة سوى صوم رمضان ووجوب الزكوة فيما عدا الاجناس التسعة ونحو ذلك ويرجع الى هذا اصالة الطهارة في الاشياء والاباحة في الافعال والحل في الاعيان مطلقا او في غير الحيوانات ونحو ذلك وحجته هذا ظاهر ومجمع عليه وقد ورد التنصيص على بعض موارده من الشرع كقولهم عليهم السلام كل شيء طاهر حتى تعلم انه قذر وقولهم كل شيء مطلق حتى يرد فيه نهي مباح وقولهم عليهم السلام كل شيء منه حرام وحلال فهو لك حلال حتى تعرف الحرام بعينه فتدعه وقوله تعالى خلق لكم ما في الارض جميعا وثانيهما اصالة براءة الذمة من حقوق الناس حتى يثبت شغلها وحجته هذا القسم ايضا ظاهر فيما اذا لم يحدث بين هذا الشخص وبين غيره ما يناسب شغل ذمته واما اذا حدث ذلك ففيه تامل كما اذا حبس شخص شاة مرضعة غصبا من مالكه فمات ولد تلك الشاة لاجل منعه من الرضاع او منع شخصا من ربط دابته فهربت فهلكت

يرد فيه نهى اى مباح

فان اكثر الفقهاء حكموا بعدم ضمان الغاصب للولد في الصورة الاولى
وللدابة في الثانية لاصالة براءة الذمة من المغصوب منه ولم يرد في
الشرع ان ذلك يوجب شغلها كذا استدلوا في كثير من المسائل
في المعاملات والاولى ان لا يفتي الانسان في مثل هذه المسائل
بشئ من النفي والاثبات الا ما ورد فيه من الشرع نص **الثاني**
استصحاب حكم الشرع ويعبر عنه باستصحاب الحال ومحله ان يثبت
حكم في وقت ثم يجي وقت آخر ولا يقوم دليل على انتفاء ذلك الحكم
فهل يحكم ببقائه على ما كان وهو الاستصحاب ام يفتقر الحكم به في
الوقت الثاني الى دليل فيه خلاف الاكثر على الاول ونسب الى المفيد
والمرتضى وجماعة على الثاني والحق ان يقال ينبغي ان ينظر في علة ثبوت
الحكم في الوقت الاول فان كان يثبت به الحكم مستمرا من غير تفاوت
فيه بين الازمنة فيحكم بثبوته في جميع الازمنة الى ان يتحقق ما يزيله
كعقد النكاح ونحوه وان كان ثبوت به مما اختص بالزمان الاول
فلا يثبت به الحكم في الزمان الثاني وهذان القسمان ليسا من
الاستصحاب في شئ وان كان يثبت به الحكم مطلقا فان حدث
في الوقت الثاني ما ثبت منافاته للحكم في الجملة فالحق عدم جواز
الحكم بثبوته في الوقت الثاني بمجرد الاستصحاب كالمتيمم اذا دخل
في الصلوة ثم رأى الماء في اثنائها لانه حكم بوجود معلول من دون العلم
بعلته وهو باطل وان لم يكن حدث ذلك في الوقت الثاني
فالحق ثبوته في الوقت الثاني لانه راجع الى القسم الاول وان كان

اذ في جميع الصور الاصل اصالة براءة الذمة ما لم يثبت شغلها لا يجوز الحكم بشغل الذمة ولا يلزم من عدم جواز الحكم بشغل الذمة جواز الحكم بعدم شغلها فان الجهل واسطة بينهما فينبغي التوقف في مثله منه

الحكم امرا متعلقا

الحكم امرا متعلقا بشئ لا يمكن الانفكاك بينهما فكل زمان علم تحقق ذلك
الشئ حكم بتحقق ذلك الحكم وكل زمان لم يعلم ذلك التحقق لم يحكم بذلك
الحكم لما مر من استحالة العلم بوجود المعلول مع الجهل بوجود العلة
سيما اذا كان المعلول مما لا يعلم بوجوده الا من وجود علته لا بالحس
ونحو ذلك فالاستصحاب لا يخرج من احد هذه الاقسام الخمسة
وقد عرفت الحال في كل منها وان بعضها ليس من الاستصحاب
ويمكن ارجاع هذا التفصيل الى ما اختاره المرتضى فتامل اذا عرفت
ظهر عليك ان دليل العقل عندنا منحصر في هذين القسمين باقسامهما
وقد يستدل على بعض المسائل ببعض المدارك التي هي غير ما مر
من الادلة مثل استحالة تكليف ما لا يطاق ونحوه ولكنه قليل جدا
منصوص من الشرع ايضا فيرجع الى الكتاب او السنة ولا ينافي كونه
بحيث لو لم يرد به الشرع لحكم به العقل ايضا وعد جماعة من العامة
في ادلة العقل التلازم بين الحكمين من غير تعيين علة والارجع الى
القياس وشرع من قبلنا وقد يستدل عليه ببعض آيات القرآن
كقوله تعالى وكتبنا عليهم فيها ان النفس بالنفس والعين بالعين الآية
وجوابه ان حكم الشرع السابق اذا ذكره الشارع في مقام تمهيد شرعنا
ساكتا عليه يفهم منه ثبوته في شرعنا ولا يتوقف عليه حجية شرع من قبلنا
وعدوا منها الاستحسان والمصالح المرسلة ونفي المدارك في الاحكام العدمية ايضا ح
الاخير راجع الى بعض اقسام الاستصحاب فتامل ولما لم يكن هذه الامور
عندنا ادلة لم نتعرض لتحقيقها وتفصيل اقسامها **تكملة** قد ترى بعض
هذا العصر ينكر الاجتهاد ويذم المجتهدين من غير ان يتصور معنى
الاجتهاد اذ قد عرفت ان حقيقة الاجتهاد هو تحصيل الظن ممن

المتصف بشرائط الاجتهاد بحكم شرعي من الادلة التي ثبت بالدليل وجوب
العمل بها فمنكر الاجتهاد ان قال انه لا يجوز العمل بالادلة الشرعية فبطلانه
من اجلى البديهيات بل هذا القائل ممن لا ينبغي عده من نوع الانسان
ان هم الا كالانعام بل هم اضل سبيلا اذ الحيوانات يعلمون وجوب اتباع
اوامر الشرع ونواهيه وان قال بعدم جواز العمل ببعض الادلة كدلالات
الالفاظ كالمفاهيم فبعد تسليم كونه محقا لا يلزم منه انكار الاجتهاد
فان المرتضى ره انكر المفهومات مع انه مقر بصحة الاجتهاد وان قال
بعدم جواز العمل بدليل العقل اعني قسمي الاستصحاب فمع ظهور بطلانه
لما مر لا يلزم ايضا نفي الاجتهاد بل انكر قسما خاصا من الاجتهاد كما ان
الشيعة انكروا العمل بالقياس وغيره من ادلة العامة فانه لا يلزم منه
نفي الاجتهاد بل هذا تقليل لمدارك الاحكام وان قال بجواز العمل
بالقسم الثاني من قسمي القسم الاول من الاستصحاب فنحن معترفون
به ونقول ان الحكم والافتاء غاية الجرأة تجاوز الله عنهم بمنه وجوده
فان قلت صحة الاجتهاد يستلزم وجوب العمل المجتهد بظنه ووجوب
تقليد العوام له فيجب الاجتهاد امرا معلوما منضبطا مع انه ليس ان يكون ح
كذلك اذ ليس هناك مرتبة معينة كان من فيها مجتهدا دون من
دونها اذ من شرائط الاجتهاد القوة القوية وهي مختلفة غاية الاختلاف
في الاشخاص وايضا الاجتهاد عند القائل به واجب كفائي والواجب
الكفائي من لوازمه ان يستطيعه كل مكلف لترتب الاثم على كل مكلف
بتركه مع ان الاجتهاد ليس مما يتمكن منه الا الآحاد من الاذكيا قلت
مرتبة الاجتهاد ليست الا فهم معاني الروايات والاخبار مع قوة الترجيح
والجمع بينهما بما يقتضيه الطبع السليم والفهم المستقيم من تقوية القوي

وتضعيف

وتضعيف الضعيف والحمل على التقية والندب والتخيير ونحو
ذلك وهذا امر منضبط وليت شعري كيف يحكم هذا القائل
بان الشخص الفلاني يعلم الحاشية القديمة او الشرح العضدي او
القواعد او نحو ذلك ويحكم على آخر بانه يعلم ذلك مع ان العالمية
بالحاشية يستلزم حل عباراتها وتطبيق الاجوبة على الايرادات
ودفع الشكوك عنها بحسب الجهد وقد يحكم على جماعة بالعالمية بالحاشية
مع ظهور انهم ليسوا متفقين في حل جميع عباراتها وتطبيق
الاجوبة ونحو ذلك والحاصل ان العقل يجد مرتبة يصح منه الحكم بالعالمية
لمن كان في هذه المرتبة وان كان لها اختلافا فاما دليس
الاجتهاد ايضا بازيد من حل الاحاديث والجمع بين متنافياتها
بوجه لا يستنكره العقول السليمة في الاغلب ولا ينافي هذا وقوع
الغلط في بعض الاحيان كما في الحكم بالعالمية في مثل الحاشية والقواعد
وامثالها من الكتب ولو قال قائل انه لا يمكن وجود العالم بالحاشية
القديمة او القواعد او نحوهما لعدم انضباط العالمية بها لعده
العلماء جاهلا واسندوه الى سخافة العقل واما الجواب عن الثاني
فاولا نمنع انه واجب كفائي بالنسبة الى كل المكلفين بل واجب
كفائي على كل من يتمكن منه ولا ينافي ذلك اعتقاد كل شخص بنفسه
انه يتمكن منه ان اعتقد ذلك غايته اثم كل شخص اعتقد حين
الترك وثانيا بوجوب الاجتهاد على من يتمكن منهما منه ووجوب
المعاونة على من يتمكن منها بمال او اعطاء كتب او نحو ذلك مع المكلف
ح اكثر من الاول وثالثا بالتزام ان كل مكلف متمكن منه
ان بذل جهده ولكن لا يسعون فيه لعوائق طلب الدنيا

اولوجود من يجوز الاستفتاء منه وتقليده اونحو ذلك فالفعليه للقليل لا التمكن والقوه فتامل وكان منشاء اشتباه هؤلاء ما ورد في الاخبار من النهي عن القياس والاجتهاد وحسبوا ان الاجتهاد هنا هو المصطلح بين الفقهاء ولم يدروا ان الاجتهاد الوارد في الاخبار مقابل للعمل بالآثار وهو العمل بالرأي المعبر عنه بالاستحسان في اصطلاح الحنفيه او منشاء وهمهم انهم لما رأوا في الكتب الفقهيه مسايل كثيره لم يكن دلالة ما رأوا من النصوص عليها ظاهرة ظهورا يدرکه افهامهم القاصره واذهانهم الفاتره حسبوا انه لا مدرک لهذه المسايل فذموا فحول العلماء ولم يدروا ان مصنفي هذه الكتب كلهم مطبقون ومصرحون بانه لا يجوز الحكم والافتاء الا من احد الادلة اي القران او ~~الحديث~~ الاحاديث الصحيحه او الاجماع او الاستصحاب وهل هذا الا جهل او تجاهل وكيف يتاتي ممن له ادنى تميز ان يظن بجماعة ينادون باعلى صوت انه لا يجوز العمل في الاحكام الا بادلة خاصة انهم يعملون بغير هذه الادلة في كتبهم الفروعيه سيما بمثل المحقق فانه انكر ثبوت الاجماع في اكثر مواقعه وانكر حجية الاستصحاب وحجية القياس المنصوص العلة وانما الدليل عنده القران والحديث لا غير صرح به في كتبه الاصوليه كالمختصر وغيره فكيف يظن بمثله انه افتى في كتبه الفقهيه بمسايل لا دليل عليها اصلاً

نعم ما قال العلامه في المختلف مشنعاً على ابن ادريس حين شنع هو على الشيخ رحمه الله في مسئلة بانه افتى فيها بمذاهب اهل الخلاف اذ لا دليل عندنا عليها قال انه لقصور قريحته وفتور فطنته لم يبلغ فهمه ان يدرک كيفية هذا الدليل على هذه المسئله بعد ان بين كيفية دلالة رواية على ما قاله الشيخ وقد ينسبون هؤلاء الجهله وهمهم الى القدماء كابن بابويه وغيره حيث انهم لم يذكروا في كتبهم هذه الفروع الفقهيه ولم يدروا انه لا يلزم من عدم الذكر الانكار فان كل طايفة يشتغلون بشيء اذ فيه بقاء نوع الانسان فبعضهم يشتغلون بجمع الحديث وبعضهم يشتغلون بتحرير مسائل النحو وبعضهم بالصرف وهكذا او لا يلزم من هذا ان يكون كل طايفة منكرًا لما يشتغل به الطايفة الاخرى فان الله تبارک وتعالى جعل بحكمته رغبة القدماء في جمع الحديث اذ لو لم يجمعوا لاندرس بعد زمان الغيبة وجعل رغبة المتاخرين في تحرير المطالب الفقهيه والجمع بين الاخبار والافتاء بما يخالف العامة وتقييد المطلق بالمقيد وتخصيص العام بالخاص وهكذا اذ لو لم يفعلوا ذلک لتفرق المذاهب تفرقا غير محصور فان بعض الاخبار يدل على التشبيه وبعضها على جواز الخطاء على الانبياء وبعضها على عدمه وبعضها على غسل الرجلين في الوضوء وبعضها على جواز الوضوء باللبن الى غير ذلک مما لا يحصى كثرة فلو لم يفعلوا ما فعلوا واقتصروا على مجرد نقل الاحاديث لم يمكن ذلک في مثل عصرنا هذا البعيد عن زمان المعصوم وخفاء القراين فيه مع ان ابن بابويه ايضا ربما ذكر في الفقيه فتاوى من قبيل اجتهادات المتاخرين بل ما لم يفعله المتاخرون

ايضا يظهر ذلک لمن تامل في اختلافاته مع الفضل بن شاذان ويونس بن عبد الرحمن في كتاب المواريث وليكن هذا اخر ما اوردناه في هذه الرسالة والحمد لله رب العالمين وصلى الله على محمد وآله اجمعين وكتب هذه الثمانية مؤلفها الفقير الى الله الغني حاجي محمد التسروي الخراساني عبد الله تجاوز الله عنهما بمنه وجوده وكان ذلک في تاريخ منتصف شهر شعبان المعظم من شهور سنة ثمان وخمسين بعد الف من الهجرة النبويه على مهاجرها الف من السلام والتحيه تمت

الرسالة

م م
م

وقد نقلت من خط مؤلفها زاد الله توفيقاته ورفع الله درجاته في تاريخ شهر رجب المرجب من شهور سنة ستين والف والحمد لله حق حمده والصلوة والسلام على محمد وآله حرره العبد ابن السيد محمد معصوم التبريزي مولداً والنا [illegible] عفي عنهما بالنبي وآله

م م م م م
م م م م
م م م
م م
م

عقاید المؤمنین محمد صالح بن رضا الحسینی

بسم الله الرحمن الرحیم

[illegible] ظ وثنای
حمد جد صانعی را که عالم ملک و ملکوت موجه از امواج بحار صنعت اوست
وثنای بعد فیاضی را که شادابی حدایق وجود از فیوضات سحاب رحمت
اوست تناسب موجودات علویه و سفلیه بر وحدانیتش دلیلی قاطع و
تلایم متباینات ارضیه و سماویه بر علم و قدرتش حجتی ساطع شعر
از ازل تا ابد سفید و سیاه ٭ همه بر سر وحدت تو گواه ٭ نقاشی که از قلم بخامه
کن صورتی بر لوح وجود چهره کشائی کرده که مصوران جهان در تماشای آن
چون صورت بیجان واله و حیران گشته و مشاطه صنعش از میان پرده نشینان
خلوت سرای رحم شاهدی چند در لباس ثم کسونا العظام لحما جلوه نمائی
داده که نفس ناطقه را با آن همه تجرد میل هم صحبتی او شده و میزبان کرمش سفره
والارض وضعها للانام را بما حضر فیها فاکهة والنخل والرمان آراسته صلای
عام در داده و پیغام کلوا واشربوا ولا تسرفوا فرستاده که مبادا همت برین قلیل

فانی

فانی مقصور داشته آنرا کافی دانند و از مایده های گوناگون و لحم طیر مما
یشتهون محروم مانند نظم آنجا که جلال کبریای تو بود ٭ عالم نمی از بحر عطای
تو بود ٭ ما را چه حد حمد و ثنای تو بود ٭ هم حمد و ثنای تو سزای تو بود ٭
وصلوات زاکیات و تحیات وافیات بران مقصد تکوین سالکان
خطه غبرا و مقصود ایجاد قبه خضرا که منشی خطبه کنت نبیا وادم بین الماء قاطنان ج
والطین مخصوص بمخاطبه و ما ارسلناک الا رحمة للعالمین عندلیب
خوش الحانی که هرگز بهوای قفس مترنم نبوده طوطی فصیح زبانی که جز بتعلیم
استاد ازل تکلم ننموده امی لقبی که با قلم نسخ تحریر احکام جمیع ادیان کرده ظ
عالی نسبی که در حجر دودمان خلیل الرحمن پرورده حبیب اله العالمین محمد پرورش یافته
خاتم النبیین و بر آل اطهار و عترت اخیار آنحضرت که مسند نشینان بارگاه
عزت و جلالت اند و اهل عصمت بیت و طهارت سیما بر آن خطیب منبر
سلونی وارث مرتبه هارونی مطفی نایره بدعت و ضلالت مرکز دایره
حشمت و جلال قاصم ظهور اعدا اوالله صاحب لوای من کنت مولاه باب
مدینه علم رسول زوج باستحقاق حضرت بتول شعر فروغ مهر نبوت جهان
دانش و فضل ٭ مه سپهر امامت علی ولی الله ٭ علیه و علی اولاده الطیبین

بیان وجوب
فکر و نظر

الطاهرین عن الصلوات افضلها و من التحیات اکملها ما دامت السموات والارضون
اما بعد ~~بیان وجوب فکر و نظر~~ چنین گوید مستظهر بلطف حضرت باری محمد صالح ابن رضا قلی
القاری تجاوز الله عن سیاتهما و حشرهما مع ساداتهما که اهم مطالب و اشرف مآرب
مر بنی نوع انسانی را تحصیل معرفت خالق است عز اسمه و تعالی شانه چه نفس انسانی
بلکه طبیعت حیوانی مجبولست بر آنکه شکر منعم را واجب دانند و ثنای مکرم را لازم شمارد
حتی کلب عقوری که در غایت غلظت و نهایت جلادت باشد چون از احدی
احسانی بیند هر گاه که باو رسد انواع خضوع و تذلل اظهار مینماید و درین معنی اشارهٔ
لطیفست بر آنکه آن بیسعادتی که شکر منعم حقیقی بجای نیاورد و تمرد و استکبار
پیشه گیرد با وجود آنکه نعمای چند از جهة خود مهیا بیند که السن فصحای عالم از شرح
قلیلی از کثیر آن عاجز آیند هر آینه رتبه اش از رتبهٔ کلاب پست تر خواهد بود
پس بعلت آنکه مبادا این نعمای جلیله و آلای جسیمه از جانب کریمی باو رسیده باشد
چنانکه ظهور آثار عقد و تدبیر بران ناطق است و عدم فوز بشرف معرفت او
و حرمان از فیض شکر نعمت او که عبارت از ازدیاد عطایا و امن از نقمای است
از عدم تفکر و تجسس ناشی شده چنانچه اتفاق خلق کثیر از انبیاء مرسلین و حکماء
متالهین که جملهٔ صاحبان فطنت و خداوندان بصیرت بودند از آن کاشفست

وابداست

واجب است هر عاقلی را که در تحقیق حال کوشیده اقتفا نماید باثار جماعتی که ادعای
اهتدا می کنند و خلق را بحضرت او دعوت مینمایند اگر نیل مقصود میسر گردد فنعم
التوفیق و الا بهر چه مقتضای عقل خود باشد عمل نماید و چون این فقیر حقیر کثیر التقصیر
از تتبع اخبار ائمهٔ هدی سلام الله علیهم بشرف ادراک آن مقصد اقصی مشرف شده
بود در خاطر داشت که کلماتی چند درین باب مرقوم سازد اما عوایق زمان و
مصادفات دوران ممانعت مینمود تا آنکه عزیزی از اخوان دینی و خلان یقینی
زاده الله توفیقه که کمترین را در خدمت او ربطی قدیم بود التماس نمود که آن
سوی فعلیت پذیرفته بفارسی ایراد شود تا خاص و عام از آن بهره مند گردند
چون اجابت او واجب دید بترقیم آن اقدام نموده بلغتی شایع و عبارتی ذایع
که در بادی الرأی روی داد مؤدی ساخت و بر مقدمه و پنج باب و خاتمه
ترتیب داده بعقاید المومنین موسوم گردانید و بالله التوفیق و بیده ازمة
التحقیق مقدمه در تحقیق مدارک احکام اصول دین بر ارباب فطنت و اصحاب
بصیرت پوشیده و مخفی نیست که عقل از اعظم نعما و اجل عطایی است که حضرت
کریم علی الاطلاق بعباد خود انعام فرموده چه بسبب آن حق از باطل مفروق میشود
و هدی از ضلال ممتاز میگردد چنانچه اخبار صحیحه صادقین سلام الله علیهم نیز

بر این معنی ناطق است اما از بسکه اختلافات شدیده از فحول عقلا ظاهر شده
و احکام متضادّه از عقول حکما صادر گشته چنان مینماید که اتباع عقل سبب تفرقه
و اشتباه ایشان گردیده و تحقیق آنست که منشأ اختلاف عقلا بر انگیختن
ایشانست عقل را بطلب اشیائی بی ملاحظهٔ طریق و تفصیل این اجمال آنکه امور
بر چهار قسمند بعضی از آنها بطریقی است که از برای جمیع عقول حاصل بالفعل است
و اصلا توقف بترتیب مقدمات ندارد و اگر چه در احتیاج بتنبیه و عدم احتیاج
نسبت باشخاص مختلف میشود و بعضی بعنوانیست که منوطست بر ترتیب
مقدمات و مراعات شرایط مقرره در علم میزان جزآن و بعضی بکیفیتی است
که عقل را بهیچ وجه در و مدخلی نیست و بغیر از علام الغیوب کسی بران اطلاعی ندارد
و بعضی بنحویست که بغیر از عقول کامله و نفوس قدسیه ائمهٔ هدی سلام الله علیهم
کسی را ادراک آن حاصل نیست و نخواهد بود و وظیفهٔ رعیت دران قسمت اخذ آن است
بطریق تسلیم و همچنانکه قدح در قسم اول از افضح اباطیل است همچنین قول بعدم
تطرق خطا در قسم ثانی از اقبح اقاویل است چه طبیعت انسانی که مجبولست بر
سهو و نسیان و اسباب باشد که مقدماتی چند ترتیب دهد و اعتقادش آن باشد
که مراعات جمیع شرایط شده و در واقع سهو کرده باشد چنانچه حکمای ما تقدم

که باوجود

که با وجود کمال مهارت در علم میزان در بسیاری از مسایل با یکدیگر اختلاف
کرده اند و هر یک بر نهجی مقدمات ترتیب داده نتیجهٔ اخذ کرده اند نقیض
نتیجهٔ دیگر و این سهو و غلط غالبا از آن ناشی میشود که اکثر ارباب فکر و نظر چون
مقدورات عقل را تشخیص نکرده و ماخذ اشیا را تعیین ننموده اعمال عقل کرده اند
و در بعضی از مطالب که حکمت کامله ابا داشته از اینکه عقل متمکن بر تحصیل آن بوده
باشد رجوع بانبیا و رسل که هادیان راه حق اند نکرده اند شیطان که اعدا عدوّ انسانست
بر ایشان دست یافته و سهو و غفلت که از جنود اوست زور آورده شده و در
نظر هر یک شبهه بصورت برهان جلوه نموده و فکر هر یک براهی رفته بجائی منتهی
شده و آنرا مطلوب پنداشته تخطیهٔ دیگران نموده و خود را مصیب دانسته
و چون امثال و تشبیهات بمنزلهٔ تصویر و تشکیلند مر معانی خفیه دقیقه را اگر درین
مقام ایراد مثلی کرده باشد بعید از صواب نخواهد بود پس بدان وفقک الله تعالی
که مثل بر کماشتن عقلا عقل خود را بتحصیل مطالب بی آنکه تشخیص مقدورات او کرده
شود و تعیین ماخذ اشیا نموده آید مثل جماعتیست که بر سر چهار راهی بوده باشند
که هر یک از آن بشهری منتهی شود و قصد همه بجانب یک شهر بوده باشد لیکن
هر کدام از ایشان آنرا بوجهی تصور کرده و چنان دانسته که تعیین طریق موصل

بدان و تشخیص راه از بی راه باستنباطات عقل نیز میسر است و احتیاج بدلیل و بیان دیگری ندارد و غافل ازان که این امر نه ازان اموریست که عقل مستقل باشد در ادراک آن پس بچیزی چند که ملایم متصورش بوده مثل کثرت علامت ستم ستور و مدفوق بودن جاده از بسیاری عبور و امثال آن استدلال کرده اختیار راهی نموده و چون بشهری منتهی شده و آنرا شبیه بمقصود خود یافته جازم شده بر اصابه مطلوب و قاطع شده بگمراهی انانکه با او مرافقت نکرده براهی دیگر رفته اند و ازین قبیل است حال حکمای که بنای جمیع امور را بر عقل گذاشته اند و از شرع شریف اعراض نموده مثل افلاطون که در کیفیت علم باری تقدس ذکره فکرها کرده و آخر بمثل قایل شده و دیگری بانطباع قایل گردیده و غافلند از انکه معرفت آن جز باخبار انبیا و خلفای ایشان سلام الله علیهم که راه نمایان راه حق اند حاصل نمیشود و ایشانند که ما را راه بجانب آن مینمایند و بحقیقت حال اطلاع میدهند اگر مصلحت در تعلیم دانند و عقول را طاقت ادراک آن باشد پس طالبان حق و رشاد و جویایان استقامت و سداد را واجب و لازم است که هر مسئله که ارادهٔ معرفت آن داشته باشند اول ملاحظه نمایند که آیا عقل مستقل در تحصیل آن هست یا نه و بنقل افتد آن صحیح است یا نه اگر ضرورت که اصدق مخبرین است چنانچه گذشت اخبار بیکی ازین دو کند بمقتضی آن عمل نمایند

والا صواب را در جهل آن دانند و ازان قدم بیرون ننهند پس گوییم که وجدان هر عاقلی شاهد است برانکه بسیاری از امور بعقل محقق و مستور است و بسا امری که بحسب ظاهر در نظر عقلی مستحسن باشد و در واقع ارتکاب آن مورث فتنها و فسادها گردد و مراتب عقول نیز بحسب اختلاف اشخاص در غایت تفاوت است و بسا باشد که کامل العقلی بحسب مقتضای عقل خود فعلی بجای آورد و ناقص العقلی آنرا قبیح شمارد و در میانهٔ نزاعها بوجود آید پس اگر عالم را مدبری باشد قادر و حکیم هر آینه بمقتضای حکمت کامله و قدرت شامله واجب و لازم است که هر امری که صلاح و سداد عباد در آنست و عقول ایشان ادراک آن نمیتوانند کرد بایشان تعلیم دهد تا آن امور خود را منتظم سازند و بشکر نعمای او پردازند و آنچه تعلیم بدون آن تمشیت نمی پذیرد که آن معرفت معلم و فرض طاعت اوست عقول را در ادراک آن مستقل گردانند تا ثمره بر تعلیم مرتب شود و همچنین ضرورت قاضی است برانکه هر گاه ثابت شود که عالم را مدبریست قادر و حکیم و شخصی که دعوای خلافت آن می کند در قول خود صادق و از کذب و غلط معصوم و مأمون است لامحاله هر چه نقل کند حق و صدق خواهد بود و احتیاج نیست که با عقل موازنه کرده شود بلکه دلیل عقلی که دال بر تاویل آن باشد مظنهٔ خطر است مگر انکه مقدماتش ببدیهی رسیده باشد

بودن دلیل بر مدعی و استیفای جمع شرایط شده پس بحکم ضرورت ثابت شد که اگر در واقع مرسلی و رسولی بوده باشد هر آینه عقل باستقلال قادر بر معرفت ایشان خواهد بود و هر چه ورای این معرفت است از نقل اخذ آن میتوان نمود پس هر امری از امور دینی که صدق رسول بر و متوقف نیست خواه از اصول و خواه از فروع عاقل را سزاوار آنست که عقل را از تعمق در آن نگاه دارد و نقل را در تثبیت آن مستقل شمارد و آنچه اثبات آن بعقل باید و بنقل دور لازم آید مادامی که ممکن باشد برد لایل عقلیه که از ائمهٔ هدی سلام الله علیهم درین باب نقل شده چنانچه برخی ازان درین کتاب تحت ذکر خواهد یافت ازان رجوع نماید چه اوزان بایشان رسانندهٔ عقول است بیقین و جزم باقرب طرق و اوضح مسالک چنانچه بر متتبع ظاهر و هویدا است اشیائی چند که مکلف بدانستن آن نشده مثل چگونگی ربط حادث بقدیم و امثال آن در تحقیق آن نکوشد و اعتراف بعجز و قصور خود کند تا از هلاکت ایمن گردد و از جملهٔ شواهد برانچه مذکور شد کلام بلاغت نظام حضرت امیر المومنین علیه السلام است که در خطبهٔ از خطب نهج البلاغه که مسمی بخطبهٔ الاشباح است فرموده روایت کرده مسعدة بن صدقه از حضرت صادق علیه السلام که فرمود روزی مردی بخدمت آن سرور آمد و گفت یا امیر المومنین وصف کن از برای ما پروردگار

تثبیت

ما را تا زیاده شود بسبب آن معرفت ما پس حضرت امیر خشمناک شد و امر کرد که منادی کنند که الصلوة جامعةً پس مردم در مسجد جمع شدند و ازدحام عظیم واقع شد آنگاه حضرت بمنبر صعود فرمود و علامات غضب از جبهه مبارکش ظاهر بود پس حمد خدای عز و جل بجای آورد و صلوات بر حضرت رسول صلی الله علیه و آله فرستاد بعد ازان باین کلمات تکلم فرمود که فَانْظُرْ اَیُّهَا السَّائِلُ فَمَا دَلَّكَ الْقُرْاٰنُ عَلَیْهِ مِنْ صِفَتِهِ فَاْتَمَّ بِهِ وَ اسْتَضِئْ بِنُورِ هِدَایَتِهِ وَ مَا كَلَّفَكَ الشَّیْطَانُ عِلْمَهُ مِمَّا لَیْسَ فِی الْكِتَابِ عَلَیْكَ فَرْضُهُ وَ لَا فِی سُنَّةِ النَّبِیِّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَ اٰلِهِ وَ اَئِمَّةِ الْهُدٰی اَثَرُهُ فَكِلْ عِلْمَهُ اِلَی اللّٰهِ سُبْحَانَهُ فَاِنَّ ذٰلِكَ مُنْتَهٰی حَقِّ اللّٰهِ عَلَیْكَ وَ اعْلَمْ اِنَّ الرَّاسِخِینَ فِی الْعِلْمِ هُمُ الَّذِینَ اَغْنَاهُمْ عَنِ اقْتِحَامِ السُّدَدِ الْمَضْرُوبَةِ دُونَ الْغُیُوبِ الْاِقْرَارُ بِجُمْلَةِ مَا جَهِلُوا تَفْسِیرَهُ مِنَ الْغَیْبِ الْمَحْجُوبِ فَمَدَحَ اللّٰهُ تَعَالٰی اِعْتِرَافَهُمْ بِالْعَجْزِ عَنْ تَنَاوُلِ مَا لَمْ یُحِیطُوا بِهِ عِلْمًا وَ سَمّٰی تَرْكَهُمُ التَّعَمُّقَ فِیمَا لَمْ یُكَلِّفْهُمُ الْبَحْثَ عَنْ كُنْهِهِ رُسُوخًا فَاقْتَصِرْ عَلٰی ذٰلِكَ وَ لَا تُقَدِّرْ عَظَمَةَ اللّٰهِ سُبْحَانَهُ عَلٰی قَدْرِ عَقْلِكَ فَتَكُونَ مِنَ الْهَالِكِینَ ترجمه یعنی پس نظر کن ای سائل هر چه قرآن ترا راه نمائی کند بران از صفات حضرت باری عز اسمه و تعالی شانه بدان

اقتدا کن و از نور هدایت آن طالب روشنی نمای و آنچه تکلیف کنند
ترا شیطان بدانستن آن از آنچیزی که از کتاب فرض آن بر تو ثابت نشده و
از اخبار رسول و ایمه هدی سلام الله علیهم وجوب آن ظاهر نکردیده پس باید که علم
آنرا بخدای عالم جل شانه واگذاری و فکر خود را از تعمق در ان نگاه داری که اینست
منتهای حق الهی بر تو و بدان بدرستی که راسخین در علم آنانند که غنی کردانیده است
ایشان را از غور کردن و تفکر نمودن در آنچه علم ایشان بدان احاطه نکرده است
و از جانب حق جل شانه مکلف به بحث کردن از ان نشده اند مثل کیفیت
ربط حادث بقدیم و مانند آن اقرار کردن و ایمان آوردن ایشان بهرچه
جاهلند تفسیر آنرا و از جهت خدای عز و جل در کتاب مجید ایشان را مدح کرده
و اعتراف بعجز کردن و تعمق ننمودن ایشان را در آنچه مکلف نیستند به بحث
کردن از آن رسوخ نامیده پس برین اقتصار کن ای سایل یعنی تو نیز باید که هرچه
مکلف نباشی بفکر کردن در ان در معرفت آن نکوشی و باقرار اکتفا نمائی
و کو بیا حضرت صلوات الله علیه بعلم امامت چنان یافته بوده که غرض سایل توصیف
ذات مقدس اوست بر نهج حکما که بنای جمیع معارف را بر ادله عقلیه گذاشته
اند و لهذا اعبد از امر بتسلیم نهی کرد از تکیه نمودن بحکم عقل و فرمود که و لا تقدر

عظمة الله

عظمة الله سبحانه علی قدر عقلک فتکون من الهالکین یعنی جلالت و عظمت او را
جل شانه بعقل خود مسنج که از جمله هالکین خواهی بود و خشمناک شدن آنحضرت
از سوال دلیل قاطعی است برین معنی و درین حدیث شریف دلالت واضحست
بر آنچه مذکور شد چه از بدیهیات اولیاتست که جواز استمساک بکتاب و سنة
فرع ثبوت حجیت ایشانست پس معنی امر کردن حضرت بدان آنست که
بعد از ثبوت مرسل و صدق رسول بمقدمات قطعیه یقینیه جایز نیست رجوع کردن
از کتاب و سنه و مستقل دانستن عقل و چون این تحریر فیض اثر طولی داشت
بنقل موضع حاجت اکتفا کرده شد تا که منصف لبیب اگر بنظر بصیرت ملاحظه نماید
هر آینه معانی چند در وی مشاهده کند که هر یک شاهد عدلی باشد بر صحت او و بالجمله
اخبار صحیحه صادقین علیهم السلام بر تصدیق این معنی بیشتر از آنست که در تحریر و بیان
کنجد چنانچه بر متتبع ظاهر است باب اول در اثبات صانع عالم جل شانه
و مسالک این بسیار است چه بعضی از راه وجود ثابت کرده اند چنانچه طریقه حکمای
مشائین است و بعضی از راه حرکت چنانچه طریقه حکماء طبیعیین است و بعضی از راه
حدوث چنانچه شیوه متکلمین است و اقرب مسالک و ابعد از مهالک طریقه
اهل بیت رسول صلی الله علیه و آله و آنچنانست که از راه تلایم و تناسب اجزای

رسول هم

طبیعیین

اجزای عالم بعضی با بعضی و حکم و مصالحی که در انها محقق موجود است اثبات کرده اند که عالم را
صانعی است در غایت علم و حکمت و نهایت لطف و رأفت و چون استیفای جمیع
اخبار وارده درین باب در امثال این مختصر متعذر بود طایفه از ان را بطریق
تیمن و تبرک ذکر کردیم تا محرک اقبال باشد بجانب آنها از آنجمله در کتاب توحید
که حضرت صادق علیه السلام بجهت مفضل بن عمر قدس سره که از خاصان آنحضرت
بود املا کرده در بیان حکمت و تدبیری که در مخلوقات بکار رفته از انسان و حیوان
و نباتات و جمادات و در بیان آنکه اینچنین اموری که در غایت احکام و نهایت
اتقان است بی مدبر حکیمی و ولی رؤف رحیمی صورت نمی پذیرد مسطور است
که آنحضرت فرمود یا مفضل اول العبر و الدلالة علی الباری جل قدسه
تهیئته هذا العالم و تألیف اجزائه و نظمها علی ما هی علیه فانک
اذا تأملت العالم بفکرک و میزته بعقلک وجدته کالبیت المبنی
المعد فیه جمیع ما یحتاج الیه عباده فالسماء مرفوعة کالسقف و الارض
ممدودة کالبساط و النجوم منضودة کالمصابیح و الجواهر مخزونة
کالذخائر و کل شیء فیها لشأنه معد و الانسان کالمالک ذلک البیت
و المخول جمیع ما فیه و ضروب النبات مهیأة لمآربه و صنوف الحیوان

مصروفة

و مصالحی

یکی هم

مصروفة فی مصالحه و منافعه ففی هذا دلالة واضحة علی ان العالم
مخلوق بتقدیر و حکمة و نظام و ملائمة و ان الخالق له واحد
و هو الذی الفه و نظمه بعضا الی بعض جل قدسه و تعالی جده
و کرم وجهه و لا اله غیره تعالی عما یقول الجاحدون و جل
و عظم عما ینتحله الملحدون نبتدئ یا مفضل بذکر خلق الانسان
فاعتبر به فاول ذلک ما یدبر به الجنین فی الرحم و هو محجوب
فی ظلمات ثلث ظلمة البطن و ظلمة الرحم و ظلمة المشیمة حیث
لا حیلة عنده فی طلب غذاء و لا دفع اذی و لا استجلاب منفعة
و لا دفع مضرة فانه یجری الیه من دم الحیض ما یغذوه کما یغذو
الماء النبات فلا یزال ذلک غذاؤه حتی اذا کمل خلقه و استحکم
بدنه و قوی ادیمه علی مباشرة الهواء و بصره علی ملاقات الضیاء
هاج الطلق بامه فازعجه اشد ازعاج و اعنفه حتی یولد فاذا ولد صرف
ذلک الدم الذی کان یغذوه من دم امه الی ثدییها فانقلب الطعم
و اللون الی ضرب آخر من الغذاء و هو اشد موافقة للمولود من الدم
فیوافیه فی وقت حاجته الیه فحین یولد قد تلمظ و حرک شفتیه

نبتدئ

یجری

طلبا للرضاع فهو يجد ثديي امه كالاداوتين المعلقتين لحاجته فلا
يزال يغتذي باللبن ما دام رطب البدن دقيق الامعاء لين الاعضاء
حتى اذا تحرك واحتاج الى غذاء فيه صلابة ليشتد ويقوي بدنه
طلعت له الطواحين من الاسنان والاضراس ليمضغ به الطعام
فيلين عليه ويسهل له اساغته فلا يزال كذلك حتى يدرك فاذا ادرك
وكان ذكرا طلع الشعر في وجهه فكان ذلك علامة الذكر وعز الرجل
الذي يخرج به عن حد الصبي وشبه النساء وان كانت انثى يبقى وجهها
نقيا من الشعر لتبقى لها البهجة والنضارة التي تحرك الرجل لما فيه
من دوام النسل وبقائه اعتبر يا مفضل فيما يدبر به الانسان في
هذه الاحوال المختلفة هل ترى يمكن ان يكون بالاهمال افرايت
لو لم يجر اليه ذلك الدم وهو في الرحم الم يكن سيذوي ويجف كما يجف النبات (يكن ح)
اذا فقد الماء ولو لم يزعجه المخاض عند استحكامه الم يكن سيبقى
في الرحم كالموؤد في الارض ولو لم يوافقه اللبن مع ولادته الم يكن
يموت جوعا او يغتذي بغذاء لا يلايمه ولا يصلح عليه بدنه ولو
لم تطلع عليه الاسنان في وقتها الم يكن سيمتنع عليه مضغ الطعام

ل المؤود

واساغته

وإساغته او يقيم على الرضاع فلا يشتد بدنه ولا يصلح العمل ثم كان
تشتغل امه بنفسه عن تربية غيره من الاولاد ولو لم يخرج الشعر
من وجهه في وقته الم يكن سيبقى في هيئة الصبيان والنساء فلا
ترى له جلالة ولا وقارا قال المفضل فقلت له يا مولاي فقد رايت
من يبقى على حالته ولا ينبت الشعر في وجهه وان بلغ حال الكبر
فقال ذلك بما قدمت ايديهم وان الله ليس بظلام للعبيد فمن
هذا الذي يرصده حتى يوافيه بكل شيء من هذه المآرب الا الذي انشأه
خلقا بعد ان لم يكن ثم توكل له بمصلحته بعد ان كان فان كان
الاهمال ياتي بمثل هذا التدبير فقد يجب ان يكون العمد والتقدير
ياتيان بالخطاء والمحال لانهما ضد الاهمال وهذا فظيع من القول
وجهل من قائله لان الاهمال لا ياتي بالصواب والتضاد لا ياتي
بالنظام تعالى الله عما يقول الملحدون علوا كبيرا ولو كان المولود
يولد فهما عاقلا لانكر العالم حين ولادته ولبقي حيران تائه
العقل اذا راى ما لم يعرف وورد عليه ما لم ير مثله من اختلاف صور
العالم والطير والبهايم الى غير ذلك مما يشاهده ساعة بعد ساعة

ل تربيته

ل حالته

عليه ما لم

ويوما بعد يوم واعتبر ذلك بان من سبي من بلد الى بلد وهو
عاقل يكون كالواله الحيران فلا يسرع الذي يسبى صغيرا غير عاقل ثم
لو ولد عاقلا كان يجد غضاضة اذا راى نفسه محمولا مرضعا
معصبا بالخرق مسجى في المهد لانه لا يستغني عن هذا كله لرقة بدنه و
رطوبته حين يولد ثم كان لا يوجد من الحلاوة والوقع من القلوب
ما يوجد للطفل فصار يخرج الى الدنيا غبيا غافلا عما فيه اهله فتلقى
الاشياء بذهن ضعيف ومعرفة ناقصة ثم لا يزال يتزيد في المعرفة
قليلا قليلا وشيئا بعد شيء وحالا بعد حال حتى يالف الاشياء
ويتمرن ويستمر عليها فيخرج من حد التامل لها والحيرة فيها الى
التصرف والاضطراب في المعاش بعقله وحيلته والى الاعتبار
والطاعة والسهو والغفلة والمعصية وفي هذا ايضا وجوه اخر فانه
لو كان يولد تام العقل مستقلا بنفسه لذهب موضع حلاوة تربية
الاولاد وما قدر ان يكون للوالدين في الاشتغال بالولد من
المصلحة وما يوجب التربية للاباء على الابناء من المكافاة
بالبر والعطف عليهم عند حاجتهم الى ذلك منهم ثم

لو كان

يسرع الى ... ويقبل الادب ... (margin)

مجلس شوراى ملى كتابخانه

كان الاولاد لا يالفون اباءهم ولا يالف الاباء ابناءهم لان
الاولاد كانوا يستغنون عن تربية الاباء وحياطتهم فيتفرقون
عنهم حين يولدون فلا يعرف الرجل اباه وامه ولا يمتنع من نكاح
امه واخته وذوات المحارم منه اذ كان لا يعرفهن واقل ما في
ذلك من القباحة بل هو اشنع واعظم وافظع واقبح وابشع
لو خرج المولود من بطن امه وهو يعقل ان يرى منها ما لا يحل
له ولا يحسن به ان يراه افلا ترى كيف اقيم كل شيء من الخلقة
على غاية الصواب وخلا من الخطا دقيقه وجليله اعرف
يا مفضل ما للاطفال في البكاء من المنفعة واعلم ان في ادمغة الاطفال رطوبة ان بقيت فيها احدثت عليهم احداثا جليلة وعللا عظيمة
من ذهاب البصر وغيره فالبكاء يسيل تلك الرطوبة من رؤوسهم
فيعقبهم ذلك الصحة في ابدانهم والسلامة في ابصارهم افليس
قد جاز ان يكون الطفل ينتفع بالبكاء ووالداه لا يعرفان ذلك فهما
دائبان ليسكتانه ويتوخيان في الامور مرضاته لئلا يبكي وهما
لا يعلمان ان البكاء اصلح له واجمل عاقبة فهكذا يجوز ان يكون
في كثير من الاشياء منافع لا يعرفها القائلون بالاهمال ولو عرفوا

عليهم احداثا جليلة ص

ذلك لم يقضوا على الشي انه لا منفعة فيه من اجل انهم لا يعرفونه
ولا يعلمون السبب فيه فان كل ما لا يعرفه المنكرون تعلمه العارفون
وكثير مما يقصر عند علم المخلوقين محيط به علم الخالق جل
قدسه وعلت كلمته واما ما يسيل من افواه الاطفال من الريق
ففي ذلك خروج الرطوبة التي لو بقيت في ابدانهم لاحدثت عليهم الامور العظيمة كمن تراه قد غلبت عليه الرطوبة فاخرجته الى حد البله والتخليط الى غير
ذلك من الامراض المتلفة كالفالج واللقوة وما اشبهم فجعل الله تلك
الرطوبة تسيل من افواههم في صغرهم لما لهم في ذلك من الصحة في كبرهم
فتفضل على خلقه بما جهلوه ونظر لهم بما لم يعرفوه ولو عرفوا نعمه لشغلهم ذلك عن التمادي في
معصيته فسبحانه ما اجل نعمته واسبغها على المستحقين وغيرهم من خلقه
وتعالى عما يقول المبطلون علوا كبيرا فكر الآن يا مفضل كيف جعلت آلات
الجماع في الذكر والانثى جميعا على ما يشاكل ذلك فجعل للذكر آلة ناشرة
تمتد حتى تصل النطفة الى الرحم اذ كان محتاجا الى ان يقذف ماءه في
غيره وخلق للانثى وعاء قعرا ليشتمل على المائين جميعا ويحتمل الولد ويتسع و
يصونه حتى يستحكم أليس ذلك من تدبير حكيم لطيف سبحانه وتعالى
عما يشركون فكر يا مفضل في اعضاء البدن اجمع وتدبير كل منها للارب فاليدان

العلاج

للعلاج والرجلان للسعي والعينان للاهتداء والفم للاغتذاء والمعدة للهضم
والكبد للتخليص والمنافذ لتنفيذ الفضول والاوعية لحملها والفرج
لاقامة النسل وكذلك جميع الاعضاء اذا تاملتها واعملت فكرك فيها
ونظرك وجدت كل شيء قد قدر على صواب وحكمة قال المفضل
فقلت يا مولاي ان قوما يزعمون ان هذا من فعل الطبيعة فقال سلهم
عن الطبيعة اهي شيء له علم وقدرة على مثل هذه الافعال ام ليست كذلك فان اوجبوا لها العلم
والقدرة فما يمنعهم من اثبات الخالق فان هذه صنعته وان زعموا انها
تفعل هذه الافعال بغير علم ولا عمد وكان في افعالها ما قد تراه من الصواب
والحكمة علم ان الفعل للخالق الحكيم وان الذي سموه طبيعة هو سنته
في خلقه الجارية على ما اجراها عليه ترجمه يعني اي مفضل اول چیزی که دلالت
میکند بر اینکه عالم را خالقی هست مهیا گردانیدن این عالم است و تالیف دادن اجزای
او بعضی را با بعضی بحیثیتی که هیچ جزوی نیست که او را مدخلی در انتظام کل نبوده باشد
مثل انکه افلاک را موضع حرکات و سکنات کواکب کرده چنانکه در کتاب عزیز
فرموده که والشمس تجري لمستقر لها ذلك تقدير العزيز العليم والقمر قدرناه
منازل حتى عاد كالعرجون القديم لا الشمس ينبغي لها ان تدرك القمر
ولا الليل سابق النهار وكل في فلك يسبحون و حرکات و سکنات ایشان را
آلت تاثیر و تصرف در موجودات ارضیه ساخته بعضی را سبب نضج ثمار و بعضی را سبب
اختلاف لیل و نهار کرده و بعضی را باعث تحقق فصول و بعضی را مربی حبوب و بقول
گردانیده شب را سبب استراحت ساخته و روز را وسیله ابتغاء معیشت کرده روزی
بعضی از حیوان از نباتات مقرر فرموده و روزی بعضی دیگر را بنوعی از ان تعیین نموده هر حیوانی را
که آلت تحصیل قوتی نداده طبیعتش را از ان نوع قوت بی رغبت ساخته و هر طبیعتی را
که بقوتی راغب کرده آلت تحصیل آن را بوی ارزانی داشته انسان را بخلعت ولقد
كرمنا بني آدم مخلع گردانیده قدرت بر عمل داده تا از جهت خود لباسهای تازه
بتازه و طعامهای گوناگون ترتیب دهد و حیوانات را چون ازین قدرت بی
نصیب ساخته از موی بدن ایشان پوستینها بر دوخته تا از مشقت سرما برهند
ای مفضل نظر کن عالم را و ملاحظه نمای در وکه هر آینه می یابی آن را مثل خانه که در کمال
خوش طرحی بنا کرده شده باشند و در وی مهیا کرده آنچه ما یحتاج عباد است آسمان
بپای داشته شده چو سقف و زمین پهن کرده شده مثل فرش و ستارگان هر یک
در موضع خود چیده شده مانند چراغها و انواع جواهر در وی ذخیره گذاشته شده و هر یک
ازین اشیای مذکوره آماده شده بجهت مقصدی که بر ایشان متعلق است و انسان

بطريق

بطریق کسی که بادشاه تملیک کرده باشند این خانه را و بخشیده باشند بوی هر چه در وست
و اقسام نباتات مهیا کرده شده و از جهت منافع او و انواع حیوانات صرف
~~کرده شده و از جهت منافع او و انواع حیوانات صرف~~ کرده شده در مصالح او پس
درین معنی دلالت واضح است بر اینکه عالم مخلوقست بحکمت و تدبیر و لابد است او را
از مدبر حکیمی که بسبب او اتساق و انتظام پذیرد ای مفضل عبرت گیر خلق انسان را
از وقتی که در میانه سه حجاب قرار داشت یکی حجاب بطن و یکی حجاب رحم و یکی حجاب
مشیمه که آن پوست نازکیست محیط بجمیع بدن و بعضی اطفال در وقت بیرون آمدن
با خود می آورند و چون هیچ وجه او را قدرتی بر تحصیل غذا و جلب منفعت و دفع مضرت
نبود حضرت رئوف غرا اسمه غذای او را از خون حیض مقرر فرموده چنانکه غذای
نبات را از آب تعیین نموده تا بسبب آن نشو و نما یابد و استیفای ما یحتاج خود کند
تا وقتی که خلقتش کامل شود و بدنش مستحکم گردد و پوستش مباشرت هوا تواند کرد و
بصرش ملاقات ضیا تواند نمود پس درد شکم را بر مادرش هیجان آرد تا او را جبرا
و قهرا ازان موضع بیرون آورد و چون بیرون آید غذای که از جهت او مقرر شده
بود بشیر مبدل گردد که موافق ترین غذا است از برای او درین حالت و به پستان
مادرش منتقل شود تا چون طفل طلب رضاع کند و زبان خود را بر اطراف دهان خود

در میانه سه حجاب قرار

مالد غذای او مهیا بوده باشد و پستان را بطریق مطهره ساخته که آویزان کرده باشند تا طفل را تمکن بر اغتذا بوده باشد و شیر یک پستان را لذت آب داده و شیر پستان دیگر را لذت طعام چنانچه در اخبار صحیحه وارد است و برین دستور تعیش مینماید تا اعضایش فی الجمله از نرمی و امعاوش از باریکی ترسف کند و قوت و کتی بهم رساند و هاضمه اش قوی شود پس دندانها در دهنش می رویاند تا قادر باشد بر خوردن غذاهای صلب و بسبب آن خوردن بدنش قوی گردد و بدین منوال میگذراند تا قوت عاقلاش کامل گردد پس اگر مذکر باشد موی از روی او بیرون می آید تا بواسطه آن از مرتبه کودکی بیرون آید و صاحب عزو وقار گردد و اگر مؤنث باشد رویش همچنان بی موی ماند تا بسبب صفای که دارد مردان را بحرکت در آورد و بجانب خود مایل سازد و این معنی وسیله توالد و تناسل گردد ای مفضل بنظر عبرت نگاه کن درین خلاقی که با انسان میگذرد و تدبیراتیکه در و بکار رفته آیا هیچ گمان می بری که اینها بی مدبری و بی حکیمی حاصل شده باشد خبر ده مرا که اگر آن خون حیض در رحم باو نمیرسید نه پژمرده و خشک میشد چنانکه نبات از بی آبی خشک میشود و اگر در وقت موعود از آن موضع کنده نمی شد نه باقی میماند در رحم بطریق کسی که زنده در گور کرده باشند و بعد از ولادت اگر شیر ملایم طبع نمی یافت نه از گرسنگی میمرد

یا چیزی میخورد که ملایم طبعش نبوده باشد و بدنش را با صلاح نیاورد و اگر در وقت معین از دهان او دندان نمی روئید نه ممتنع بود بر و خوردن طعامهای صلب و بر آن حالت شیرخوارگی باقی میماند پس مادرش به تربیت کردن او از تربیت اولاد دیگر مشغول نمیتوانست شد و بعضی از جهلا و ضعیف بصیرت را بخاطر میرسد که خوردن طعامهای صلب بی دندان نیز میسر میشود چنانچه پیران را که با وجود بی دندانی طعامهای صلب تناول مینمایند مثل گوشت و نان و مانند آن یا بطریق بلع و یا باستعانت دق و قطع و غافلست از آنکه قادر بودن بر بلع و قوی بودن بر هضم آن اثر غذاهای صلبی است که در ایام بقای دندان خورده نمی بینی که طفل شیرخواره را اگر لقمه گوشتی دهند هر چند از دق و قطع در غایت ریزه ریزگی شده باشد قدرت بر هضم آن ندارد و اگر بعد از بلوغ و رشد موی از روی او بیرون نمی آمد نه بر هیئت اطفال باقی میماند پس جلالت و قدری که مردان راست با او نمی بود و زنان را نیز مثل مردان موی روی بیرون می آمد نه از صفا و نضارت باز می ماندند پس مردان را بایشان رغبت کم میشد و برین معنی مفسدهای دیگر نیز مترتب می شد مثل آنکه زنان نیز اگر لباس مردان پوشیده بیرون می آمدند کسی ایشان را از مردان فرق نمیکرد و ازین خطرهای عظیم ناشی میشد مفضل گفت پس گفتم ای مولای من خبر ده مرا از وجه

تربیت

داکر هو

بیرون نیامدن موی از روی بعضی از مردان هر چند بسن بلوغ و رشد میرسند حضرت فرمود که این نقصانیست که از ایشان ناشی شده و خدای عزوجل بر بندگان خود ظلم نمیکند یا مفضل کیست آنکه محتاج کرده است انسان را باین اشیا پس هر یک از انها را باو رسانیده در وقت حاجت مگر آنکسی که او را از کتم عدم بوجود آورده و عقل هیچ عاقلی تجویز میکند که این تدبیرات بی مدبر حکیمی بوده باشد ای مفضل تامل کن که چه حکمت بکار رفته در آنکه انسان در وقت متولد شدن بی عقل باشد که اگر عاقل می بود انکار عالم میکرد و واله و حیران وقتی که اختلاف حالات عالم میدید و صورتهای مختلف از اسب و گاو و فیل و شتر و غیر آنها مشاهده مینمود عبرت گیر از کسی که او را در سن بلوغ و رشد اسیر کرده از شهری بشهری برند که هرگز ندیده باشد و زبان اهل آن شهر را نشنیده و چیزی چند در انجا بیند که هرگز مثل آن مشاهده نکرده باشد زمدتهای مدید و عهدهای بعید واله و حیران خواهد بود و با کسی انس نخواهد گرفت و طریق گفتگوی ایشان را نمی تواند آموخت و هر وقتی که یاد شهر و دیار خود کند و یاران و هم صحبتان خود را بخاطر آورد آزرده و غمگین میشود بخلاف کسیکه در زمان طفولیت و بیشعوری بچنان شهری رفته باشد و همچنین اگر عاقل بوده متولد میشد چه خواری و مذلت در خود مشاهده میکرد در وقتیکه سر و روی و سایر اعضای خود را بکف فقها آلوده

جمع

میماند

می دید و بلتهای چسپیده و نگهوارهٔ بسته میبافت چون محتاج بود باینها از جهة رطوبت و رقت بدنی که داشت و دیگر نمی یافت از حلاوت و وقع در دلها آنچه طفلان راست و لهذا مقدر شده که داخل شود در دنیای عقل و شعور پس ملاقات کند چیزها را اندک ضعیف و معرفت ناقص آنگاه مرتبه مرتبه عقل و شعورش زیاده شود و اندک اندک انس و الفتی با عالم بهم رساند تا آنکه از وحشت و حیرت بیرون آید و بطریق امثال و اقران خود در تحصیل وجه معاش مشغول گردد و نظر عبرت بگشاید و مراتب حالات خود مشاهده نماید و در هر مرتبه نعمتهائی که باو رسیده تامل کند و بربوبیت رب الارباب و مالک الرقاب مقر و معترف گردد و در طاعت او کوشیده از معصیت او به پرهیزد تا استحقاق تفضلات دیگر بهم رساند وفقنا الله و جمیع المؤمنین لتحصیل مرضاته بمنه و جوده همچنین اگر طفل در وقت ولادت تام العقل و مستقل بنفس باشد هر آینه پدر و مادر او از لذت تربیت او بی بهره و از ثوابی که بران مقرر شده بی نصیب خواهند بود و نیکوئیهای که از اولاد بوالدین واقع میشود خصوصا در وقتی که عاجز و مضطر باشند صورت نخواهد یافت چه آن بر توصیل بپاداش تربیتی است که پدر و مادر را بر فرزندان میباشد هرگاه آن منتفی شود این نیز منتفی خواهد شد بلکه بسبب اندک بی التفاتی از پدر و مادر خود جدا خواهد شد هرگاه که خود را

امثال

مستغنی از تربیت ببیند و از ایشان حقی در گردن او نباشد و باید باشد که معرفت
تمامی به پدر و مادر بهم نرسانیده از ایشان جدا شود پس ابا نخواهد کرد از تزویج مادر
و خواهر خود و کمترین قباحتی بلکه قبیح‌ترین شناعتی که از عاقل بودن طفل حاصل میشود
آنست که اول بار که چشم باز میکند عورت مادر خود را می‌بیند ای مفضل دیگر ببین
و ملاحظه نمای که امر خلقت چگونه بر صواب واقع شده که شایبه از خطا در او راه نمی
یابد و هر چیزی در موضع خود گذاشته شده و چنانچه می‌باید هیچ می‌بینی گریه اطفال چه
فایده‌های جلیل بر او مرتب است بدان بدرستی که در دماغ اطفال رطوبتی است
که اگر باقی ماند موجب علتهای عظیم میشود مثل بر طرف شدن روشنائی چشم و مانند آن
پس چنانچه گریه ایشان وسیله فرو ریختن آن رطوبت شده و سبب صحت بدن و
بینائی ایشان گشته و پدر و مادرش از این معنی غافلند و حیله‌ها میکنند تا او را از گریه
باز دارند همچنان جایز است که در بسیاری از مخلوقات منافع چندی بوده باشد که
اگر قایلین باهمال و منکرین عمد و تدبیر اطلاع بر آن یابند حکم نکنند بآنکه خلق او عبث
و بیفایده است و معترف بجهل و بنادانی خود شوند پس عاقل را سزاوار آنست که اگر در
سلسله موجودات چیزی یابد که منفعت آن بر او مخفی بوده باشد یا عیب ظاهر
مفترقی در وی مشاهده کند فی الحال حکم نکند بر آنکه خلق او عبث و بیفایده است

بلکه

بلکه بخازنان علم الهی رجوع کند که اگر مصلحت در تعلیم باشد او را بحقیقت حال اطلاع
دهند و بر منفعت آن آگاهی بخشند چه بسیاری از امور باشد که دانستن آن
ضرر بحال ما داشته باشد چنانچه مشهور است حکایت آنکسی که زبان حیوان آموخت
و آموختن آن سبب هلاکت او شد اما آبی که از دهن اطفال می‌ریزد آن نیز
سبب بیرون آمدن رطوبتی است که در بدن ایشان می‌باشد که اگر بیرون
نیاید باعث علتهای عظیم خواهد بود پس خدای عز و جل مقدر فرموده که بدین وسیله
آن رطوبت از بدن ایشان فرو ریزد تا در کبر سن صحیح و سالم باشند پس نظر کن
ای مفضل که چه تفضلها نسبت بعباد خود کرده و چه تدبیرها در مصالح ایشان بکار برده تامل
کن که چگونه خلق کرده آلات توالد و تناسل را و چگونه آلت هر یک از ذکور و اناث را
بر وجه اصلح و اوفق قرار داده آلت مردان را کشیده کرده که نطفه بغیر تواند رسانید
و آلت زنان را بنحوی ساخته که نطفه که از غیر باو رسد تواند نگاه داشت و قرارگاه
نطفه را وسعت داده که چون پرورش یابد و خواهد که نشو و نما کند جای بر او تنگ
نباشد آیا نه این تدبیرات را مدبری باید که صاحب علم و حکمت و لطف و رحمت
باشد ای مفضل تامل کن اعضای بدن انسان را که چگونه هر عضوی بجهت مطلبی مخلوق
شده دست از برای گرفتن و دادن و صنعتها کردن مثل کتابت و نجاری

ل
تفضلها

و بینائی و امثال آن از چیزهائی که انسان را نهایت احتیاج است بدان و بی‌آن
میسر نمیشود بلکه چیزی چند که سبب حیات انسان است مثل کشت و زراعت
و جامه بافتن و آنچه آلات اینهاست و پا از برای رفتن بجستن بعضی
بطلب احتیاج خود و چشم از جهت کار فرمودن دست و پا و منافع دیگر که ذکر آن بطول
می‌انجامد و دهان از جهت طعام خوردن و آب نوشیدن که سبب بقای این
نوع حیوانست و معده از برای هضم کردن طعام و شراب و جگر از برای خالص گردانیدن
صاف از درد و منفذها مثل بینی و گوش و مخرج بول و غایط و بیخ موها از جهت بیرون
فرستادن ثقل و ظرفها از جهت نگاه داشتن آن تا بتدریج بیرون آید و فرج از
برای اقامت نسل و همچنین جمیع اعضا و جوارح را هرگاه ملاحظه نمائی و فکر خود را
کار فرمائی هر آینه می‌یابی که هر یک در موضع خود از روی حکمت و صواب وضع
شده مفضل گوید که گفتم ای مولای من بعضی گمان برده‌اند که اینها فعل طبیعت است
حضرت فرمود که بپرس ایشان را از این طبیعت که چگونه چیزیست آیا صاحب علم
و قدرت بر ایجاد اینچنین مصنوعات بدیعه و مخلوقات عجیبه هست یا نه و این
موجودات مشاهد که در غایت احکام و اتقانند از او بقصد و اختیار صادر شده
یا نه اگر گویند آری اقرار بخالق عالم کرده خواهند بود و اگر گویند نه بلکه بی قصد و اختیار و بی

علم

علم و حکمت از او صادر شده اینهمه مصالح که تو درین مخلوقات مشاهده میکنی منافی
میکند بر آنکه عالم مصنوع یکمدبریست که در غایت علم و حکمت و نهایت لطف و رأفت است
و آنچه ایشان را طبیعت نامیده‌اند طریقه ایست در مخلوقات او جاری
بر آن نحو یکه مقتضای حکمت و تدبیر اوست مثل آنکه حکمت اقتضا کرده که انسان بر این
هیئت خاص بوده باشد و هر حیوانی بر شکل مخصوص بوده باشد و همچنین جمیع موجودات
هر نوعی و هر جنسی بر صفتی باشد که اصلح بحال او آنست و بعضی از عقلا را تصور آنکه
تا ابطال اولویت ذاتی کرده نشود معترض را میرسد که انکار صانع کند و گوید که
شاید این عالم بخودی خود بر این نهج و ترتیب موجود شده باشد پس از برای دفع
این مدتهای اوقات شریف صرف کرده فکرهای دقیق بکار برده‌اند و دلیلی
چند بدست آورده که اکثر آن نزد تحقیق از شایبه تکلف صافی و در اثبات مدعا
وافی نیستند و آنچه کمترین از کلام بلاغت نظام حضرت اقتباس کرده آنست
که اصلا احتیاج بمتعرض شدن آن نیست و باندک تاملی بطلان کلام معترض ظاهر
میگردد و بیانش آنکه بدیهه عقل هر عاقلی حاکمست بر آنکه صحیفه مکتوبی که خطوطش در
غایت حسن اسلوب و صواب ترتیب بوده باشد چنانچه شمه از دقایق خط فرو گذاشت
نشده باشد از بی وقوفی بر صنعت بی وقوفی صادر نمی‌تواند شد و هر چند عدول

ل
صنعه

شهادت دهند بر صدور آن از چنان شخصی عقل قاطع خواهد بود بر عروض شبهه یا
در اصل صدور و یا در اتصاف آن شخص بوصف مذکور و معنی این باتفاق
عقلا لازم داشتن فعل چنینی است فاعلی را که در صنعت خط شناسا و بصیر و بر
اعمال آن توانا و قدیر بوده باشد پس هرگاه فعلی که قلیلی از حکمت در و بکار رفته
عقل حصول آنرا مشروط بتاثیر موثری داند که صاحب حکمت و بصیرت باشد و تجویز
نکند صدور آنرا از فاعلی که بعضی از شرائط حصول در و منتفی باشد که آن علم و حکمت
است چگونه حکم تواند کرد که اینچنین افعال محکمه و آثار متقنه از اعراض و جواهر و افلاک
و عناصر و انواع نباتات و اصناف حیوانات که در هر یک حکمتی چند بکار رفته
که عقول الکادلان واله و متحیر و زبان فصحا در شرح آن عاجز و قاصر است چنانچه
شمه از ان درین کتاب مذکور شده و برخی از ان در کتب هیئة و تشریح سمت
ذکر یافته توقف بتاثیر موثر قدیمی ندارد و مشروط نبود بر مدبر حکیمی نیست و بوجود
آن میتواند حاصل شد کلا ان هو الا کذب مفتری و بعضی از جهلای ضعیف البصیرت
توهم الکه غایت آنچه ازین دلیل و امثال آن مستفاد میشود آنست که عالم را مدبری
و صانعی هست اما آنکه وجود این صانع قایم بذات خود است و از غیر بر او افاضه نشده
و لابدست از اقامت برهان و حق آنست که اینچنین تشکیکات از وساوس شیطانست

ل شخص

بجواز

جواز واضحات بینات است که طبیعت ایجاد منافی است از طبیعت وجود
پس ممتنع است تحقق او در ضمن فرد مطلقا مادام که طبیعت وجود قبل از و متحقق نشده باشد
و موجودی که وجودش سابق باشد بر تحقق طبیعت ایجاد ظاهر است که بغیر مستند نخواهد
بود بلکه قدیم بالذات و مبدا سایر موجودات است چنانچه دلایل قاهره نفی تعدد
قدما شاهد بر آنست پس میگویم کدام عقل سلیم و ذهن مستقیم قدرت روا دارد ای آنست که
تجویز کند صدور اینچنین کارخانه عظیمی را از فرعی که اصلش باوجود اقتدار بر آنکه
اینچنین حکمت کامله و قدرت شامله بر او مطلع بر تدبیرات او نباشد یا باشد
و انفاذ حکم بر او نتواند کرد و اگر اعتراف باین دو کرده شود پس چه مانع است
از ارجاع امر بمبدا المبادی عز اسمه و تسمیه بواقی با واسطه وجه داعیست بر عزم
حاکم علی الاطلاق از تصرف در انفس و آفاق تعالی عما یقول الجاهلون علوا کبیرا و در
موضع دیگر از کتاب مذکور فرموده که یا مفضل من غیب الفواد فی الجوف
الصدر و کساه المدرعة التی هی غشاؤه و حصنه بالجوانح و ما علیها
من اللحم و العصب لئلا یصل الیه ما ینکاه من جعل فی الحلق منفذین
احدهما لمخرج الصوت و هو الحلقوم المتصل بالرئة و الاخر منفذ
للغذاء و هو المری المتصل بالمعدة الموصل الغذاء الیها و جعل علی الحلقوم

طبقا یمنع الطعام ان یصل الی الرئة فیقتل من جعل الرئة مروحة
الفواد و لا یفتر و لا یخل لکیلا تتحیر الحرارة فی الفواد فیودی الی
التلف من جعل لمنافذ البول و الغایط اشراجا یضبطها لئلا یجریا
جریانا دائما فیفسد علی الانسان عیشه فکم عسی ان یحصی المحصی
من هذا بل الذی لا یحصی منه و لا یعلمه الناس اکثر من جعل المعدة
عصبانیة شدیدة و قدرها لهضم الطعام الغلیظ و من جعل الکبد
دقیقة ناعمة لقبول الصفو اللطیف من الغذاء و لهضم و تعمل
ما هو الطف من عمل المعدة الا الله القادر اتری الاهمال یاتی
بشیء من ذلک کلا بل هو تدبیر من مدبر حکیم قادر عالم با
لاشیاء قبل خلقه ایاها لا یعجزه شیء و هو اللطیف الخبیر فکر یا
مفضل لم صار المخ الرقیق محصنا فی انابیب العظام هل ذلک الا لیحفظه
و یصونه لم صار الدم السائل محصورا فی العروق بمنزلة الماء فی الظروف
الا لیضبطه فلا یفیض لم صارت الاظفار علی اطراف الاصابع الا
وقایة لها و معونة علی العمل لم صار داخل الاذن ملتویا کهیئة الکوکب
الا لیطرد فیه الصوت حتی ینتهی الی السمع و لیتکسر حمیة الریح فلا

خ الطیف — ظ الطف — کذا فی الجمیع الاصل
ل المخ
ل یغیض

ینکا

ینکاء فی السمع لم حمل الانسان علی فخذیه و الیتیه هذا اللحم الا
لیقیه من الارض فلا یتالم من الجلوس علیها کما یتالم من
نحل جسمه و قل لحمه اذا لم یکن بینه و بین الارض حایل یوقیه
صلابتها ترجمه یعنی ای مفضل که غایب کرد دل را که اشرف اعضاست در میان
سینه و اطراف او را باستخوان و گوشت و پی پوشانید بطریقی فربه که در میان قلعه
پنهان میکنند تا کسی را بتصرفی در ان نباشد و از آفات محفوظ ماند و قرار داد
در حلق دو سوراخ یکی از جهت بیرون آمدن صوت که آن عبارت از حنجره است متصل
بشش و یکی از جهت فرو بردن غذا که آن مسمی بگلو است و متصل است بمعده و که
قرار داده در حنجره پوششی که در وقت طعام خوردن مانع شود نفوذ کردن غذا را در حنجره
که اگر آن پرده برروی او نمی افتاد و طعام از ان منفذ بشش میرسید هر که هضم نمیشد
چه او را حکیم علی الاطلاق بطریق باد زنی خلق کرده که همیشه باد بر دل زند و او را سرد
نگهدارد تا حرارت در و جا نکند و موجب تلف او نشود پس هرگاه غذائی باو رسد
و هوا رفی نه بیند طبخ نخواهد یافت و گندیده خواهد شد و کرم در و خواهد افتاد بلکه
راه نفس نیز گرفته خواهد شد و لهذا حضرت رئوف از روی لطف و مرحمت خود
طبقی بر روی آن سوراخ نصب کرده که در وقت غذا خوردن او را پوشیده دارد

ل من
نحل

و در وقت اخراج صوت از روی آن برخیزد که قرار داد از جهت خروج هر یک
از بول و غایط منفذی و گردانید او را بجوی که در وقت احتیاج مکشوف شود و در غیر
وقت نگذارد که ثقل علی الاتصال جاری باشد و عیش را بر ایشان منغص کند
که خلق کرد معده را سخت و ستبر و تقدیر کرد که طعامهای غلیظ را در وی طبخ یابد و که خلق کرد
جگر را تنک و نرم و متوتر کرد که از غذای مطبوخ آنچه صاف باشد او اخذ کند و عمل او
از عمل معده لطیف تر باشد مگر خداوند قادر آیا آیتی میبینی ای مفضل که یکی از ان آثار
محکمه که مذکور شد بخودی خود تواند حاصل شد حاشا بلکه اینها از تدبیر حکیمی حاصل
شده که قادر است بر هر چیزی که در حیطهٔ امکان است و عالم است بجمیع اشیا پیش از انکه
ایجاد ایشان کند جل قدره و تعالی شانه تفکر کن ای مفضل که چرا مغز یکه در غایت
رقت است باید که در میان استخوانها جای داشته باشد و خونی که در کمال لطافت
باید که در میان رگها قرار گرفته باشد بطریق آبی که در ظرفها میکنند آیا بر هیچ عاقلی
مخفی هست که غرض از این حفظ و صیانت اینهاست از ضایع شدن چرا ناخنها بر
اطراف انگشتها مخلوق شده اگر نه غرض اعانت انسان باشد بر کار فرمودن آن
چرا است که اندرون گوش بطریق تجس پیچیده شده اگر نه مقصود اطراد صوت باشد مجس
یعنی صدا اول باطراف گوش برسد و حدت و شدتیکه دارد تخفیف یابد پس از آنجا

منی

منتهی شود بسمع که اگر باد او را یکدفعه بسمع میرسانید هر آینه موجب افساد او می شد ل متأثر
نمی بینی که اگر کسی نزدیک بگوش تو فریادی کند تا چه مرتبه متأثر و خواهی شد چرا است که
بالای گوشت کاه انسان انجنین بر گوشت گردیده اگر نه مطلب سلامت او باشد از
مشقت نشستن بر روی زمین نمی بینی که کسیکه بدنش لاغر گردیده باشد و گوشتش کم شده
از نشستن بر روی زمین چه متالم خواهد شد و چون بالش نرمی در زیر خود ننهد چه اذیت
در خود مشاهده خواهد کرد نظم ای درین کار که هوش ربای ٭ روز و شب چشم نه و گوش نه ای
نه بچشم تو ز دیدن اثری ٭ نه بگوشت ز شنیدن خبری ٭ نکنی گوش ز بینی چندین
کور و کر چند نشینی چندین ٭ چند کاهی پی آگاهان گیر ٭ ترک همراهی بی راهان گیر
پرده از چشم جهان بین کن باز ٭ بنگر چشم پس از شیب و فراز ٭ بین که این دایره گردان بهر چیست
روز و شب گرد تو جاویدان چیست ٭ بر سرت چتر مرصع که فراشت ٭ بر روی این نقش ملمع که نگاشت
مهر را نورده روز که کرد ٭ ماه را شمع شب افروز که کرد ٭ کیست میزان نه دکان سپهر
کفه سازنده آن از مه و مهر ٭ تا بمیزان چه دکان آرایند ٭ عمر بر خلق جهان پیمایند
این بود شرح قلیلی از کثیر آنچه حضرت امام بحق ناطق جعفر بن محمد صادق علیه السلام
از جهت شیخ جلیل مفضل بن عمر قدس سره املا کرده وفق الله جمیع المؤمنین للرجوع الیه
والوقوف علیه بمنه وجوده و در خطبهٔ الاشباح که برخی از ان در مقدمه سمت

تحریر یافته اشاره است باین معنی چنانچه فرموده که و ارانا من ملکوت
قدرته و عجایب ما نطقت به اثار حکمته و اعتراف الحاجة من
خلقه الی ان یقیمها بمساک قوته ما دلنا باضطرار قیام الحجة له علی معرفته
و ظهرت فی البدایع التی احدثها اثار صنعته و اعلام حکمته فصار
کل ما خلق حجة له و دلیلا علیه و ان کان خلقا صامتا فحجته بالتدبیر
ناطقة و دلالته علی المبدع قائمة الحدیث ترجمه یعنی نموده است ما را از
ملکوت قدرت خود و از عجایب آنچه آثار حکمتش بآن ناطق است و از اعتراف کردن
مخلوقات و باحتیاجی که ایشان راست در بقای ذات بحفظ و حمایت او و نگاه
داشت قوت او عزه اسمه و تعالی شانه چیزی چند که دلالت کرد ما را بر معرفت
او بنا بر اضطرار قیام حجه از برای او و شاید که اضطرار قیام حجه کنایه باشد از شدت اتمام
حجه یعنی از حکم و مصالحی که در آثار او مشاهده میشود هر یک راه نماینده است بر معرفت
او و حجتی بر خلق تمام شده که بهیچ وجه محل عذر نمانده و بهیچ نوع دفع آن متصور نیست پس گویا
در قیام خود مضطر و ملجا گردیده هذا مبلغ الفکری القاصر والله اعلم بحقایق کلام اولیائه
و ظاهر شده است در مخلوقات بدیعه که احداث کرده اثرهای صنعت او و علامتهای
حکمت او پس گردیده است هر چه خلق کرده حجتی از برای او و دلیلی بر خالقیت او نظم
برگ درختان سبز در نظر هوشیار ٭ هر ورقی دفتریست معرفت کردگار ٭

واك

و اگر چه بعضی از انها را قدرت بر تکلم نیست اما حکمت و تدبیری که در ایشان بکار
رفته بزبان حال منادی میکنند بر صانعیت او تبارک و تعالی رب العالمین و نعم
ما قال بعضی ارباب الحال بیت بذکرش هر چه بینی در خروشست ٭ دلی داند ظ بعض
ازین معنی که گوشست ٭ نه تنها بلبلش تسبیح خوانیست ٭ که هر خاری بتسبیحش زبانیست
و مصداق این کلام بلاغت نظام حضرت باری عز اسمه و تعالی شانه است چنانچه
فرموده و ان من شیء الا یسبح بحمده و لکن لا تفقهون تسبیحهم الآیه و در
کتاب نهج البلاغه مسطور است که آنحضرت صلوات الله و سلامه علیه در صفت
مخلوقات عجیبه فرموده که و لو فکروا فی عظیم القدرة و جسیم النعمة لرجعوا
الی الطریق و خافوا عذاب الحریق و لکن القلوب علیلة و الابصار
مدخولة الا ینظرون الی صغیر ما خلق کیف احکم خلقه و اتقن
ترکیبه و فلق له السمع و البصر و سوی له العظم و البشر انظروا الی
النملة فی صغر جثتها و لطافة هیئتها لا تکاد تنال بلحظ النظر و لا بمستدرک
الفکر کیف دبت علی ارضها و صبت علی رزقها تنقل الحبة الی جحرها
و تعدها فی مستقرها تجمع فی حرها لبردها و فی وردها لصدرها مکفولة
برزقها مرزوقة بوفقها لا یغفلها المنان و لا یحرمها الدیان و لو فی الصفا
الیابس و الحجر الجامس و لو فکرت فی مجاری اکلها و فی علوها

وَسفلها وَما في الجوف من شراسيف بطنها وَما في الرّاس مِنْ عينها وَاُذُنها لقضيت من خلقها عجباً ولقيت مِنْ وصفها تعباً فتعالى الّذي اَقامها من قوائمها وبناها على دعائمها لم يشركه في فطرتها فاطرٌ وَلم يُعِنْهُ على خلقها قادرٌ وَلو ضربت في مذاهب فكرك لتبلغ غاياته ما دلّتك الدلالة الّا على اِنّ فاطر النملة هو فاطر النخلة لدقيق تفصيل كلّ شيءٍ وَغامض اختلاف كلّ حيّ وَما الجليل وَاللطيف وَالثقيل وَالخفيف وَالقويّ وَالضعيف في خلقه الّا سواء كذلك السّماء وَالهواء وَالرّياح وَالماء فانظر اِلى الشّمس وَالقمر وَالنّبات وَالشجر وَالماء وَالحجر وَاختلاف اللّيل وَالنّهار وَتفجّر هذه البحار وكثرة هذه الجبال وَطول هذه القلال وَتفرّق هذه اللّغات وَالالسن المختلفات فالويل لمن جحد المقدّر وَانكر المدبّر زعموا انّهم كالنّبات ما لهم زارعٌ وَلا لاختلاف صورهم صانع لم يلجأوا الى حجّةٍ فيما ادّعوا وَلا تحقيق لما اَوْعوا وَهل يكون بناءٌ من غير بانٍ اَو جنايةٌ من غير جانٍ الحديث

ترجمه یعنی اگر تفکر کنند این گمراهان بادیه غوایت در قدرت عظیم که از این مقدورات جسیمه ظاهر و هویدا است و تامّل کنند در نعمای جلیله که از بهر ایشان آماده و مهیّا است

هر آینه رجوع خواهند کرد بسوی جادهٔ مستقیم و خایف خواهند شد از عذاب الیم لکن قلوب ایشان معلولست و ابصار معیوب و معذول آیا نظر نمیکنند بسوی مخلوقات صغیره که حضرت لطیف کریم چگونه احکام و اتقان در آفرینش ایشان بکار برده شکافته از برای هر یک چشم و گوش تا در وقت حاجت عاجز نباشند و با آن خوردی که دارند با استخوان و پوست بدن ایشان را بنوعی تقفیه کرده که تعقل نتوانند نمود و نظر کنند بمورچه که با آن صغر جثّه و لطافت هیئت و ترکیب که نزدیک بآنست که بدقیق نظر ادراک نتوان کرد چگونه بر روی زمین می رود و چه سان دامن بر زده از جهة تحصیل رزق خود میدود و چه اهتمام دارد در ضبط آن نقل میکند حبّه را بسوراخ خود و مهیّا میسازد آن را در قرارگاهی که دارد و جمع می کند روزی خود را در ایام گرما تا در وقت برف و باران که قادر بر نقل و حرکت نیست از گرسنگی ایمن باشد تامّل کن که چگونه متکفّل شده روزی او را حضرت کریم علی الاطلاق و چگونه بر وفق خواهش او رزق از جهة او مهیّا نموده و بقدر احتیاج متقل معاشش کرامت کرده و غافل نساخته او را از تدبیر معیشت و محروم نگردانیده او را از خوان نعمت اگرچه در میان سنگ خارا و قعر دریا باشد و اگر فکر کنی در مجاری اکل او که عبارت است از حلقوم و ملاحظه نمائی در بلندی و پستی او و آنچه در شکم اوست از اعضا و امعا و آنچه در سر اوست

از چشم و گوش هر آینه حکم خواهی کرد بر عجیب خلقت او و دعا خواهی بود در بیان صفت او پس متعالیست آن خداوندی که بپای داشته است او را بر قوایم او و بنا گذاشته است او را بر دعایم او و نه شرکت جسته از کسی در ایجادش و نه یاری خواسته از احدی در خلقش اگر غور کنی در بحر فکر خود و کار فرمائی عقل خود را هر آینه یقین خواهد شد ترا که آنکه که نخله را شربت حیات چشانیده همان کسیست که نمله را خلعت وجود پوشانیده زیرا که جمیع اشیاء مختلفه و مؤتلفه شریکند درین معنی که مظهر اسرار حکمتهای الهی اند و تدبیرات غیر متناهی و مدبّر ایشان جز خداوندی که متفرّد است بسلطنت لایزال و مستجمع جمیع صفات کمال باشد نمیتواند بود و در پیش او مساویست ایجاد جلیل و لطیف و ثقیل و خفیف و قوی و ضعیف و همچنان یکسان است در پیش قدرتش خلق آسمان و زمین و هوا و باد و آب پس نظر کن بسوی آفتاب و ماه و درخت و گیاه و آب و سنگ و آمد و رفت شب و روز و روانی این دریاها و بسیاری این کوهها و درازی این قلّهها و تفرّق این لغات والسن مختلفات و ملاحظه کن تدبیرهائی که در ایشان بکار رفته پس وای بر کسی را که انکار مدبّر عالم کند جلّ قدرته و تعالی شانه چه گمان برده اند که ایشان مثل نباتی اند که خود رو و زارعی نیست ایشان را و مثل نقوشی اند که مصوری و صانعی ندارند و حال آنکه نه تحقیق دارند از برای آنچه میگویند و نه حجّتی دارند در آنچه دعوی میکنند هیهات هیهات هرگز بنائی بوده که بانی نداشته باشد و هرگز جنایتی یافت شده که جانی نداشته باشد

ظ
وزارعی

و شیخ جلیل محمد بن یعقوب کلینی در کافی نقل کرده که روزی عبدالله دیصانی که یکی از اعاظم زنادقه بود از حضرت صادق علیه السلام پرسید و گفت یا جعفر از چه بدانیم که ما را خالقی و مدبّری است و از چه بشناسیم معبود خود را آن سرور فرمود که بنشین اتفاقاً طفلی حاضر بود و بیضه در دست داشت و با آن بازی میکرد پس حضرت بیضه را از او طلب کرد و گفت ای عبدالله هذا حِصْنٌ مَكْنُونٌ لَهُ جلدٌ غليظ وَتحت الجلد الغليظ جلد رقيق وتحت الجلد الرّقيق ذهبة مايعة وفضّة ذائبة فلا الذّهبة المايعة تختلط بالفضّة الذّائبة وَلا الفضّة الذائبة تختلط بالذّهبة المايعة هي على حالها لم يخرج منها مصلحٌ فيخبر عن صلاحها وَلا دخل فيها مفسدٌ فيخبر عن فسادها لا تدري اَلِلذّكر خلقت ام للانثى تنفلق عن مثل الوان الطّواويس اترى لها مدبّراً قال فاطرق مليّاً ثمّ قال اشهد ان لا اِله اِلّا الله وحده لا شريك له وَانّ محمّداً عبده وَرسوله وَانّك امام وَحجّة من الله على خلقه وَانا تائب ممّا كنت فيه

مفسدٌ

ترجمه یعنی این قلعه‌ایست مسدود الباب مراد است پوستی سطبر و در تحت آن پوست پوستی باریک و در تحت آن پوست طلائی مایع محفوف بنقره گداخته نه طلای مایع مخلوط میشود بنقره گداخته و نه نقره گداخته ممزوج میشود بطلای مایع نه از حالی که آن را نگه داشته ...

منتقل می شود و نه از صنفی بصنفی تحویل مییابد نه بیرون می آید از و مصلحی تا
خبر دهد از صلاح او و نه داخل میشود در و مفسدی تا بآن دانسته شود فساد او نمیدانی
که از برای مذکر مخلوق شده یا از جهت مؤنث و بالجمله مطلقا کسی را راه تصرف نی
در جوف آن نیست بمحض آنکه چند روزی در تحت جناح مرغی باشد کلم صانع بیچون
ناگاه شکافته میشود و بیرون می آید از و صاحب روحی منقش با قسام نقشها و ملون
با نواع لونهای استیفای جمیع ما یحتاج خود کرده از سر و چشم و گوش و بینی و دهان و منقار
و حلقوم و شکم و قوت جاذبه و قوت ماسکه و قوت هاضمه و قوت دافعه و قوت
عاقله بقدر ضرورت مثلا اگر مرغ آبی باشد در روی آب شنا کند و اگر مرغ هوائی
باشد در اندک روزی بپریدن گیرد و چون از بیضه بیرون آید دانه از روی زمین
برچیند و همچنین امعاء و منفذ ثفل و آلت توالد و تناسل و پر و بال و هر چه محتاج الیه
حیات است همه را با خود آورده آیا هیچ می بینی که این افعال محکم متقنه را مدبری باشد
راوی گوید که عبد الله دیصانی ساعت طویلی سر در پیش انداخته بفکر فرو رفت آنگاه
سر بر آورد و گفت شهادت میدهم بآنکه خداوندی نیست مگر آن معبود یکتا که بی همتا
و بی شریک و بآنکه حضرت محمد مصطفی فرستادهٔ اوست و پیغمبر بر حق است و بآنکه
تو امامی و حجتی بر عباد او پس ملاحظه کن ~~پس ملاحظه کن~~ که هر گاه زندیقی را اثر صنع
و تدبیر تا باین مرتبه تاثیر کند که غبار کفر و الحاد را از آینهٔ دلش بزداید اگر موحد را از ظلمت

ابر

ریب بیرون آورد عجیب نخواهد بود و در کتاب اهلیجه که حضرت امام
بحق ناطق جعفر بن محمد صادق صلوات الله و سلامه علیهما که بمفضل بن عمر قدس
سره بدست مبارک خود نوشته و در جواب عریضهٔ او ارسال فرموده چنانچه
در دیباچه کتاب ذکر آن شده مسطور است که آن سرور چون دید که طبیب
هندی که با او در امر الوهیت منازعه داشت مصر است برانکه تا حواس دلالت
نکند قلب را بچیزی قلب ادراک آن نمی تواند کرد و استدلال بران نمیتواند نمود فرمود
که اَیُّ الحواس دلّ الصبی علی طلب الرضاع و مصّ الثدی و من اسّاغه
اللبن و قذف فی قلبه حبّه حتی طلب ما لم یعرف قطّ و ایّ الحواس
دلّ علی الضحک اذا دوی و علی البکاء اذا اجاع و ای الحواس دلّ الطیر
علی لقط الحبّ و من دلّ السباع علی ابتلاع اللحم و ایّ حواس الطیر
طیر الماء دلّها علی السباحة اذا اُلقیت فی الماء و انتفعت به و لم
تنتفع طیر البرّ ام بما یا له الذرّة لم تعاین الماء قد تُطرح فی الماء فتسبح
و یلقی الانسان من اقوی الرجال و اعقلهم فی الماء لم یتعلم السباحة
فیغرق فکیف لم یدرک عقله و لبّه و تجاربه و بصره و اجتماع
حواسه و هی فیه مصححة ان یدرک ذلک کما ادرکته الذرة

الذرّه

ان کانت انما ادرکت ذلک بالحواس و کیف یخفی علی ذی لبّ
و عقل انّ القلب و العقل فی الصبی و غیره من الحیوان و انّ الذی
هیّج الصبی علی طلب الرضاع و الطیر علی لقط الحبّ و السباع علی ابتلاع
اللحم لعزیز حکیم ترجمه یعنی کدام حواس دلالت کرد صبی را بر طلب
رضاع و مکیدن پستان و که گوارا کرد بر او شیر را و که انداخت در دلش محبت او را
بمرتبه که بعد ریافت لذت آن و معرفت بران در طلبش جویان و پویان
و کدام حواس دلالت کرد او را بر خنده وقتی که از شیر سیر شود و بر گریه بهنگامی
که گرسنه شود و کدام حواس دلالت کرد مرغ را بر دانه برچیدن و که دلالت کرد
درندگان را بر فرو بردن گوشت و کدام حواس دلالت کرد مرغ آبی را بر شنا
کری وقتی که در آب انداخته شود چرا است که منتفع میشود او در آب و مرغ صحرائی
منتفع نمی شود چه چیز باعث شده که ذره که هرگز آب مشاهده نکرده چون در آب
انداخته شود شنا میکند و اعقل انسان و اقوی ایشان چون در آب افتد
اگر شناگری نکرده باشد غرق و هلاک خواهد شد پس چرا ادراک نمیکند
عقل او و تجربه او و بصر او و اجتماع حواس او و حال آنکه اینها همه صحیح ادراکند
همچنانکه ذره ادراک میکند اگر ادراک ... کردن او بحواس باشد و چگونه

ادنی

طلب

بر ذی عقلی مخفی تواند بود آنکه ادراک ذره نه بحواس است بلکه بشعوریست که حضرت
واهب العطایا طبیعتش را بدان سرشته از جهة احتیاجی که او را بود بآن و همچنین
طلب کردن طفل شیر را و برچیدن مرغ دانه را و بلع کردن سبع گوشت را
و پریدن پرندگان و گریزان شدن وحوش از انسان بواسطه شعوریست که
حضرت مدبر کریم بایشان کرامت کرده تا در وقت ضرورت بکار برند
تبارک الله احسن الخالقین و اگر کسی خواهد که بر حالات این کتاب مستطاب
اطلاع یابد باید که بکتاب وصایای ابن طاووس قدس الله روحه و نور ضریحه
رجوع نماید و در کلام بلاغت نظام در چندین موضع بایان روش محاجه واقع شده
گاهی بعنوان تعییر و سرزنش چنانچه فرموده افلا ینظرون الی الابل کیف خلقت
والی السماء کیف رفعت والی الجبال کیف نصبت یعنی آیا نگاه نمیکنند بجانب
شتر که چگونه بحکمت و تدبیر مخلوق شده که هیچ عضوی نیست که با اعضاء دیگر کمال ملائمت
و مناسبت نداشته باشد مثلا دست و پایش بسبب طولی که داشت و موجب
تعسر حمل بود بموضعی آفریده شده که قادر بر نشستن باشد و سبب سهولت بار کردن
شود و گردنش دراز مخلوق گردیده تا معین بر برخواستن او باشد و ایستاده
علف از روی زمین تواند خورد و آیا نظر نمیکنند در آسمان که چگونه مرفوع

نصبت والی الارض کیف

شده است که با این عظمت بی ستون و طناب بر پای ایستاده و آیا ملاحظه نمیکنید
کوه ها را که چه گونه منصوب شده و زمین را که چه سان مسطح گردیده و گاهی
بطریق تنبیه چنانچه در کثیری از مواضع بعد از ذکر مصنوعات بدیعه و مخلوقات کثیری ظ
عجیبه فرموده که ان فی ذلک لآیات لاولی الالباب یعنی در آنچه
مذکور شد هر آینه علامتهاست بر وجود صانع عالم جل شانه از برای کسانی که صاحبان
بصیرتند بلکه در بعضی از آیات بتفسیر علماء آل محمد صلوات الله وسلامه علیهم
تصریح واقع شده با نکه کسی را که آثار صنع و تدبیر و حکمت و تقدیر دلالت نکند
بر وجود صانع در آخرت از جمله کوران خواهد بود روایت کرده شیخ ابن بابویه
قدس سره در کتاب توحید از محمد بن مسلم از ابی جعفر علیه السلام که آنحضرت
در تفسیر آیه کریمه من کان فی هٰذِهِ اعمی فَهُوَ فِی الْآخِرَةِ اَعْمٰی وَاَضَلُّ
سَبِیلًا فرموده که من لم یدله خَلْقُ السَّمٰوٰاتِ وَالْاَرْضِ واختلاف
اللَّیلِ وَالنَّهارِ وَدَوَرانُ الفلكِ بِالشَّمسِ وَالقمرِ وَالْآیاتُ العجیباتُ
علی ان وَرَاءَ ذلك امرا اعظم منه فهو فی الآخرة اعمی واضلّ
سَبِیلًا ترجمه یعنی کسی را که خلق آسمان و زمین و گردش شب و روز و گردش
فلک با آفتاب و ماه و سایر آیات عجیبات دلالت نکند و راه ننماید

۱۱۰ الکا

برانکه بیرون از اینها باین معنی که غیر جنس اینهاست چیزی هست که بر ایشان قاهر
وغالبست پس او در آخرت کور است بلکه از کوران گمراه تر و هم در کتاب مذکور
مرویست از علی بن الحسین صلوات الله علیهما که آن سرور در تفسیر آیه الَّذِی جَعَلَ
لَکُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا فرمود که جعلها ملائمة لطبائعکم موافقة لاجسادکم
لم یجعلها شدیدة الحمی والحرارة فتحرقکم ولا شدیدة البرودة
فتجمدکم ولا شدیدة طیب الریح فتصدع هاماتکم ولا شدیدة
النتن فتعطبکم ولا شدیدة اللین کالماء فتغرقکم ولا شدیدة الصلابة
فتمتنع علیکم فی دورکم وابنیتکم وقبور موتاکم جعل فیها من المتانة
ما تنتفعون وتتماسکون وتماسک علیها ابدانکم وبنیانکم ل تنتفعون
وجعل فیها ما ینقاد لدورکم وقبورکم وکثیر من منافعکم
فلذلک جعل الارض فراشا لکم قال الله عز وجل والسماء
بناء سقفا من فوقکم تدیر فیها شمسها وقمرها ونجومها لمنافعکم
ثم قال عز وجل وانزل من السماء ماء یعنی المطر نزلة من علو لیبلغ
قلل جبالکم وتلالکم وهضابکم واوهادکم ثم فرقه
رذاذا ووابلا وهطلا وطلا لتنشفه ارضوکم ولم یجعل ذلک

المطر نازلا علیکم قطعة واحدة لتفسد ارضیکم واشجارکم
وزروعکم وثمارکم ثم قال عز وجل فاخرج به من الثمرات
رزقا لکم فلا تجعلوا لله اندادا ای اشباها وامثالا من الاصنام
التی لا تعقل ولا تسمع ولا تبصر ولا تقدر علی شیء وانتم تعلمون
انها لا تقدر علی شیء من هذه النعم الجلیلة التی انعمها علیکم
ربکم تبارک وتعالی ترجمه یعنی آنست خداوندی که گردانیده است
زمین را ملایم طبعهای شما و موافق جسدهای شما نه بسیار گرم کرده که موجب سوختن
شما شود و نه بسیار سرد کرده که باعث فسردگی شما گردد و نه بسیار خوش بو ساخته
که موجب صداع بود و نه بسیار بد بو گردانیده که دماغ شما از و متاذی باشد نه بسیار
نرم کرده مثل آب که بر روی آن قرار نتوان گرفت و بغرق و هلاکت انجامد
و نه بسیار سخت کرده مثل سنگ که آبا کند از عمارت کردن و بنا گذاشتن و
مشکل شود بر شما دفن اموات شما بلکه گردانیده است آنرا در سختی و نرمی بحیثیتی
که از و منتفع توانید شد بانواع نفعها از قرار گرفتن بر روی آن و بنا گذاشتن
بران و کشت و زرع کردن و مانند آنها و در و چیزی چند آفریده که آلت عمارت
ساختن شماست مثل چوب و آهن و گچ و آهک و امثال آن بلکه چیزی چند

کاز

که از هر یک فایده های عظیم و نفعهای جلیل می آید مثل انواع گیاهها و تخمها
که اکثر علتها و مرضها بآن دفع میشود و مثل اقسام میوهای لذیذ که هیچ یک از طعمهای
مصنوعه با آن معادله نمیکند و مثل انواع معادن از ذهب و فضه و قلعی و مانند آن
و مثل اقسام ریاحین و شکوفها و درختهای موزون از صنوبر و سرو و مرغهای
مطبوع از قمری و تذرو و نغمهای خوش آینده و حسنهای دل ربایند و کوههای
لاله زار و چشمهای خوشگوار حتی که اگر دریاهای عالم مداد شود و اشجار روی زمین
قلم گردد و کتاب جن و انس و ملایک آسمان و زمین اجتماع کنند هزار یک
از نعمای جلیله و آلای جسیمه منعم حقیقی را بقلم در نمیتوانند آورد قال الله تبارک
وتعالی قل لو کان البحر مدادا لکلمات ربی لنفد البحر قبل ان تنفد کلمات ربی
ولو جئنا بمثله مددا اینست معنی آیه کریمه الذی جعل لکم الارض فراشا دیگر فرموده
والسماء بناء یعنی گردانیده است آسمان را سقفی بالای سر شما و در آن سقف
قرار داده آفتاب و ماه و ستارگان و از برای ایشان حرکات و اوضاع
چند تعیین نموده و آنرا سبب تربیت زمین آنچه در واست گردانیده دیگر فرموده
وانزل من السماء ماء یعنی فرو فرستاده است از آسمان باران را فرو فرستاد
از بلندی بپستی تا آنکه همه روی زمین از کوهها و صحراهای بلند و پست از و

منتفع شوند واز فیض رحمت او محروم نمانند پس تقسیم کرده او را باقسامی چند
که مقتضی حکمت و مصلحت بوده قسمی را ضعیف وقسمی را قوی وقسمی را کوچک قطره
وقسمی را بزرگ قطره کردانیده تا زمینهای شما هریک بروفق خواهش استیفای
نصیب خود کنند و نازل نکرده است انرا یکدفعه که باعث افساد زمینهای
گردد و موجب تضییع درختها و میوه‌ها و زراعتهای شما شود دیگر فرموده فاخرج
به من الثمرات رزقا لکم فلا تجعلوا لله اندادا وانتم تعلمون یعنی پس بیرون آورد
بسبب این فرستادن باران رزقی از برای شما که با ان تعیش کنید و شکر
منعم خود بجای آورید و در اطاعت و انقیاد او کوشید تا بدین بهانه از نعمتهای
گوناگون ریاض خلد بهره ور شوید پس شما نیز شریک او مگردانید بتهای چندی را
که نه عقل دارند و نه شعور و نه شما را می‌بینند و نه اصوات شما می‌شنوند و شما خود
میدانید که ایشان را قدرت بر اسهل مقدوری نیست چه جای انکه بر مثل این چنین
نعمای جلیله و آلای جسیمه که پروردکار شما بشما انعام کرده است و در اوایل
اصول کافی از حضرت ابو الحسن موسی بن جعفر علیه السلام منقولست که بهشام
بن حکم که یکی از اعاظم اصحاب آنحضرت بود خطاب کرده فرمود که یا هشام
ان الله تعالی اکمل للناس الحجج بالعقول ونصر النبیین بالبیان ودلهم علی بالعقول

ربوبیه

بالادلة فقال والهکم اله واحد لا اله الا هو الرحمن الرحیم ربوبیة
ان فی خلق السموات والارض واختلاف اللیل والنهار و
الفلک التی تجری فی البحر بما ینفع الناس وما انزل الله من السماء
من ماء فاحیا به الارض بعد موتها وبث فیها من کل دابة
وتصریف الریاح والسحاب المسخر بین السماء والارض لایات
لقوم یعقلون یا هشام قد جعل الله ذلک دلیلا علی معرفته
بان لهم مدبرا فقال وسخر لکم اللیل والنهار والشمس والقمر
والنجوم مسخرات بامره ان فی ذلک لایات لقوم یعقلون
وقال هو الذی خلقکم من تراب ثم من نطفة ثم من
علقة ثم یخرجکم طفلا ثم لتبلغوا اشدکم ثم لتکونوا
شیوخا ومنکم من یتوفی من قبل ولتبلغوا اجلا مسمی ولعلکم
تعقلون ترجمه یعنی ای هشام بدرستی که خدای تعالی بعقل تمام کرده است حجت را
بر عباد خود و نصرت داده است نبیین را به بیان کردن از جهة ایشان
و دلالت کرده است ایشان را بر ربوبیت خود بدلایل واضحه چنانچه فرموده است
والهکم اله واحد الایه یعنی خداوند شما واحد است و بی شریک و هیچ موجودی

معبودیت را نشاید بجز جناب مقدس او بدرستیکه در خلق سموات وارض
و آمد و رفت شب و روز و در کشتیها که برروی دریا جاری میشود از جهة منافع مردم
و در آبیکه خداوند عالم جل شانه فرو فرستاده از آسمان پس بآن زنده کردانید
زمین را بعد از انکه مرده بوده یعنی انواع گیاه‌های در رو یانیده و پراکنده کرده
در روی از هر قسم دابه و در تحریک بادها از جانبی بجانبی و ابریکه مسخر است مابین
آسمان و زمین از جهة منافع و مصالح خلایق هر آینه علامتها و نشانهاست
بر آنچه گفته شده از برای کسانیکه عقل خود را کار فرمایند و بنظر عبرت ملاحظه
کنند ای هشام بتحقیق که کردانیده است خدای عز و جل این افعال محکمه متقنه را
دلیلی بر معرفت خود یعنی بدانید که ایشان را مدبری و خالقی هست که در هیچ حالتی
از حالات از حالات ایشان غافل نبوده و نیست و هرچه ما یحتاج ایشان
بوده است از جهة ایشان آماده ساخته و چندین مخلوقات عظیمه را الت
تعیش ایشان کرده چنانچه فرموده وسخر لکم اللیل والنهار والشمس
والقمر والنجوم مسخرات بامره الایه و بعضی از عرفا معنی این آیه شریفه را
بنظم آورده اند نظم ابر و باد و مه و خورشید و فلک در کارند تا تو نانی بکف
آری و بغفلت نخوری همه از بهر تو سرگشته و فرمان بردار شرط انصاف نباشد که تو فرمان نبری

ابهز

وهذا کاف لمن کان له قلب او القی السمع وهو شهید والحمد لله
رب العالمین باب دوم در نبوت و در ان دو مطلب است
مطلب اول در بیان وجوب ارسال رسول و طریق ثبوت آن پوشیده نماناد
که عجایب صنع و دقایق تدبیر و بودن هر چیز در موضع خود بر غایت صواب
و نهایت حکمت چنانچه دلیل ظاهریست بر انکه عالم را مدبر حکیمی باید صاحب
لطف و رافت که بسبب او نظام پذیرد همچنین حجت ظاهریست بر انکه بنی
نوع انسان را حاکمی و رئیسی باید با عصمت و طهارت که بوسیله او امور ایشان
انجام گیرد چه طبایع بشر بر انطباع بودن میلی تمام است و مرکوز خاطر اکثر مردم
آنست که بر ابنای جنس خود تغلب جسته جلب منفعت برای خود کنند و دفع مضر
از خود نمایند و حسن تقدیر و صواب تدبیر خواه از واحد باشد و خواه از متعدد
اباء دارد و از انکه مدبر حکیمی که ایشان را باین صفت متصف گردانیده لطف
از ایشان باز دارد و ایشان را بدست مردهٔ شیاطین بسپارد لاجرم حاکمی
و رئیسی باید که مامون باشد از اتباع نفس و هوا و عالم باشد بمصالح رعایا و قادر
باشد بر انفاذ حکم بر ایشان تا بسبب اوامر و نواهی و اقامت حدود و
اجرای احکام مردم را از متابعت نفس باز داشته بصلاح و سداد آورد و مهام

ایشان را فیصل دهد و چون عصمت امریست باطنی معرفت آن حاصل نمیشود مگر بتصدیق آنکه عالمست بر خفیات ضمایر اعنی حکیمی که ظاهر و باطن اشیا مد بر بتدبیر اوست جل قدره و تعالی شانه واحد وجود و تصدیق آنست که ظاهر سازد در ید او معجزی چند تا موجب قطع شود بر صدق او جایز نیست که نصب حاکم بتواطؤ و اختیار رعیت واگذارد زیرا که این معنی موجب فتنهای عظیم و سبب ریختن خونهای بسیار است و تجویز این مستلزم ابطال عدل و حکمت و همچنین جایز نیست که بحکومت عقل اکتفا کنند چه سابقا مذکور شد که او را الحیثیتی خلق کرده که اکثر امور بر او مخفی و مستور است و بسا امری که ظاهرش در نظر او مستحسن آید و در واقع ارتکاب آن مورث فسادها شود با آنکه عقول بحسب اختلاف اشخاص نیز در غایت تفاوتند و بسا باشد که کامل العقلی بحسب مقتضای عقل خود فعلی بجای آورد و ناقص العقلی آنرا قبیح شمارد و در میانه نزاعها پدید آید پس مقتضای حکمت کامله و رحمت شامله آنست که آنچه موقوف علیه صحت تعلیم است عقول را در ادراک آن مستقل گرداند آنگاه هر امری که صلاح و سداد عباد در آنست بایشان تعلیم نماید تا بآن امور خود را منتظم سازند و بعبادت خالق خود بپردازند و چون ذات مقدس او عز اسمه و تعالی شانه در غایت تجرد و نهایت تقدس است

بتواطؤ

ذوات

و ذوات رعایا در نهایت تعلق و تدنس لاجرم زوجیتی باید که از جهة تقدس استفاده را شاید و از جهة تعلق افاده نماید و رسول عبارت از آنست و برین معنی اخبار بسیار از صادقین علیهم السلام وارد شده از الجمله محمد بن یعقوب رضی الله عنه از هشام بن حکم روایت کرده که گفت روزی زندیقی از حضرت صادق علیه السلام پرسید که از چه دانستی که پیغمبری می باید فرمود که لما اثبتنا ان لنا خالقا صانعا متعالیا عنا و عن جمیع ما خلق و کان ذلک الصانع حکیما متعالیا لم یجز ان یشاهده خلقه و لا یلامسوه فیباشرهم و یباشروه و یحاجهم و یحاجوه ثبت ان له سفراء فی خلقه یعبرون عنه الی خلقه و عباده و یدلونهم علی مصالحهم و منافعهم و ما به بقاؤهم و فی ترکه فناؤهم فثبت الآمرون و الناهون عن الحکیم العلیم فی خلقه و المعبرون عنه جل و عز و هم الانبیاء و صفوته من خلقه حکماء مؤدبین بالحکمة مبعوثین بها غیر مشارکین للناس علی مشارکتهم لهم فی الخلق و الترکیب فی شیء من احوالهم مؤیدین عند الحکیم العلیم بالحکمة ثم ثبت ذلک فی کل دهر و زمان مما اتت به الرسل و الانبیاء

من الدلایل و البراهین لکیلا تخلوا ارض الله من حجة یکون معه علم یدل علی صدق مقالته و جواز عدالته ترجمه یعنی بعد از آنکه ثابت کردیم از ادله قاطعه و براهین ساطعه که ما را آفریننده است که متعالیست از ما و هر چه خلق کرده و حکیم است و افعال را بر وفق حکمت و مصلحت می کند و روا ندارد که عباد او بر ضلالت و گمراهی باشند و منفعت و مضرت خود را ندانند و اجل و ارفع است از آنکه مخلوقات او را مشاهده توانند کرد تا با یکدیگر محاجه کرده افاده و استفاده واقع شود پس ثابت شد که او را رسولانست که با وجود مشارکت در خلقت با سایر مردمان غیر مشارکند با ایشان در جمیع احوال و برگزیده کان باشند از میان مخلوقات و راه نمایندگان راه صواب اند و مؤیدند از جانب حکیم علی الاطلاق بحکمت و دلالت کنندگان عباد اند بر مصالح و منافع ایشان و بر آن چیزیکه فعل آن سبب بقای ایشان است و ترک آن موجب فنای ایشان که متادب بآداب شریعت غرا بودن است پس حقیقت حال و صدق مقال هر پیغمبری را دانستیم از براهین موثقه و دلایل معجزه که در زمان خود آورده اند و نیز از یونس بن یعقوب نقل کرده که او گفت جمعی از اصحاب حضرت امام جعفر صادق علیه السلام مثل حمران بن اعین و محمد بن النعمان و هشام بن سالم و طیار در پیش آن

کرد

سرور حاضر بودند و هشام بن حکم نیز در میان ایشان بود در سن شباب پس حضرت امام علیه السلام توجه بهشام بن حکم کرد و گفت ای هشام خبر نمیدهی مرا که چگونه با عمرو بن عبید بحث کردی و چه از او پرسیدی هشام گفت یا ابن رسول الله مرا چه حد و یاری آنست که در پیش شما سخن توانم گفت و زبانم بدین معنی کی یاری میکند حضرت فرمود ای هشام هر گاه من امر کردم شما را بچیزی پس شرط ادب آنست که بمبادرت آن اقدام نموده در تعجیل بکوشید که این شیوه اطاعت و فرمان برداریست هشام گفت یا مولای خبر رسید بمن که عمرو بن عبید در مسجد بصره نشسته و خلقی کثیر بر وجمع آمده اند و از و استعلام مسایل دینی میکنند این معنی بر من عظیم بود پس بجانب بصره رفتم و در روز جمعه داخل مسجد شدم عمرو بن عبید را دیدم در میان جمعی نشسته و شمله سیاهی از پشم پوشیده و شمله دیگر بطریق ردا بر خود انداخته و مردم از و سوال میکنند پس من از ایشان راهی طلب کردم چون راه دادند داخل مجلس شدم و بدو زانو نشستم و گفتم ای عالم من مردی ام غریب و از تو اذنی میخواهم که سوالی کنم گفت بپرس گفتم آیا تو چشم داری گفت ای پسر من این چه سوالست که میکنی نمی بینی که من چشم دارم گفتم اینست مسئله من گفت بپرس ای پسرک من اگر چه پرسیدن تو حماقت است پس من گفتم آنچه می پرسم از تو

میخواهم که جواب آنرا بگوئی گفت بپرس دیگر گفتم آیا چشم داری گفت دارم گفتم
بچه کار تو می آید گفت الوان و اشخاص را بدان مشاهده میکنم گفتم بینی داری گفت
آری گفتم از وجه فایده می بینی گفت بوسیلهٔ او رایحه چیزها را ادراک میکنم گفتم آیا
گوش داری گفت آری گفتم او از برای چه در کار است گفت برای شنیدن گفتم
آیا دل داری گفت آری گفتم از وجه کار می آید گفت تمیز میدهم باو هرچه وارد
شود برین جوارح گفتم این جوارح مگر مستغنی از قلب نیستند گفت نه گفتم چه احتیاج است
ایشانرا باو خصوصا در وقتی که صحیح و سالم باشند و هیچ آفتی بدیشان راه نیافته باشد
گفت ای پسرک من بدرستی که جوارح هرگاه شک کنند در چیزی که دیده باشند
یا شنیده یا لذتش دریافته رد میکنند بقلب پس قلب ایشانرا از درجهٔ شک بیرون
می آورد و بیقین میرساند نمی بینی که مجانین با وجود قوت باصره فرق نمیتوانند کرد
وامتیاز نمیتوانند داد سرخی آتش را از سرخی دانهٔ انار و وجه این نیست مگر خللی که
ایشانرا در قلب بهم رسیده که محل تصرف و تدبیر عقل است و مربوط ترین اعضاست
باو و همچنین با وجود صحت سامعه صدای خوب را از صدای بد فرق نمیتوانند کرد گفتم پس
بنابرین خدای عز و جل قلب را از برای آن ایجاد کرده باشد که هرچه جوارح در آن شک
کنند ایشانرا بصواب راه نماید گفت آری چنین است گفتم پس ناچار باشد

از وجود

از وجود آن و بی آن تحصیل یقین نتوانند کرد گفت آری پس گفتم یا با مروان خداوند که
نگذاشت جوارح ترا تا برای او امامی و رهنمائی قرار نداد چگونه این خلق را
در حیرت و ضلالت و اختلاف میگذارد بی آنکه از برای ایشان امامی و مقتدائی
یقین کنند که فارق باشد میان حق و باطل هشام گوید که عمرو بن عبید چون این سخن
شنید زمانی سر در پیش انداخت و ساکت شد پس سر بر آورد و بجانب من التفات
نمود و گفت تو هشام بن حکم نیستی گفتم نه گفت از همنشینان اوئی گفت از کجائی کفتم نه
گفتم من مردی ام از اهل کوفه گفت پس تو هشام بن حکم خواهی بود آنگاه مرا در بغل
گرفت و در جای خود بنشانید و خود در جای دیگر نشست و هیچ نگفت تا من بر
خاستم هشام گوید که چون این نقل را بعرض رسانیدم حضرت صلوات الله علیه تبسمی کرد
و اظهار خوشحالی نمود پس گفت ای هشام از کجا فرا گرفتی این را گفتم پدر و مادرم
فدای تو باد این را از مشکات علم لدنی اقتباس کرده بودم که آن خلف حضرت
باقر علوم اولین و آخرین و خلیفه باستحقاق حضرت رب العالمین است آنحضرت
فرمود که والله قسم که این در صحف ابرهیم و موسی مکتوب است و شیخ جلیل محمد بن بابویه
قدس الله سره در کتاب عیون اخبار الرضا بدو طریق و در هر طریقی بدو واسطه از فضل بن و صح
شاذان که بحری یکی از علمای اسلام است علل چند در باب مسایل اصول و فروع

نقل کرده که هر یک دلیل قاطعی است از برای معلول خود و بعد از اتمام نقل روایت
کرده از ثقه که او گفت من پرسیدم از فضل بن شاذان که این علل را بعقل خود
استخراج کردهٔ و بقوت فکر استنباط نمودهٔ یا از حضرت امام علیه السلام شنیدهٔ فرمود
حاشا که هرگز اصول حلال و حرام و معارف و احکام را بعقل خود استخراج و استنباط
کرده باشم بلکه همیشه خوشه چین خرمن دودمان رسالت و اهل بیت عصمت
و طهارت بوده ام و مدام اقتصار بر اشارات ایشان نموده ام و از علل آنچه نقل کرده ام اقتصار بر اشر
مکرر از حضرت رضا علیه السلام شنیده ام و جمع کرده و این کمترین برخی از آنها بطریق
تیمن و تبرک ایراد میکند عن ابی عبد الله محمد بن شاذان قال قال الفضل
بن شاذان النیشابوری ان سال سائل فقال اخبرنی هل یجوز ان یکلف
الحکیم عبده فعلا من الافاعیل لغیر علة و لا معنی قیل له لا یجوز
ذلک لانه حکیم غیر عابث و لا جاهل فان قال لم یکلف الخلق
قیل لعلل فان قال فاخبرنی عن تلک العلل معروفة موجودة
هی ام غیر معروفة و لا موجودة قیل بل هی معروفة موجودة
عند اهلها فان قال اتعرفونها انتم ام لا تعرفونها قیل له منها
ما نعرفه و منها ما لا نعرفه فان قال فما اول الفرایض قیل الاقرار

بالله

و بما جاء من عند الله عز و جل هم

بالله عز و جل فان قال لم امر الخلق بالاقرار بالله عز و جل و برسله
و حججه و بما جاء من عند الله عز و جل قیل لعلل کثیرة منها
ان من لم یقر بالله عز و جل لم یجتنب معاصیه و لم ینته عن
ارتکاب الکبائر و لم یراقب احدا فیما یشتهی و یستلذ من الفساد
و الظلم فاذا فعل الناس هذه الاشیاء ارتکب کل انسان ما
یشتهی و یهواه من غیر مراقبة لاحد کان و کان فی ذلک
فساد الخلق اجمعین و وثوب بعضهم علی بعض فغصبوا الفروج
و الاموال و اباحوا الدماء و النساء و قتل بعضهم بعضا من
غیر حق و لا جرم فیکون فی ذلک خراب الدنیا و هلاک الخلق
و فساد الحرث و النسل و منها ان الله عز و جل حکیم و لا یکون
الحکیم و لا یوصف بالحکمة الا الذی یحظر الفساد و یامر بالصلاح
و یزجر عن الظلم و ینهی عن الفواحش و لا یکون حظر الفساد
و الامر بالصلاح و النهی عن الفواحش الا بعد الاقرار بالله
عز و جل و معرفة الامر و الناهی فلو ترک الناس بغیر اقرار
بالله عز و جل و لا معرفة لم یثبت امر بصلاح و لا نهی عن

فَسادِ إذ لا آمرَ ولا ناهي وَمنها إنّا وَجدنا الخلق يفسدون بامور
باطنة مستورة عن الخلق فلولا الإقرار بالله عز وَجل وَخشيته
بالغيب لم يكن احد اذا خلا بشهوته وَارادته يراقب احَدًا
فی ترک معصيةٍ وَانتهاک حُرمَةٍ وَارتکاب کبيرة إذا کانَ
ذلکَ مَستوُرًا عَنِ الخلق غير مراقب لاحد وکان يَکوُنُ
فی ذلکَ هَلاکُ الخلق اَجمعين فَلَم يکن قوامُ الخلق وَصلاحهم
الّا بالاقرار منهم بعَليمٍ خبيرٍ يَعلَمُ السِّرَ وَاَخفیٰ اَمرٍ بالصّلاحِ
ناهٍ عَنِ الفسادِ لا يخفی عليه خافية ليکون فی ذلکَ انزجارٌ
لَهُمْ عَمّا يخلون بِهِ من انواع الفسادِ ترجمه محمد بن شاذان از
فضل بن شاذان روایت کرده که گفت اگر کسی پرسد که آیا جایز است
خداوند حکیم را جلّ شانه که تکلیف کند عباد خود را بی غرضی و مصلحتی گوییم
نه زیرا که تکلیف چنین عبث است یعنی منافی حکمت است و از حکیم علیم صدور
آن ممتنع اگر گوید چه مصلحت داعیست بر تکلیف گوییم در منفعتی مصالح بسیار است
و فواید بیشمار اگر گوید که بر آن اطلاعی هست گوییم آری کسانی را که اهلیت
آن دارند اگر گوید معلوم شما هست یا نه گوییم بعضی دون بعضی اگر گوید پس بگو

چنینی

اول

اوّل چیزی که عباد خود را بآن تکلیف کرده است چه چیز است گوییم اقرار کردن بهستی او
و ایمان آوردن بآنچه از جانب او آمده است که عبارت از انبیا و اوصیا است
و آنچه ایشان بدان مبعوث شده اند و بر ارباب فطنت و شعور مخفی و مستور
نیست که تکلیف کردن آنحضرت عباد را بمعرفت خود و ایجاد کردن اوست
عقل را در ایشان و نمودن آثاری چند بعقل که حکم کند بوجوب اعتراف بهستی
خالق عالم جلّ شانه و بوجوب تصدیق بانبیا و حجج او اگر گوید چه مصلحت بود درین تکلیف
و چرا ایشان را بنوعی نیافرید که عقل ایشان بوجوب این اعتراف نمیکرد و از مشقت
تکالیف فارغ می بودند گوییم از جهت علل بسیار از انجمله این که اگر ایشان را چنین خلق
میکرد هر آینه مجتنب از معاصی نمی بودند و از افعال قبیحه و اعمال شنیعه پرهیز نمی
نمودند و از مشتبهات و مستلذات نفسانی هرچه ایشان را مقصود می شد از ظلم
و فساد بعمل می آوردند و این معنی موجب هلاکت و مورث خرابی عالم می شد
چه غصب فروج و اموال سیما با امن از عذاب و نکال مرغوب اکثر طبایع است
و اکثر جدال و قتال برین مترتب می شود و لهذا حکیم علی الاطلاق از راه حسن انتظام
و کمال اتقان و احکام بر عقول ایشان ظاهر ساخت که عالم را حاکمیست عادل
و حکیم و راضی نیست بظلم و ستم و داد مظلوم را از ظالم خواهد خواست تا عقل حکم کند

برایشان بوجوب اقرار بحضرت او عزّ اسمه و تعالی شانه و فرستاد برایشان
انبیا و حجج خود را تا او امر و نواهی او را تبلیغ کنند و ایشان را بصلاح و سداد
دعوت نمایند و از آیات و معجزات چیزی چند بر دید ایشان ظاهر کرد که مضطر
کرد عقول را بتصدیق ایشان تا در روز باز خواست حجت نداشته باشند و گویند
که ما را خلق کردی و هوا و شهوات را بر ما مسلط ساختی و طبیعت ما را بسهو و غفلت
سرشتی و مذکری بر ما نفرستادی که چون سهو کنیم ما را آگاه سازد و چون هوا بر ما غلبه
کند گاهی بزجر و گاهی بنصیحت ما را از اتباع او باز دارد و عقل ما هر چند قبیح را
از حسن امتیاز میداد اما نمیدانستیم که در ارتکاب قبایح آجلی عذابی خواهد بود
خصوصا قبایحی که در ارتکاب آن ضرری بکسی عاید نمیشد و لذتی از برای ما حاصلت
و تصور ما چنان بود که با وجایع و علل و افلاس و مانند آن از حالات مکروهه
که در دار دنیا بما میرسید تعذیب آن شده و بالجمله اگر پیغمبری می بود که او امر و نواهی ترا بما
میرسانید هر آینه بصلاح و سداد می آمدیم و در کتاب مجید نیز اشاره بدین معنی شده
قالَ الله تبارکَ وَتعالی ولو انّا اَهلکناهُم بِعَذابٍ من قبله
لقالوا ربنا لولا ارسلت الینا رسولاً فنتّبع آیاتک من قبل ان
نَذِلَّ وَنخزی یعنی اگر هلاک کنیم ایشان را بعذابی پیش از آنکه پیغمبری بایشان

بفرستیم

بفرستیم هر آینه خواهند گفت که خداوندا چرا رسول بما نفرستادی تا متابعت او
کرده از عذاب نجات می یافتیم و دیگر آنکه از حسن تقدیر و صواب تدبیر
ثابت و محقق شده که مدبر عالم حکیم است و موصوف بحکمت نمیشود مگر آنکه
کامر کند بصلاح و سداد و نهی کند از ظلم و فساد و فایده برین امر و نهی مترتب
نمیشود تا تکلیف نکند عباد را بمعرفت خود و معرفت سفرا و خلفای خود که مبلغ
او امر و نواهی اویند یعنی تا خلق نکند ایشان را اینچنین که عقول ایشان حاکم باشد
برایشان در اقرار کردن بآمر و مبلغ پس هلاک شود کسی که هلاک شود از بینة
و نجات یابد کسی که نجات یابد از بینة و دیگر آنکه ما می یابیم خلق را که در نهانی
هرزه ها میکنند پس اگر اقرار نکنند بانکه خداوندی هست که داننده آشکارا
و نهان و راضی نیست بجور و طغیان و دقیق و جلیل خیر و شر در پیش او
بی جزا نیست چنانچه میفرماید فمن یعمل مثقال ذرّةٍ خیرا یره ومن یعمل مثقالَ
ذرّةٍ شرًّا یره هر آینه معاصی که از خلق مستور بود در ارتکاب آن ملاحظه
نمیکردند و بسیار حرمتها که بسبب این پرده در میشد و از حکیم علیم تجویز چنین
امری در غایت قبح بود و لهذا تکلیف کرد ایشان را باقرار چنانچه سابقا
مبین گشت تا بسبب آن منزجر شده از مناهی پرهیز نمایند و بصلاح و سداد

وسداد اینند و مؤلف این کتاب اعانه الله علی طاعته گوید که این عبارات شریفه
که مقتبس از مشکاه علم لدنی است شاهد عدلیست بر آنکه اثبات مسایل اصلیه چنان
باید کرد که وضع این کتاب بر آنست یعنی از راه تلایم و تناسب مکونات بعضی با
بعضی و تدبیرات صایبه که در ینها بکار رفته ثابت کردند که عالم را مدبر حکیمست
که انساق و انتظامش مستند بحضرت اوست آنگاه از راه اقتضای حکمت استدلال
کردند بر وجوب نصب رسول و بر وجوب نمودن آیاتی چند که بر عقول که موجب
تصدیق ایشان شود پس باقی احکام را از اخبار او فرا گرفتن فتدبر و تبصر مطلب اول
در اثبات نبوت پیغمبر ما صلی الله علیه و آله در مطلب اول تحت تحریر یافت که نبوت
متوقف است بر عصمت امر نیت باطن و معرفت آن حاصل نمیشود مگر بتصدیق آنکه
عالم است بظاهر و باطن اشیا عز اسمه و تعالی شانه و احد وجوه تصدیق بلکه اصلح آن
ظاهر ساختن معجزه است در دست مدعی تا موجب قطع شود بر صدق دعوای او
پس ناچار از بیان کردن آنکه معجزه چه معنی دارد تا واضح شود وجه دلالت کردن
آن بر صدق رسولی که در دست او ظاهر شده بدانکه معجزه چیزیست که قصد کرده
شود بآن اظهار صدق نوعی که رسالت و مقرون باشد با دعوی و هیچ احدی
با او معارضه واقع نشود و بعقیب آن قطع حاصل شود متردد را که این فعل حکیمی است

خ
حکمت

که عالم

که عالم مدبر اوست و از جهة تصدیق در ید او ظاهر کرده نه از جهة اغراض دیگر و
فایدهٔ قید اول آنست که اگر کسی را کراماتی صادر شود و او دعوای نبوت
نکند آنرا معجزه نگویند و فایدهٔ قید دوم آنست که اگر از کسی خارق عادتی
ظاهر شود و بعد از ظهور ادعای نبوت کند آنچه قبل از ادعای او ظاهر شده محسوب
بمعجزه نشود و فایدهٔ قید سیم آنست که اگر کسی از روی شعبده خارق عادتی ظاهر
سازد و شخص دیگری با او معارضه کند از تعریف معجزه بیرون برود و فایدهٔ قید چهارم آنست
که اگر خلاف عادتی از کسی سر زند که موصوف باشد بجمیع صفات مذکوره
تا بجهتی نباشد که شبهه و تشکیکات متصور مثل بودن او از تاثیرات کواکب
یا از افعال اجنه یا از افعال نفس ناطقه که از فرط قوت قادر بر تصرف در اجسام منفصله
شده باشد یا از زیادتی بعضی اخلاط که با مزاجش موافق افتاده مانند اینها
جمع مضمحل کرده آنرا معجزه نگویند اگر کسی گوید که چگونه علم حاصل می شود کسی را بجهتی
که این همه احتمالات مندفع گردد گوئیم چه میگوئی در سرخی رخسار کسی که او را خجلتی
دست داده باشد و در زردی رخسار شخصی که از امر مهیبی ترسیده باشد که
با وجود تطرق احتمالات مذکوره عقل قاطع است بر آنکه خجلت و خوف
موجب تغیر لون شده نه امر دیگر و فایدهٔ تخصیص آنست که اگر کسی را بسبب شبهه

خ
شبهه
ل
فرط قوت

ل
شبهه

اعتقاد باطلی بهم رسیده باشد و بعلت آن او را قطع حاصل نشود قدح بحال
معجزه نخواهد داشت و این قیود مذکوره اگرچه بعضی از بعضی مستغنی است اما از جهة
ایضاح بود تا دانند و بعد از آنکه حقیقت معجزه مبین گشت و واضح شد وجه دلالت
او بر صدق رسولی که منتسب باوست پس گوئیم در اطراف بلاد و اقطار عالم از
آفتاب انور مشهورتر است که حضرت سید کاینات و سرور موجودات النبی
محمد بن عبد الله بن عبد المطلب بن هاشم بن عبد مناف صلی الله علیه و آله با وجود
ضعف حال و عقد اموال و اشتعال نایرهٔ کفر و ضلال ادعای نبوت کرد و کلام
بلاغت نظامی که در میان است در ید او ظاهر شد و مقصود بآن اظهار صدق
دعوای آنحضرت بود چنانچه آیهٔ کریمه و ما محمد رسول بآن ناطق است و خداوند
عالم عز اسمه از جهة اظهار مزید شرف آنسرور بآیات کثیره از فصحا و بلغای عرب
عرب طلب معارضه کرد چنانچه فرمود ان کنتم فی ریب مما نزلنا علی عبدنا
فاتوا بسورة من مثله وادعوا شهداءكم من دون الله ان كنتم صادقين
یعنی اگر شما شکی داشته باشید در آنکه این کتاب مستطاب را بر عبد خود فرو فرستادیم
و گویند که پیغمبر ما از پیش خود انشا کرده است پس اهل لسان نیز بیاورید مثل این سوره
اگر در قول خود صادقید و ایشان با همه اقتدار و علم فصاحت و بلاغت

ل
رسولی

واشتهار

واشتهار در حمیت جاهلیت و با آن همه تهالک و تشاجر در تغلب و تفاخر
نتوانستند که با اقصر سوره از آن معارضه کنند و اصلا رگ عصبیت ایشان بحرکت
در نیامد پس سرور عالم صلی الله علیه و آله مختار کردانید ایشان را در معارضه با الفاظ
و حروف و مقابله نمودن با اسنه و سیوف و ایشان جدال و قتال را بر معارضه
اختیار کردند و بذل نفس و مال را از آن آسان تر دیدند و عقل سلیم و سلیقهٔ
مستقیم چون ملاحظهٔ این معنی نماید بالبدیهه حکم میکند بر آنکه قرآن مجید زاده الله
شرفا و تعظیما معجزه ایست که از جهة تصدیق دعوای سید انبیا صلی الله علیه و آله
در ید او ظاهر شده و حکیمی که عالم تدبیر و تصرف اوست روا ندارد که در ملک
او امری سانح شود که عالمی ملجا سازد و بر تصدیق باطل و حال آنکه قادر بر دفع باشد
و همچنین حکم میکند بر آنکه علیمی که این همه احکام و اتقان در فعل او باشد و صاحب
تدبیرات صایبه بود که مدبران جهان دست تحیر بدندان گزند و بعجز و قصور خود
معترف و معترف شده اند محالست که عاقبت اندیشی ناکرده احداث امری کند
که در انجام کار در حیطهٔ او بیرون رفته تامل کند که هر گاه ملکی از ملوک ارض یکی
از زیردستان خود را چندان تمکین کند که عاقبت از دفع آن عاجز باشد چگونه
در نظر عقلا مذموم خواهد بود پس ثابت و محقق شد که ظهور آن بی تدبیر او

ل
بالبدیهه

ظ
چندان تمکین

٧٧

فی صحة الرجوع بمعنی الرکون
لا بناء فی الایمان ولا یوجب الکفر

[illegible]

حکیم

نیست وکسی که آن معجزه خود ساخته اگر باطل می بود بر حکیم علی الاطلاق واجب بود
که تکذیب او نماید تا عباد از ضلالت نجات یابند اگر کسی گوید که شاید با او
معارضه کرده باشند و بسبب علتی بما نرسیده باشد گوئیم اینچنین امر خطیر
عظیمی اگر وقوع می یافت هر آینه ممتنع بود که در آفاق منتشر نشود و مردم بر آن
اطلاع نیابند چه هم با جمعها مصروف بر نقل امری که غرابت داشته باشد خصوصا
چیزی که موجب ارتفاع تکالیف بسیار بوده باشد پس عدم نقل دلیل قاطعیت
بر عدم وقوع و دیگر معجزاتی که بخبر واحد نقل شده بیشتر از آن است که در حصر و تعداد
در آید و از اعظم آیات و علاماتی که دلالت میکند بر نبوت آنحضرت حسن
سیرت و استقامت شریعت او است چنانچه ارباب بصیرت چون ملاحظه
کنند و عقل شریعت خود کار فرمایند قطع خواهند کرد که صاحب اینچنان سیرت
و حسان جز برگزیدهٔ ملک متعال نمیتواند بود و وضع اینچنین شرع قویم و طریق مستقیم
جز حکیم علیم نمیتواند کرد اللّٰهمّ اکشف عن ابصار قلوبنا غطاء قلوبنا
الغفلة والعمی واهدنا بنور لطفک الی
طریق الهدی بحق محمد و اله الطاهرین
والحمد لله رب العالمین

شریف

[stamps]

هذه المجموعة مشتملة علی ثلاثة رسائل

١- درة فاخرة ولم یظفر بهذا الکتاب صاحب الذریعة الشیخ آغا بزرک الطهرانی ولا عرف مؤلفه
حیث قال فی الجزء الثامن منه (ص ١٠٥-١٠٦) ٣٩٠ الدرة الفاخرة فی رد
الصوفیة المبتدعة لبعض الاصحاب ذکره الشیخ علی سبط الشهید ومؤلف الدر المنثور
والمنظوم وغیرها فی کتابه السهام المارقة عن اغراض الزنادقة وقد ذکرنا فی (ج ٤
ص ١٥١) سبعة عشر کتابا فی رد الصوفیة مؤلفة فی زمان تالیف اظهار الحق فی (١٠٤٣)
والظاهر ان الدرة من مؤلفات ذلک العصر ایضا راجع العدد (١٨٥) ومن کتابنا هذا

٢- رسالة فی نفی عینیة وجوب صلوة الجمعة للمولی عبد الله بن حاجی محمد التستری
الخرابیانی فرغ منها فی منتصف شعبان سنة ١٠٥٨ ونقلت النسخة عن نسخة بخطه فی
سنة ١٠٦٠ وکان حیا فی ذلک الزمان

٣- عقائد المؤمنین تصنیف محمد صالح بن رضا قلی القاری فارسی.

٢٤